

Rapport
2022:27

Konsekvenser av rasisme og diskriminering for deltakelse i sivilsamfunnet

En kunnskapsoversikt

Sabine Wollscheid, Brit Lynnebakke, Ann Cecilie Bergene,
Henrik Karlstrøm og Lone Wanderås Fossum

NIFU

Rapport
2022:27

Konsekvenser av rasisme og diskriminering for deltakelse i sivilsamfunnet

En kunnskapsoversikt

Sabine Wollscheid, Brit Lynnebakke, Ann Cecilie Bergene,
Henrik Karlstrøm og Lone Wanderås Fossum

Rapport 2022:27

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU)
Adresse Postboks 2815 Tøyen, 0608 Oslo. Besøksadresse: Økernveien 9, 0653 Oslo.

Prosjektnr. 21327

Oppdragsgiver Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)
Adresse Tollbugata 20, 0152 Oslo

Fotomontasje NIFU

ISBN 978-82-327-0582-5
ISSN 1892-2597 (online)

Copyright NIFU: CC BY

4.0 www.nifu.no

Forord

På oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har NIFU laget en kunnskapsoversikt over nordisk og internasjonal forskning om betydningen og av rasisme og diskriminering for deltakelse i sivilsamfunnet. Rapporten presenterer og oppsummerer nordisk forskning og identifiserer kunnskapshull. I tillegg gis en oversikt over forfatternes institusjonstilhørighet, dominerende forskningsfelt og publiseringskanaler, i tillegg til samforfatterskap og samsitering. Rapporten er skrevet av Brit Lynnebakke, Ann Cecilie Bergene, Henrik Karlstrøm, Lone Wanderås Fossum og Sabine Wollscheid, med sistnevnte som prosjektleder. Brit Lynnebakke, Ann Cecilie Bergene og Sabine Wollscheid har vært hovedansvarlige for utformingen av kapittel 1. Kapittel 2 er skrevet av Sabine Wollscheid, Lone Wanderås Fossum og Henrik Karlstrøm. Brit Lynnebakke, Ann Cecilie Bergene, Henrik Karlstrøm og Sabine Wollscheid har alle bidratt i utformingen av kapittel 3 og kapittel 4. Takk til vår kollega Dag W. Aksnes som har bidratt med kritisk gjennomlesing av rapportutkast. Takk til Kjersti Knutsen, bibliotekar ved NIFU, som har bistått oss i arbeidet med innhenting av litteratur. Vi takker også Inger Henaug og Joy Gabriella Davidsen for språklig redigering og formatering. Vi ønsker å takke IMDi for et interessant og givende prosjekt.

Oslo, 16. desember 2022

Vibeke Opheim
direktør

Cay Gjerustad
forskningsleder

Innhold

Sammendrag	7
Summary	12
1 Innledning	16
1.1 Konseptuelt rammeverk	18
1.1.1 Diskriminering og rasisme.....	18
1.1.2 Integrering og deltakelse i sivilsamfunnet.....	20
1.2 Deltakelse i sivilsamfunnet.....	21
1.2.1 Deltakelse i organisasjoner.....	22
1.2.2 Deltakelse i fagbevegelsen	23
1.3 Rapportens struktur	26
2 Metode	27
2.1 Forenklet systematisk kunnskapsoppsummering og bibliometriske analyser.....	27
2.2 Faser i kunnskapsoppsummering.....	28
2.2.1 Operasjonalisering av problemstillingene	28
2.2.2 Litteratursøk og utvalg av studier	31
2.2.3 Koding og kvalitetsvurdering	35
2.2.4 Oppsummering av funn og syntese	35
2.3 Metodiske styrker og begrensninger.....	36
3 Resultater	38
3.1 Utvalg og beskrivelse av datamaterialet	38
3.1.1 Seleksjon av studier (PRISMA-diagram).....	38
3.1.2 Bibliometrisk analyse av publikasjonene i studien.....	39
3.2 Internasjonal kunnskap	45
3.3 Kunnskap i Norden.....	46
3.3.1 Integrering i sivilsamfunnet generelt.....	46
3.3.2 Integrering i idrettslag.....	48
3.3.3 Integrering og deltakelse i fagforening.....	61
3.3.4 Deltakelse i sosiale bevegelser	70

3.3.5	Deltakelse i trossamfunn og interreligiøse fora.....	74
4	Diskusjon og konklusjon	79
4.1	Diskusjon av hovedfunn.....	79
4.2	Implikasjoner for videre forskning	82
	Referanser.....	85
	Vedlegg 1: Kodeskjema.....	93
	Tabelloversikt.....	94
	Figuroversikt.....	95

Sammendrag

Rasisme og diskriminering er barrierer mot samfunnsdeltakelse på ulike områder, for eksempel deltakelse i utdanning, i arbeidslivet og i sivilsamfunnet. I de siste årene har det vært en økende bevissthet i Norge om rasisme og diskriminering. I denne rapporten går vi nærmere gjennom forskningen som finnes på disse fenomenene, samt kunnskap om konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i sivilsamfunnet.

Problemstilling

Rapporten er del 3 i et større prosjekt om konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i arbeidslivet, innenfor utdanning og i sivilsamfunnet. Rapportens problemstilling er: Hva sier forskning i Norden om betydningen og konsekvensene av rasisme og diskriminering for deltakelse i sivilsamfunnet? Deltakelse i sivilsamfunnet er her forstått som deltakelse i sosiale bevegelser og i frivillige organisasjoner som idrettslag, trossamfunn og fagforeninger (verv).

Metode

Den metodiske fremgangsmåten kombinerer metoder i systematisk kunnskapsoppsummering med bibliometriske analyser. Metoder for systematisk kunnskapsoppsummering er basert på transparente og reproduserbare prosedyrer for å redusere systematiske skjevheter. Bibliometriske analyser bruker kvantitative metoder for å se på relasjoner mellom forskningsbidrag. Litteratursøket omfattet empiriske studier med kvantitativt eller kvalitativt design. Vi søkte systematisk i Web of Science (WoS) og Cristin. I tillegg søkte vi strategisk i referanselister til nøkkelpublikasjoner, i publikasjoner til nøkkelpersoner og i Google Scholar, siden mange av studiene på dette fagfeltet ikke er indeksert i internasjonale databaser som WoS. Deltakelse i sivilsamfunnet operasjonaliseres som deltakelse i sosiale bevegelser og i frivillige organisasjoner som idrettslag, trossamfunn og fagforeninger (verv). Denne avgrensningen innebærer at vi ikke eksplisitt har søkt etter forskningslitteratur for andre spesifikke arenaer, for eksempel kulturliv (f.eks., musikk) og friluftsliv.

Få av de inkluderte studiene har konsekvenser av rasisme og diskriminering som sitt hovedtema

Vi har inkludert 28 forskningsbidrag i vår kunnskapsoversikt, hvorav én internasjonal kunnskapsoversikt, én norsk kunnskapsoversikt og 26 primærstudier fra de nordiske landene. Oppsummert indikerer funnene at forskning som eksplisitt undersøker betydningen og konsekvensene av diskriminering og rasisme for integrering i sivilsamfunnet, er lite utforsket i en nordisk kontekst. Det er få studier som har problemstillingen – konsekvenser av diskriminering og /eller rasisme i sivilsamfunnet – som sitt hovedtema.

Blandede resultater om idrettslagets rolle i å fremme deltakelse i sivilsamfunnet

Deltakelse i sivilsamfunnet forstås her som deltakelse i sosiale bevegelser og i frivillige organisasjoner som idrettslag, trossamfunn og fagforeninger (verv).

Funnene fra vår kunnskapsoppsummering indikerer at idrettslag både kan bidra til integrering av innvandrere i sivilsamfunnet og motsatt til diskriminering og sosial ekskludering. En internasjonal kunnskapsoversikt peker på diskriminering på flere nivåer som en viktig barriere for å delta i idrett og fysisk aktivitet (Spaaij mfl., 2019). Videre fant et felteksperiment av personer som henvendte seg til en fotballklubb fordi de var interessert i medlemskap at det forekom diskriminering av personer med «utenlandsklingende» navn (Dur mfl., 2022). Dette er i tråd med funn fra lignende felteksperiment på rekruttering i arbeidslivet (se Wollscheid mfl., 2022). Samtidig er det indikasjoner på at en underrepresentasjon av innvandrere i verv og funksjoner innen idrett *ikke* er assosiert med diskriminering gjennom rekrutteringspraksis. Deltakelse i frivillig arbeid henger snarere sammen med individuelle forskjeller som utdanningsnivå og lengde på medlemskapet (Elmose-Østerlund mfl., 2021). Vi har sett noen indikasjoner på at idrettslag kan bidra til integrering. Andre studier har brukt kritisk raseteori til å utforske diskurser om idrett og integrering av flyktninger. I disse studiene påpekes det at idrett som et tiltak for integrering egentlig er et ideologisk assimileringssprosjekt, og dermed er en form for diskriminering (Dowling, 2020).

Sammenhenger mellom stigmatisering og deltakelse i trossamfunn

Vi har identifisert fire relevante studier om trossamfunn og religion. En av studiene fra Norge belyser at trossamfunn kan ha en forebyggende rolle mot marginalisering. Studien om unge personer i et muslimsk trossamfunn finner at identitetsarbeid og idrettsaktiviteter i et trossamfunn der medlemmene har minoritetsbakgrunn kan bidra til integrasjon i storsamfunnet. Studien belyser også den positive betydningen av samlende («bonding») sosial kapital for identitetsarbeid og

psykisk helse. To av studiene omhandler sammenhenger mellom stigmatisering og diskriminering og nasjonal og religiøs tilhørighet. Den ene studien finner at deltakelse i trossamfunn kan bidra til kristne innvandrere fra Midtøsten sin tilhørighet i Danmark. Den andre studien har studert hvordan muslimers identitet påvirkes av opplevd islamofobi i Norge og finner at opplevd islamofobi kan virke inn på religiøs, nasjonal og etnisk identitet. Den fjerde inkluderte studien undersøker forståelser av muslimers deltakelse i interreligiøse nettverk i Norge og analyserer hvordan deltakelse i slike nettverk signaliserer tilslutning til demokratiske verdier og det som ofte anses som «norske verdier». Deltakelsen kan være en vei til anerkjennelse og være en motvekt mot negative syn på islam og muslimer. Studiene indikerer at det kan være komplekse samspill mellom nasjonal, etnisk og religiøs identitet og at diskriminering og stigmatisering kan spille en avgjørende rolle i dette samspillet.

Deltakelse i sosiale bevegelser som reaksjon på strukturell rasisme

Vi har identifisert tre studier som omhandler sammenhenger mellom diskriminering, rasisme og deltakelse i sosiale bevegelser. Studiene omhandler personer som bor i vanskeligstilte bydeler i Skandinavia, og omtaler en sosial bevegelse der personer med både minoritetsbakgrunner og majoritetsbakgrunn deltok. Artikkelen diskuterer rollen strukturell og institusjonell rasisme kan ha i fremveksten av og arbeidet til sosiale bevegelser. To av artiklene diskuterer hvorvidt det er sammenheng mellom utenforskap i marginaliserte bydeler i Norge og Sverige og sosiale bevegelser. Funnene som analyseres i den norske studien, støtter ikke en slik sammenheng når det gjelder demonstrasjoner og opptøyer i Oslo etter invasjonen av Gaza i 2005. Den svenske studien om opptøyer og lovlige sosiale bevegelser i Stockholm i 2013 fant derimot en sammenheng. I artikkelen forklares bakgrunnen for de sosiale bevegelsene var strukturell rasisme, utenforskap, politivold og et sterkt politinærvær.

Flerdimensjonal diskriminering basert på hudfarge, religion og kjønn påvirker deltakelse i idrett negativt

Fem forskningsbidrag ser på samspillet mellom kjønn, hudfarge, etnisitet og religion i diskriminering av innvandrere, og hvordan dette kan påvirke deltakelse i sivilsamfunnet, særlig innen idrett. En studie viste for eksempel hvordan maktsystemer basert på rase, kjønn og klasse påvirket mørkhudede idrettsutøvere på ulike måter. Hudfarge synes å være et viktig diskrimineringsgrunnlag, og det er viktig å stille spørsmål ved eksisterende forestillinger, normer og praksiser som setter mørkhudede mannlige og kvinnelige idrettsutøvere i en underordnet posisjon i dagens Norge (Massao og Fasting, 2014). En annen studie handler om fordommer

om muslimske jenter og om barrierer for flyktninger som er frivillige innen idrett (Strandbu mfl., 2019). Oppsummert viser funnene at kjønn, i samspill med hudfarge og religion (islam) virker sammen i diskriminering på idrettsarenaer.

Fagforeningers tvetydige rolle i integrering

Forskning viser at fagforeninger har hatt en tvetydig rolle i integrering av innvandrere og etterkommere. Det vises hvordan fagbevegelsen gjennom sine strategier både kan motvirke og redusere, men også forsterke, rasisme og diskriminering. Fagbevegelsen blir påvirket av sin historisk-geografiske kontekst, spesielt når det gjelder deres holdninger i innvandringspolitikken. Noen av forskningsbidragene i kunnskapsoppsummeringen viser hvordan fagforeningene har motsatt seg arbeidsinnvandring i perioder med stor grad av konkurranse på arbeidsmarkedet. Videre indikerer funnene at fagbevegelsen er nasjonalt orientert og at innvandrere i mindre grad blir gjenstand for deres oppmerksomhet med mindre de er av stor nasjonal strategisk betydning. Andre forskningsbidrag peker på diskriminerende holdninger knyttet til innvandreres evne og kompetanse til å utøve rollen som til-litsvalgt i fagforening. Det ser ut til at man kan ha manglende tiltro til dem, noe som kan være utslagsgivende for at medlemmer med innvandrerbakgrunn ikke oppfordres til å stille til valg, og heller ikke blir valgt om de stiller. Ut over det er fagforeninger en viktig arena for integrering. Oppsummert viser funnene hvordan fagforeninger over tid har sikret en progressiv utvikling i innvandringspolitikken, og en bedring av lønns- og arbeidsvilkår. For spørsmålet om representasjon, peker funnene på hvordan fagforeningene dras mellom behovet for en universalistisk og «fargeblind» diskurs om arbeiderklassens felles interesser, og en partikularistisk tilnærming, hvor arbeidstakere med ulik bakgrunn (knyttet til f.eks., etnisitet, kjønn eller legning) kan ha særinteresser som kan og bør representeres.

Implikasjoner for videre forskning

I kunnskapsoppsummeringen har vi identifisert forholdsvis få studier som eksplisitt undersøker konsekvenser av rasisme og diskriminering for sivilsamfunnsdeltakelse. Samtidig viser funnene relevansen av problemstillingen. Dette indikerer et behov for mer forskning. Videre er det behov for forskning som muliggjør mer avanserte analyser av konsekvenser av diskriminering og rasisme i sivilsamfunnet. Det gjelder særlig å undersøke ulike utfall for undergrupper og flerdimensjonal diskriminering samt komplekse analyser av koblinger mellom rasisme, diskriminering og integrering. Våre funn indikerer videre et kunnskapshull når det gjelder innvandreres og etterkommeres deltakelse i verv og funksjoner på ulike samfunnsarenaer, slik som for eksempel innen idrettslag og fagforeninger. Dette kan

også utvides til å undersøke deltakelse og erfaringer fra verv på andre arenaer, som for eksempel i borettslag, innen kulturliv og friluftsliv.

Summary

Racism and discrimination are barriers to participation in all fields of society, for example in education, work life, and civil society. Moreover, there has been an increased recognition of racism and discrimination in Norway during the last few years. In this report we will further explore the research on these phenomena. Furthermore, we will research the consequences of racism and discrimination with respect to participation in civil society.

Research question

This report constitutes Part three of a larger project on the consequences of racism and discrimination on integration into work life, education, and civil society. This report's research question is: What does the research tell us about the consequences of racism and discrimination on participation in civil society? Participation in civil society is here understood as participation in social movements and in voluntary organizations, comprising for example sports clubs, religious communities, and trade unions.

Method

Our methodological approach combines methods in systematic review and bibliometric analyses. Methods for systematic reviews are based on transparent and reproducible procedures to reduce systematic bias. Bibliometric analyses quantitatively analyze bibliometric data to address the relations between research contributions. We did systematic searches for literature in Web of Sciences (WoS) and the national research register Current Research Information System in Norway (Cristin). Additionally, we searched in reference lists of core publications, in publications of core researchers and in Google Scholar, since many studies within the field are not indexed in international databases like WoS. Participation in civil society is understood as participation in social movements and in voluntary organizations comprising, for example, sports clubs, religious communities, and trade unions. This scope implies that we have not explicitly searched for literature on other specific areas, like culture (e.g., music) or outdoor life.

Few studies address consequences of racism and discrimination as its main topic

We included 28 studies in our review. Of these, there was one international review, one review of Norwegian research, and 26 primary studies from Nordic countries. In sum, the results indicate that there is a gap of research that explicitly investigates the significance and consequences of discrimination and racism for participation in civil society, in a Nordic context. Only few studies address consequences of racism and discrimination as its main topic.

Mixed results on the role of sports clubs to enhance participation in civil society

Our findings indicate that sports clubs can contribute both to participation of immigrants into civil society and, conversely, to discrimination and social exclusion. An international review points to discrimination on several levels as an important barrier to participation in sports and physical activities (Spaaij et al., 2019). Furthermore, a field experiment of people, who approached a football club because they were interested in a membership, found that there was discrimination against people with "foreign-sounding" names (Dur et al., 2022). This is in line with findings from similar field experiments on recruitment in work-life (see Wollscheid et al., 2022). There are further indications that an underrepresentation of immigrants in sports positions and functions is not associated with discrimination through recruitment practices. Participation in voluntary work is rather related to individual differences such as education level and length of membership (Elmose-Østerlund et al., 2021). We found some indications that sports teams can contribute to integration. Other studies have used critical race theory to explore discourses about sports and the integration of refugees. In these studies, sports as a measure of integration is seen as an ideological assimilation project, and thus is a form of discrimination (Dowling, 2020).

Connections between stigma and participation in faith communities

We have identified four relevant studies about faith communities and religion. One of the studies from Norway highlights that faith communities can protect against marginalisation. OneThe study on young persons, in a Muslim faith community, found that identity work and sports activities, within the faith community, can contribute to integration into the larger society. This study also found positive effects of bonding social capital on identity work and mental health. Two of the studies are concerned with connections between stigma and discrimination and national and religious identity. One of these studies finds that participation in a church can contribute to national belonging in Denmark for Christian immigrants from the

Middle East. Another study looked into how Muslims' identities are influenced by islamophobia in Norway, and finds that experiencing islamophobia can influence religious, ethnic, and national identity. The fourth included study discusses conceptualisations of Muslims' participation in interreligious activities in Norway. It analyses how participation in such networks signal adherence to democratic values and what is often deemed as "Norwegian values". Participation can be a route to recognition and can counterbalance negative views on Islam and Muslims. The studies indicate that there can be complex interactions between national, ethnic, and religious identities, and that discrimination and stigma can play a decisive role in this interaction.

Participation in social movements

We have identified three studies that deal with associations between discrimination, racism, and participation in social movements, such as demonstrations and protests. These studies deal with people living in disadvantaged districts in Scandinavia and describe a social movement in which people with both minority and majority backgrounds participated. In sum, they discuss the role in which structural and institutional racism can play in the rise and work of social movements. Two of the studies discuss whether there is a connection between exclusion in marginalized districts in Norway and Sweden and social movements. The findings analyzed in the Norwegian study do not support such a connection related to demonstrations and riots in Oslo after the invasion of Gaza in 2005. In contrast, the Swedish study on riots and legal social movements in Stockholm in 2013, found a correlation. It explains the background of the social movements, which was structural racism, exclusion, and police violence.

Multidimensional discrimination can have a negative impact on participation in sports clubs

Five research contributions look at the interaction between gender, skin color/ethnic minority background and religion in discrimination against immigrants, and how this may affect participation in civil society, especially in sports clubs. One study, for example, showed how systems of power, based on race, gender, and class, affected black athletes differently. Skin color seems to be an important basis for discrimination, and it is important to question existing notions, norms, and practices that place dark-skinned male and female athletes in a subordinate position in today's society (Massao and Fasting, 2014). Another study discusses prejudice towards Muslim girls and barriers for refugees to contribute as volunteers in sports (Strandbu et al., 2019). In summary, we see that gender, skin

color/ethnic minority backgrounds and religion (Islam) play together in the explanation of discrimination in sports participation.

The trade union's ambiguous role in integration

Research shows that trade unions have had an ambiguous role in the integration of immigrants and descendants. The trade union movement can both counteract and reduce, but also reinforce, racism and discrimination. It is influenced by its historical-geographical context, especially when it comes to attitudes in immigration policy. Some of the studies in our review show how professionals have opposed labour immigration in periods with a high degree of competition in the labour market. Furthermore, the findings indicate that the trade union movement is nationally oriented and that immigrants are less likely to be subject to their attention. Other research contributions point to discriminatory attitudes related to immigrants' ability and competence to exercise the role of union representatives. It seems that they are less trusted, which may explain the fact that members with an immigrant background are not encouraged to stand for election, nor are they elected if they do. In addition, trade unions are an important arena for integration. Findings indicate that trade unions, over time, have enhanced a progressive development in immigration policy and an improvement in wages and working conditions. The findings point to how the unions are drawn between the need for a universalist and "colorblind" discourse on the common interests of the working class, and a particularistic approach, where workers from different backgrounds (related to, e.g., ethnicity, gender, or sexual orientation) may have special interests that can, and should, be represented.

Implications for further research

In our review, we have identified relatively few studies that explicitly examine the consequences of racism and discrimination, indicating a need for more research. Furthermore, there is a need for research that enables more advanced analyses of the consequences of discrimination and racism in civil society. This specifically applies to examining different outcomes for subgroups and multidimensional discrimination, as well as complex analyses of links between racism, discrimination, and integration. Our findings also indicate a knowledge gap with regards to the participation of immigrants and descendants in voluntary positions in various arenas of society, such as sports clubs and trade unions. This might also be expanded to research participation and experiences in other arenas of society, such as housing associations, cultural life (e.g. music), and outdoor life.

1 Innledning

Den offentlige debatten om «Black Lives Matter» har ført til økt oppmerksomhet om rasisme og diskriminering i de siste par årene, både i Norden (f.eks., Nafstad, 2022; Rosenberg, 2021) og i andre vesteuropeiske land (f.eks., Evans mfl., 2021; Degele, 2020). Rasisme og diskriminering er barrierer mot deltakelse på alle samfunnsarenaer og kan for eksempel være til hinder for utdanning, deltakelse i arbeidslivet og i andre deler av samfunnet. Diskriminering kan også føre til svekket tilhørighet til fellesskapet og redusert tillit både til samfunnet generelt og til andre mennesker.

Det foreligger mye forskning på diskriminering i nordisk kontekst, særlig på forekomsten for eksempel i arbeidslivet (Quillian og Midtbøen, 2021; Midtbøen, 2018). Integreringsbarometeret 2022, som er en befolkningsrepresentativ spørreundersøkelse av holdninger til innvandring, integrering og mangfold i Norge, viser samtidig at det er en stor og økende bevissthet i befolkningen om eksisterende rasisme og diskriminering i Norge, både når det gjelder arbeidsmarkedet og innenfor utdanning (Brekke og Fladmoe 2022; se også Brekke mfl., 2020).

Det er også en økende oppmerksomhet om hverdagsintegrering og hverdagsrasisme. Norske samfunnsforskere har studert innvandreres og etterkommeres sivilsamfunnsdeltakelse, forskjeller i innvandrerbefolkningens og majoritetsbefolkningens sivilsamfunnsdeltakelse og hva som kan forklare forskjellene i deltakelse (f.eks., Eimhjellen og Arnesen, 2018; Eimhjellen mfl., 2021, Wollebæk og Sivesund, 2010). Forskningen tyder på at det finnes en rekke årsaker til forskjellene i deltakelse.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) ønsker en kunnskapsoppsummering om hva som foreligger av forskning på betydningen og konsekvensene av rasisme og diskriminering for integrering. Denne rapporten er én av tre rapporter som omhandler integrering i sivilsamfunnet (Delprosjekt 3); den første rapporten tok for seg integrering i arbeidslivet (Delprosjekt 1) (Wollscheid mfl., 2022a), mens den andre rapporten så på integrering innen utdanning (Delprosjekt 2) (Wollscheid mfl., 2022b).

Store deler av litteraturen om diskriminering og dens mulige konsekvenser handler om arbeidslivsintegrering og arbeidsmarkedsutfall (f.eks. Aksnes mfl.,

2021; Wollscheid mfl., 2022a). Samtidig foregår det forskning på diskriminering på andre samfunnsområder, som for eksempel innenfor utdanning og på boligmarkedet (Aksnes mfl., 2021; Lang og Kahn-Lang Spitzer, 2020). En nyere kunnskapsoversikt om konsekvenser av diskriminering og rasisme på grunn av etnisitet, religion og livssyn finner imidlertid relativt få nordiske studier om integrering knyttet til andre områder enn helse, arbeidsmarked og utdanning.

Formål og problemstilling

Denne rapporten ser på forskning om betydningen og konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering av innvandrere og etterkommere i sivilsamfunnet. Formålet er å få en oversikt over kunnskapen som foreligger om hvilken betydning og konsekvenser rasisme og diskriminering har for integrering. Hovedfokuset er på nordiske land. Rapportens problemstilling er: Hva sier nordisk forskning om betydningen og konsekvenser av rasisme og diskriminering for deltakelse i sivilsamfunnet?

Sivilsamfunnet omfatter den delen av samfunnslivet som verken ligger innenfor offentlig eller privat sektor. Sivilsamfunnet avgrenses i dette prosjektet til den delen av samfunnet som består av frivillige organisasjoner og ulike interessegrupper og individer som kommer sammen for å fremme en politisk sak eller løse en oppgave i fellesskap på frivillig grunnlag, i tråd med definisjonen i regjeringens strategi om hverdagsintegrering (2019). IMDi har ønsket at prosjektet vektlegger sivilsamfunnsdeltakelse i form av medlemskap i frivillige organisasjoner. Deltakelse i sivilsamfunnet operasjonaliserer vi som deltakelse i sosiale bevegelser og deltakelse i frivillige organisasjoner, her avgrenset til idrettslag, trossamfunn og fagforeninger (verv).

Rapporten er basert på metoden systematisk kunnskapsoppsummering. Kunnskapsoversikten vil samle, vurdere og oppsummere forskning for å gi en oversikt over den best tilgjengelige forskningen om temaet. Videre vil det bli pekt på kunnskapshull og identifisert forskningsbehov, og vi vil komme med konkrete anbefalinger om videre forskning.

En forenklet systematisk kunnskapsoversikt over forskning er velegnet i denne sammenhengen. Fremgangsmåten er mindre tid- og ressurskrevende sammenlignet med en full systematisk kunnskapsoversikt, men den har felles mål om å oppfylle kriterier som transparens, vitenskapelig stringens og reproduserbarhet (Petticrew og Roberts, 2008). Formatet er i stadig utvikling, og den generelle trenden peker i retning av økende bruk av metoden i politikkkutforming (Wollscheid og Tripney, 2021; Thomas mfl., 2013).

I denne rapporten kombinerer vi metoder i systematisk kunnskapsoppsummering med bibliometriske analyser for å kartlegge relasjoner mellom forskningsbidrag (Donthu mfl., 2021). Ved å kombinere disse to metodiske tilnærmingene –

systematisk kunnskapsoppsummering og bibliometrisk analyse – er det mulig å belyse datamaterialet ved hjelp av to ulike metodiske tilnærminger: én tilnærming basert på metadata fra de inkluderte studiene og én tilnærming med utgangspunkt i tekstinnhold i de inkluderte forskningsbidragene.

Det engelske begrepet «systematic review» oversettes til norsk med «systematisk kunnskapsoppsummering» eller «systematisk kunnskapsoversikt» som brukes om hverandre. I denne rapporten forholder vi oss til terminologi som ble utviklet av Folkehelseinstituttet i samråd med Språkrådet. Dette betyr at vi ønsker å skille mellom «systematisk kunnskapsoppsummering», som er selve metoden eller forskningsprosessen, og «systematisk kunnskapsoversikt» som er resultatet eller produktet av forskningsprosessen (Munthe mfl., 2022).

1.1 Konseptuelt rammeverk

De tre sentrale begrepene, eller konseptene, i dette prosjektet er diskriminering, rasisme og integrering. Alle de tre begrepene er flerdimensjonale og har sammensatte, til dels omstridte betydninger. Betydningen er også preget av den sosiale konteksten de brukes i. I de siste årene har det skjedd en endring i internasjonal og nordisk sammenheng, man beveger seg fra å se kun på innholdet i begrepene til å vektlegge hvilke konsekvenser disse har (se f.eks., Wollscheid mfl. 2021).

1.1.1 Diskriminering og rasisme

Diskriminering og ulike former for diskriminering og rasisme

Likestillings- og diskrimineringsloven definerer diskriminering som «direkte eller indirekte forskjellsbehandling». Direkte forskjellsbehandling blir forstått som «at en person behandles dårligere enn andre blir, har blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon», mens det med indirekte forskjellsbehandling menes «enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse som vil stille personer dårligere enn andre» (LOV-2017-06-16-51). Personer kan diskrimineres på grunnlag av ulike sosiodemografiske kjennetegn, som for eksempel innvandrersstatus og/eller etnisk bakgrunn (Craig, 2007) eller på grunnlag av en kombinasjon av flere kjennetegn, for eksempel kjønn og innvandrersstatus. I sistnevnte tilfelle vil det være det som omtales som «sammensatt diskriminering», «multippel diskriminering» eller flerdimensjonal diskriminering, såkalt interseksjonalitet (Vogt, 2020).

Kumulativ diskriminering dreier seg om erfaringer med diskriminering over lengre tid, på flere arenaer som utdanning, arbeid og sivilsamfunnet, og på tvers av generasjoner (se Midtbøen og Lidén, 2016). I dette prosjektet ser vi på ulike

former for diskriminering, som for eksempel kumulativ diskriminering og flerdimensjonal diskriminering (se også Wollscheid et al., 2021).

I praksis kan det være vanskelig å analytisk skille mellom diskriminering og dens konsekvenser. Ifølge Fibbi mfl. (2021) kan diskriminering få negative konsekvenser for et individ på en rekke områder, som for eksempel arbeid, utdanning og bolig. Reduserte muligheter på grunn av diskriminering innebærer at diskriminerte grupper ofte har lavere måloppnåelse enn andre grupper på ulike samfunnsarenaer. Med andre ord innebærer dette perspektivet en forståelse av diskriminering som allerede peker på dens konsekvenser.

Det finnes ulike definisjoner av rasisme. Noen forskere vektlegger oppfattede biologiske forskjeller, andre forstår også diskriminering og negative holdninger knyttet til kultur og religion som former for rasisme (f.eks. Bratt, 2022; Bangstad og Døving, 2015). Mens rasismebegrepet er særlig brukt i USA og Storbritannia, brukes oftere begreper som diskriminering, xenofobi, ekskludering og fordommer innen forskningen i nordiske og andre vesteuropeiske land. Sammenlignet med diskrimineringsbegrepet brukes rasisme i relativt liten grad i forskning i Norge og de fleste andre europeiske land. En viktig grunn er rasebegrepets konnotasjoner og historie (f.eks., Führer 2021).

I norsk forskning brukes ofte begrepet «etnisitet» og «etnisk» i stedet for «rase». Dette skiller seg fra hvordan etnisitet omtales i den bredere etnisitetsforskningen – som forestillinger om sosiale og kulturelle fellesskap basert på opphav, mens rase tradisjonelt viser til utseende (Eriksen, 2022; Eriksen, 2015). Selv om rase- og rasismebegrepet i liten grad benyttes i norsk forskning, viser en rekke studier fra en norsk kontekst at hudfarge har høy relevans for sosiale inkluderingsprosesser, og for hvem som regnes for å være innenfor det nasjonale fellesskapet (f.eks., Führer 2021, Leirvik mfl., 2021; Lynnebakke og Fangen 2011). Den offentlige debatten om «Black Lives Matter» har ført til økt oppmerksomhet om rasisme de siste par årene, både i Norden (f.eks., Nafstad, 2022; Rosenberg, 2021) og andre vesteuropeiske land (f.eks., Evans mfl., 2021; Degele, 2020).

Ifølge Dahlen mfl. (2022) er det ikke et entydig skille mellom de to begrepene diskriminering og rasisme. De fremhever at diskriminering i større grad legger vekt på konsekvenser og praksis, mens rasisme tradisjonelt i større grad er forbundet med intensjonalitet.

Rasialisering er et annet begrep som er relevant for våre funn, og det dreier seg om prosessene som fører til at hudfarge (rase) blir relevant og om konsekvensene disse prosessene kan få (Führer, 2021). Her er altså den sosiale konstruksjonen av 'rase' i fokus. Et annet relevant begrep er hvite privilegier, det vil si sosiale og økonomiske fordeler hvite personer opplever i kraft av sin hudfarge i samfunn preget av rasisme. I den siste tiden har det vært økt fokus på hvithet og hvite privilegier i norsk forskning (Führer, 2021).

I de senere år har det flere ganger i norsk offentlighet blitt vektlagt at rasisme ikke er et individuelt, men et strukturelt fenomen, noe som lenge har vært i fokus innen rasismeforskning (Minotenk, 2022). Strukturell rasisme handler, i likhet med strukturell diskriminering, mer om strukturelle føringer i et samfunn enn om individuelle holdninger. Med andre ord dreier det seg mer om sosiale praksiser enn om enkeltindividers tanker og ideer (Bangstad, 2021). Disse strukturene påvirker relasjonene i en gruppe og minoriteters påvirkningsmuligheter i samfunnet på subtile måter (Midtbøen, 2018). Således er begrepet beslektet med indirekte diskriminering (Minotenk, 2021). Sammen med hvite privilegier viser begrepet strukturell rasisme til en mer omfattende forståelse av betydningen av utseende/ «rase» for maktforhold, sosiale prosesser og langvarige inkluderings- og ekskluderingsprosesser i samfunnet.

1.1.2 Integrering og deltakelse i sivilsamfunnet

Det finnes mange definisjoner av integrering eller integrasjon. Her forstår vi integrasjon som en inkluderingsprosess som angår innvandrere i sosiale institusjoner og i sosiale relasjoner (Bosswick og Heckmann, 2006). Videre bygger vi på Heckmanns (2005) inndeling av fire ulike former for integrasjon: strukturell, sosial, identitetsmessig og kulturell integrering.

- *Strukturell integrasjon* dreier seg om å oppnå likeverdige rettigheter og lik tilgang til posisjoner og sentrale institusjoner i samfunnet, som for eksempel utdanning, arbeid og frivillige organisasjoner.
- *Sosial integrasjon* omhandler aksept og inkludering i sosiale nettverk, for eksempel venner, familie og frivillige organisasjoner. Sosial integrasjon kan skje både i nettverk av personer med samme landbakgrunn eller på tvers av landbakgrunn. Særlig i den første tiden i et nytt land kan sosial integrasjon i nasjonale og etniske nettverk bidra til kunnskap om det nye landet. På lengre sikt kan imidlertid det å utelukkende ha tilknytning til slike nettverk begrense innvandreres kulturelle og sosiale kapital som er av betydning for å få innpass i samfunnets institusjoner på lik linje med majoritetspersoner (Heckmann, 2005).
- *Identitetsmessig integrasjon* omhandler opplevd identifikasjon med og tilhørighet til grupper. Det dreier seg særlig om etniske, regionale og/eller nasjonale identifikasjoner, eller kombinasjoner av disse.
- *Kulturell integrasjon* dreier seg om kunnskap om det nye landet (Heckmann og Bosswick, 2006), det vil si delte sentrale kulturelle referanser (Eriksen, 2007), språkkunnskaper og kunnskap om dominerende verdier og normer (Heckmann, 2005). Slik kunnskap kan være en forutsetning for å forstå, gjøre seg forstått og orientere seg i det nye landet.

De fire integrasjonsformene bør ses i sammenheng, siden de påvirker hverandre gjensidig (Heckmann, 2005).

Deltakelse i sivilsamfunnet kan knyttes især til sosial og kulturell integrasjon, men også til de to andre integrasjonsformene. Gjennom deltakelse kan man få utvidet sitt sosiale nettverk. Det er særskilt relevant i land som Norge der organisasjoner er en viktig møteplass, og det er tradisjon for å organisere sosiale relasjoner i foreninger og organisasjoner (Bendixsen mfl., 2018). Gjennom deltakelse på felles arenaer i sivilsamfunnet, som organisasjoner, kan en også få viktig kulturell kunnskap, med andre ord kan deltakelsen innebære økt kulturell integrasjon lokalt og nasjonalt. Sivilsamfunnsdeltakelse kan også direkte og indirekte knyttes til strukturell integrasjon på arbeidsmarkedet. For det første kan sosiale nettverk påvirke ens muligheter på arbeidsmarkedet. I tillegg kan deltakelse i rettighetsorganisasjoner, som for eksempel antirasistiske organisasjoner, også virke inn på innvandreres og etterkommeres rettigheter og muligheter i bosettingslandet. I en kunnskapsoppsummering fant Eimhjellen mfl. (2021) dessuten en sammenheng mellom høyere sivilsamfunnsdeltakelse og høyere politisk deltakelse, som igjen kan påvirke strukturell integrasjon. Til sist kan deltakelse i sivilsamfunnsorganisasjoner relateres til identitetsmessig integrasjon i Norge, på grunn av den sterke nåtidige og historiske betydningen organisasjoner har i Norge. Dette gjenspeiles i normer for hva det innebærer å være en god samfunnsborger i Norge, og for hva som ofte anses som verdifulle former for sivilsamfunnsdeltakelse. Mens normene knyttet til organisasjonsdeltakelse er strenge, er de også gjenstand for diskusjon. Forskning viser at personer med både minoritets- og majoritetsbakgrunn kan oppleve å komme til kort overfor disse normene og fremhever betydningen av også andre former for sivilsamfunnsengasjement som ikke alltid møtes med samme grad av anerkjennelse i en norsk kontekst (Horst mfl., 2020). Følgene av å delta i organisasjoner i Norge for enkeltpersoners identitetsmessige integrasjon er ikke gitt, og vil kunne variere for ulike personer. Det kan tenkes at for noen innvandrere kan deltakelse innebære økt opplevd tilhørighet til Norge, mens andre kan oppleve å føle seg fremmede overfor «den norske» måten å forstå organisasjonsliv og deltakelse i organisasjoner på.

1.2 Deltakelse i sivilsamfunnet

I dette kapitlet redegjør vi for relevant forskning om deltakelse i sivilsamfunnet knyttet til deltakelse i frivillige organisasjoner og fagbevegelser. Temaene i denne forskningen er mer generelle, og dreier seg ikke nødvendigvis om rasisme og diskriminering og dens konsekvenser for deltakelse i sivilsamfunnet.

1.2.1 Deltakelse i organisasjoner

Tidligere studier i Norge har vist at innvandreres og etterkommeres lavere grad av deltakelse i organisasjoner sammenlignet med totalbefolkningens til dels kan forklares med deres lavere sosioøkonomiske status på gruppenivå (Eimhjellen mfl., 2021). I tillegg viser studier at botid, helse, arbeidssituasjon og individuell interesse har betydning for innvandreres og etterkommeres lavere grad av deltakelse. Videre er det forskjeller mellom innvandreres og etterkommeres sivilsamfunnsdeltakelse etter landbakgrunn og innvandringsgrunn (Eimhjellen mfl., 2021). En pilotundersøkelse fra Fafo har undersøkt tillit, tilhørighet, deltakelse og diskriminering i innvandrerbefolkningen. Rapporten viser at innvandrere i noe mindre grad er representert i nabolagsrelaterte foreninger. Ifølge undersøkelsen opplever innvandrere samtidig at språkbarrierer og andre sosiale forpliktelser gjør det vanskelig å delta mer i denne typen aktiviteter. I tillegg oppgir nesten halvparten av innvandrerne at de har opplevd diskriminering, særlig i arbeidslivet, på boligmarkedet og andre arenaer (Dalen mfl., 2022).

Mange innvandrere og etterkommere er engasjert i transnasjonale organisasjoner for å bidra til utviklingen i eget opphavsland (f.eks. Portes mfl., 2007; Faist, 2007). Slikt engasjement fanges ikke opp i undersøkelser som stiller spørsmål kun med en norsk kontekst. Det er også rimelig å anta at for noen brukes mer av tiden til familieforpliktelser til storfamilien i Norge og opphavslandet, og at mindre fritid dermed er tilgjengelig eller oppleves som naturlig å bruke på organisasjonsliv. Tidligere var vi også inne på den særegne sosiale og kulturelle rollen organisasjoner har i en norsk kontekst. En implikasjon er at det kan være vanligere for norskfødte å melde seg inn i organisasjoner for å styrke sitt sosiale nettverk (for eksempel dersom de er nyinnflyttet på et sted), mens innvandrere med enkelte landbakgrunner i stedet kan se etter mer uformelle, mindre organiserte sosiale arenaer for å utvide sitt sosiale nettverk (Lynnebakke, 2020).

Innvandreres og etterkommeres lavere deltakelse sammenliknet med totalbefolkningen i Norge bør ses i sammenheng med den svært høye deltakelsen i sivilsamfunnsorganisasjoner i Norge i et internasjonalt perspektiv. Mye forskningslitteratur belyser nettopp at organisasjonslivet verdsettes svært høyt i Norge, og ser på rollen organisasjonsliv hadde i utviklingen av demokratiet i Norge (f.eks., Bendixsen mfl., 2018; Vike, 2013). Det er kontinuitet mellom de store sosiale bevegelsene som var historisk viktige i Norge, og dagens fritidsorganisasjoner, i den forstand at de har en demokratisk struktur, lokal forankring og individuelle medlemskap (Selle og Strømsnes, 1998).

Samtidig er det behov for kunnskap om hvorvidt diskriminering og rasisme også kan påvirke sivilsamfunnsdeltakelse, da dette ikke har blitt undersøkt i særlig grad. Diskriminerings- og rasismeforskning indikerer at dette er et relevant spørsmål å stille. For det første har forskning dokumentert at det å oppleve gjentatt

diskriminering er forbundet med dårlig psykisk helse, økonomiske vanskeligheter og lavere samfunnsdeltakelse (Nystedt mfl., 2019). I tillegg finnes det omfattende forskning som dokumenterer sammenhenger mellom diskriminering, rasisme og fysisk helse. Det er nærliggende å tenke at både helse og økonomi virker inn på sivilsamfunnsdeltakelse. I tillegg tyder forskningen på at det kan være en direkte sammenheng mellom hvordan personer reagerer på diskriminering og rasisme og deres sivilsamfunnsdeltakelse. Vi vet at diskriminerings- og rasismeerfaringer kan utløse svært ulike reaksjoner på individuelt nivå, som kan spenne fra tilbaketrekning til konfrontasjon via det å overkompensere på visse samfunnsarenaer (Wollscheid mfl., 2021; Banafsheh mfl., 2021). Slike reaksjoner kan potensielt påvirke samfunnsdeltakelsen, inkludert deltakelse i sivilsamfunnsorganisasjoner. En studie av unge muslimske menn og kvinner i USA etter 11. september 2001 fant at unge kvinner som var svært religiøse, hadde et høyere sivilsamfunnsengasjement (community engagement) dersom de hadde opplevd diskriminering. For unge menn fantes ikke et tilsvarende mønster. En mulig forklaring er at muslimske kvinner i større grad enn muslimske menn reagerer på diskriminering ved å involvere seg i dialog- og holdningsarbeid (Sirin og Katsiafikas, 2011). Andre studier viser hvordan diskriminerende/rasistiske erfaringer eller forventninger om dette kan føre til tilbaketrekning og forsterkede etniske identiteter (Wollscheid mfl., 2021), noe som igjen vil kunne påvirke sivilsamfunnsengasjementet. Det har også blitt påvist sammenhenger mellom diskriminering og religiøs identitet og praksis (f.eks., Bender mfl., 2022), og det er relevant å undersøke sammenhenger mellom diskriminering og rasisme og deltakelse i trossamfunn. Videre er det mulig at negative helsemessige og økonomiske konsekvenser av diskriminering og rasisme kan være mellomliggende faktorer som for noen kan føre til lavere sivilsamfunnsdeltakelse (Nystedt mfl., 2019). Gitt de ulike utfallene som diskriminering og rasisme kan ha for samfunnsdeltakelse, er vår problemstilling: Hva er konsekvenser av diskriminering og rasisme for deltakelse i sivilsamfunnet?

1.2.2 Deltakelse i fagbevegelsen

I dette prosjektet gjaldt deltakelse i sivilsamfunnet også deltakelse i fagbevegelse og fagforeninger (verv). Daae-Qvale og Meyer (2013) har foretatt en historisk analyse av LO og medlemsforbundenes arbeid med innvandring og innvandrere fra 1970 til 2004. Ifølge forfatterne kan perioden beskrives som en lærings- og bevisstgjøringsprosess som kan deles inn i tre faser. Den første fasen blir omtalt som «fargeblind», noe som betyr at den rådende tanken er at like muligheter sikres gjennom likebehandling, det vil si at særegne krav og behov ikke bør vektlegges. Den andre fasen fokuserer på diskriminering, og innebærer en erkjennelse av at rasisme og diskriminering utgjør hindre som må fjernes om alle skal ha like

muligheter i arbeidslivet. Den tredje fasen erkjenner at det også må tas hensyn til kulturelle forskjeller, noe som også medfører at særkravene som ble ekskludert i første fase, nå inkluderes, og at dette vil gi alle mulighet til å delta i samme fellesskap. En fjerde fase, som var på trappene da artikkelen ble skrevet, er det Daae-Qvale og Meyer (2013) omtaler som «likt utfall»-linjen, som krever tiltak som kvotering og positiv diskriminering for å oppnå lik representasjon i verv.

Problemstillingen om innvandrere i fagbevegelsen kretser rundt to grunnleggende spørsmål: internasjonal solidaritet med arbeidstakere uavhengig av nasjonalitet og bakgrunn på den ene siden, og begrensning og regulering av arbeidsgiveres makt på den andre (Daae-Qvale & Meyer 2013). Disse kommer ofte i et spenningsforhold, siden økt arbeidsinnvandring kan gi dårligere arbeidsvilkår gjennom såkalt «sosial dumping» og svekke fagforeningers forhandlingsposisjon gjennom økt tilgang på (uorganisert) arbeidskraft. På den andre siden er fagforeningene tuftet på ideen om å opptre solidarisk med alle arbeidstakere, men opplever her ofte dilemmaet mellom det spesielle og det allmenne.

Ifølge Daae-Qvale og Meyer (2013) kan fagforeningers tilnærming til arbeidsinnvandring kategoriseres i tre hovedtyper. For det første kan de forsøke å presse myndighetene til å regulere arbeidsmarkedet for å forhindre «sosial dumping» og mulighetene arbeidsgivere har til å undergrave etablerte lønns- og arbeidsforhold. For det andre kan de fremme krav i forhandlinger om at tariffavtaler skal innebære felles standarder og på den måten redusere arbeidstakernes sårbarhet. Den tredje, og siste, tilnærmingen er å organisere innvandrere slik at de selv kan være med og kreve bedre lønns- og arbeidsvilkår gjennom dette fellesskapet.

På 1970-tallet hadde norske fagforeninger, ifølge Daae-Qvale og Meyer (2013), en «gjør som oss»-holdning, som innebar at innvandrere skulle innrette og tilpasse seg norske normer og metoder. LO var på denne tiden også skeptisk til innvandring, og i handlingsprogrammene i perioden 1977-1989 var det uttrykt et ønske om å regulere innvandringen til Norge. Etter hvert som arbeidsinnvandringen, spesielt fra EU-land, økte på 1990-tallet, endret LO sin tilnærming og vektla utfordringene knyttet til sosial dumping og utviklingen av et segregert arbeidsmarked. Det var også først på slutten av 1990-tallet at fagbevegelsens egen integreringspolitikk fikk oppmerksomhet, knyttet til erkjennelsen av at innvandrere skulle integreres i det norske samfunnet.

Hotell- og restaurantarbeiderforbundet fremmet allerede på slutten av 1960-tallet et forslag om pliktig medlemskap i fagforeninger, spesielt for arbeidsinnvandrere. Det var imidlertid i LO generelt gehør for å innføre særlige tiltak i fagbevegelsen, og LO ønsket ikke å iverksette en egen tillitsvalgtopplæring for innvandrere på 1970-tallet (Daae-Qvale og Meyer 2013). Innvandrere utgjorde også en liten andel av de organiserte på denne tiden, og det var dermed norske arbeidstakere som la premissene for fagorganisering. Fra 1980-tallet økte innvandringen,

spesielt fra ikke-vestlige land som Pakistan. Fagbevegelsen fortsatte imidlertid, ifølge Daae-Qvale og Meyer (2013), å være passiv når det gjaldt å legge til rette for arbeidstakere med innvandrerbakgrunn gjennom å fremme særkrav. Likevel la det økende mangfoldet press på LO og forbundene til å sette problematikken på agendaen, men uten at dette ga seg utslag i endret tilnærming (Daae-Qvale og Meyer 2013).

Ifølge Daae-Qvale og Meyer (2013) hadde LO-forbundene ingen helhetlig tilnærming til innvandrere på 1980-tallet. Kun ett forbund registrerte for eksempel hvorvidt medlemmene hadde innvandrerbakgrunn. Andre argumenterte med at en slik kategorisering ville øke skillet mellom «oss og dem», mens forbundet selv vektla muligheten til målrettede tiltak. Den mest generelle utviklingen på 1980-tallet kom i informasjonsarbeidet, da spesielt rettet mot norske arbeidstakers forståelse i deres møte med innvandrere, blant annet gjennom tematisering av dette i tillitsvalgtopplæringen. I tillegg til dette begynte enkelte forbund å produsere informasjonsmaterieell om arbeidsvilkår og fagbevegelsen på flere språk. Det var også på 1980-tallet at fagbevegelsen tok aktiv stilling mot rasisme og diskriminering, men da på samfunnsnivå og i liten grad som et fenomen i egen organisasjon. Det var ikke før på 1990-tallet at LO erkjente at det fantes fordømmer internt i fagbevegelsen.

Arbeidet med innvandrings spørsmålene skjøt fart ved årtusenskiftet, og det ble gjort flere omorganiseringer av dette arbeidet. Blant annet ble Forum for etnisk likestilling oppnevnt i 2002, og det ble vedtatt et strategidokument for arbeidet med etniske minoriteter og antirasisme. Det er imidlertid etnisk norske tillitsvalgte som har hatt de ledende vervene på dette området, og Forum for etnisk likestilling fikk aldri posisjon som sekretariatsoppnevnt utvalg, men kunne kun drøfte og foreslå saker overfor LO-ledelsen. Dette tar Daae-Qvale og Meyer (2013) til inntekt for at innvandringspolitikken ikke i realiteten hadde fått noe særlig høyere prioritet i LO-systemet i perioden fra 1980-tallet til 2000-tallet.

På 1990-tallet ble det imidlertid i økende grad lagt vekt på å få fram mangfoldet i medlemsmassen, og at alle skulle kunne finne seg til rette i fagbevegelsen (Daae-Qvale og Meyer 2013). Dermed erkjente LO og medlemsforbundene at kulturelle forskjeller måtte tas hensyn til, og det måtte åpnes for særkrav. Fagbevegelsen fulgte dermed stort sett de samme trendene som samfunnet ellers, som også gikk fra et fokus på assimilasjon til multikulturalisme i samme tidsperiode. Dette ga seg blant annet uttrykk i økt oppmerksomhet og innsats knyttet til å rekruttere tillitsvalgte blant arbeidstakere med innvandrerbakgrunn på 1990- og 2000-tallet. Det ble samtidig påpekt at det fantes lite systematisk innsats for å bedre innvandrerrepresentasjonen i LO og medlemsforbundene (Daae-Qvale og Meyer 2013). Videre medførte det at innvandrerne (sær)interesser kom tydeligere fram i denne perioden, dog ikke i fagbevegelsens generelle arbeid. Ifølge Daae-Qvale og Meyer

(2013) ble dette gjort delvis ut fra en egeninteresse i fagbevegelsen, basert på den gryende forståelsen av at arbeidstakere med innvandrerbakgrunn etter hvert utgjorde en såpass betydelig del av arbeidslivet at det å organisere dem ville være med på å sikre bevegelsens framtid. En tredje utvikling i denne perioden var at fagbevegelsen også begynte arbeidet med å utvikle en mer generell innvandringspolitikk, og LO henvendte seg i økende grad til andre aktører som jobbet med migrasjon og innvandring. Etter årtusenskiftet finner Daae-Qvale og Meyer (2013) at inkluderingspolitikk oftere blir tema i ulike fora og diskusjoner, inkludert LO-kongressen. Mangfold er også viet eksplisitt oppmerksomhet i LOs handlingsprogram for 2005–2009 (side 35): «Fagbevegelsen må i mye sterkere grad enn i dag ta opp i seg at vi har et flerkulturelt arbeidsliv. Vi må arbeide aktivt for at minoriteter blir bedre representert i alle ledd».

På tross av inkluderingspolitikk og innlemming av arbeidstakere med innvandringsbakgrunn både i politikk og i medlemsmasse, var, ifølge Daae-Qvale og Meyer (2013), LOs politikk fortsatt preget av interessene til den norske majoritetsbefolkningen på tidspunktet for deres analyse. De argumenterer for at «vi-et» ble utvidet til arbeidstakere med innvandrerbakgrunn, men at det fortsatt var slik at det var færre med innvandrerbakgrunn jo høyere man kom i fagbevegelsens politisk valgte organisasjonsledd.

1.3 Rapportens struktur

Rapporten består av til sammen fire kapitler, inkludert dette innledningskapitlet som presenterer bakgrunnen og formålet, samt definerer de sentrale begrepene diskriminering, rasisme og integrering. I kapittel 2 skisserer vi den metodiske fremgangsmåten som vi bruker i denne rapporten. I tillegg redegjør vi for metodiske styrker og svakheter. Kapittel 3 presenterer resultatene. Innledningsvis presenterer vi valg av datamateriale og funn fra bibliometriske analyser basert på forskningsbidragene som ble identifisert gjennom det systematiske søket i Web of Science (WoS) og strategiske søk. Deretter oppsummerer vi de viktigste funnene fra de inkluderte forskningsbidragene. Dette gjelder funn fra internasjonale kunnskapsoversikter og funn fra nordiske og utvalgte vesteuropeiske primærstudier. I kapittel 4 oppsummerer og diskuterer vi de viktigste funnene fra kunnskapsoppsummeringen, og skisserer noen kunnskapshull og implikasjoner for videre forskning.

2 Metode

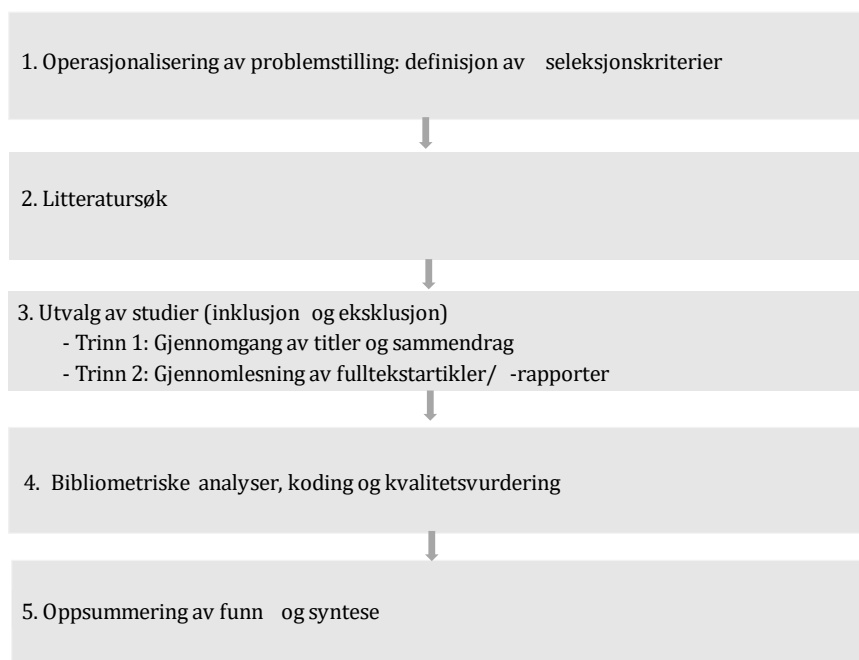
2.1 Forenklet systematisk kunnskapsoppsummering og bibliometriske analyser

En forenklet systematisk kunnskapsoversikt bygger på den samme tilnærmingen som en tradisjonell systematisk kunnskapsoversikt, hvor forskning identifiseres, oppsummeres og vurderes ved hjelp av systematiske, transparente og reproduserbare prosedyrer (Munthe mfl., 2022). På denne bakgrunn utarbeides det en syntese av den tilgjengelige/identifiserte forskningen (Petticrew og Roberts, 2006). En forenklet systematisk kunnskapsoversikt er imidlertid mer avgrenset og bedre egnet for et kortvarig prosjekt (her: mindre enn seks måneder) enn en tradisjonell systematisk kunnskapsoversikt. Denne metoden ble valgt for dette prosjektet. Forenklingene innebærer her strengere avgrensninger på kilder, geografi, språk, år og publikasjonstype, samt i kvalitetsvurderingen av de inkluderte studiene (f.eks., Thomas mfl., 2013; Wollscheid og Tripney, 2021). Metoden ble utviklet for å imøtekomme behovet for mindre ressurskrevende systematiske kunnskapsoversikter som grunnlag for kunnskapsbaserte politiske beslutninger (Thomas mfl., 2013).

I dette prosjektet ønsker vi å kombinere metoder i systematisk kunnskapsoppsummering med bibliometriske analyser for å kartlegge relasjoner mellom forskningsbidrag. De bibliometriske analysene som vi bruker her, omfatter analyse av samforfatterskap, samsitering, feltklassifisering, institusjonstilhørighet og publiseringskanaler. Ved å kombinere disse metodene er det mulig å belyse datamaterialet fra ulike perspektiver – et mer «overordnet» perspektiv basert på metadataene fra de inkluderte studiene og et «nedenfra-perspektiv» med utgangspunkt i innholdet i enkeltpublikasjoner.

2.2 Faser i kunnskapsoppsummering

I det følgende beskrives de enkelte prosedyrene eller fasene i kunnskapsoppsummeringen.

Figur 2.1: Prosedyrer i systematisk kunnskapsoppsummering

2.2.1 Operasjonalisering av problemstillingene

For å operasjonalisere problemstillingene måtte vi definere seleksjonskriteriene, det vil si inklusjons- og eksklusjonskriteriene. Inklusjonskriteriene informerer utformingen av søkestrategier og legges til grunn for utvalg av forskningsbidrag, det vil si forskningsartikler og rapporter (datainnsamling).

I tabell 2.1 nedenfor presenteres seleksjonskriteriene for problemstillingen, det vil si inklusjons- og eksklusjonskriteriene. Eksklusjonskriterier er i stor grad motstykker til inklusjonskriterier. Når det gjelder publikasjonstyper, inkluderte vi to typer forskningslitteratur: fagfellevurderte tidsskriftsartikler og norske forskningsrapporter/bokkapitler (som var åpent tilgjengelige). At vi i sterkere grad vektla norske forskningsrapporter fremfor forskningsrapporter fra de andre nordiske landene, er begrunnet med viktigheten av den nasjonale konteksten i oppdraget og i den valgte metoden: en forenklet systematisk kunnskapsoppsummering. Når det gjelder tidsperiode, har vi begrenset gjennomgangen/ søket til internasjonale kunnskapsoppsummeringer og primærstudier publisert mellom 2012 og 2022.

Problemstillingen og forskningsfeltet om konsekvenser av diskriminering og rasisme for integrering i sivilsamfunnet er bred, og det er store forskjeller mellom innvandrernes deltakelse i sivilsamfunnet og ulike organisasjoner på den ene siden og forekomsten av rasisme og diskriminering i ulike land på den andre siden.

Vi har derfor foretatt en geografisk avgrensning til de fem nordiske landene med sterkere vekt på forskning fra Norge. Vi har gjort et unntak for forskning på integrering i fagbevegelsen. Her har vi valgt å inkludere forskningsbidrag fra nordiske land, samt andre land med sammenlignbare institusjoner for partssamarbeid. Dette både for å øke tilfanget av studier, og fordi fagbevegelsen er internasjonalt orientert og dermed lar seg inspirere av strategier på tvers av store områder. Samtidig vil vi inkludere studier om innvandrere og etterkommere som blir diskriminert eller risikerer å bli utsatt for diskriminering og rasisme knyttet til integreringen i sivilsamfunnet.

Deltakelse i sivilsamfunnet operasjonaliserer vi som deltakelse i sosiale bevegelser og deltakelse i frivillige organisasjoner som omfatter idrettslag, trossamfunn og fagforeninger (verv). Vi ekskluderer dermed studier som ser på innvandrere og etterkommere som befinner seg i maktposisjoner, for eksempel innen politikk og kulturliv, og studier som ser på valgdeltakelser av innvandrere og etterkommere.

Tabell 2.1: Seleksjonskriterier: Hva sier forskning om konsekvenser av rasisme og diskriminering på integrering i sivilsamfunnet?

	Problemstilling 3: Hva sier nordisk forskning om konsekvenser av diskriminering og rasisme for deltakelse i sivilsamfunnet?	
	Inklusjonskriterier	Eksklusjonskriterier
Populasjon	Ulike grupper innvandrere, flyktninger, etterkommere (i alle aldersgrupper) som blir diskriminert eller risikerer å bli utsatt for diskriminering og rasisme	Innvandrere og etterkommere (barn, unge og voksne) som <i>ikke</i> blir diskriminert eller risikerer å bli utsatt for diskriminering og rasisme
Eksposering	Rasisme og/eller diskriminering; multiplert diskriminering	-
Konsekvens/utfall	Deltakelse i sivilsamfunnet, dvs. sosiale bevegelser, og frivillige organisasjoner inkludert idrettslag, fagforeninger og trossamfunn	Innvandrere som befinner seg i maktposisjoner (f.eks., i politikk, kulturliv); valgdeltakelse av innvandrere og etterkommere
Typen studier og forskningsdesign	Empiriske studier med kvantitative og kvalitative data Primærstudier og internasjonale kunnskapsoppsummeringer	-
Publiseringsstatus	Fagfelleverderte tidsskriftsartikler Norske forskningsrapporter	-
Språk	Engelsk Norsk	-
Tidsperiode	2012-2022 for primærstudier og internasjonale kunnskapsoppsummeringer	-
Geografi	Internasjonale kunnskapsoppsummeringer Norden (primærstudier); for studier om fagforeninger har i tillegg inkludert studier fra Nederland, England, Italia og Tyskland	Land utenfor Norden (primærstudier)

Forskningsdesign

Vi har i denne rapporten inkludert primærstudier med kvantitativt og kvalitativt forskningsdesign, i tillegg til allerede eksisterende (internasjonale) kunnskapsoversikter. Vi foretar en rangering etter det mest robuste forskningsdesignet med tanke på den foreliggende problemstillingen.

Systematiske kunnskapsoppsummeringer: Systematiske kunnskapsoppsummeringer om sammenhenger mellom diskriminering og rasisme og ulike konsekvenser for integrering i sivilsamfunnet, for eksempel i idrettslag. Hvis de tilfredsstillende metodekravene om høy transparens, metodisk stringens og intern gyldighet, kan systematiske kunnskapsoppsummeringer sies å tilby den beste kunnskapen om et forskningsspørsmål.

Primærstudier

Longitudinell studie: Formålet med en longitudinell studie (kohortstudie) er å undersøke relasjoner mellom én eller flere mulige kausale faktorer ved å følge det samme utvalget av personer over tid. Man kan studere hvordan hyppigheten av en

tilstand (f.eks. deltakelse i en idrettsforening) endrer seg over tid, og man kan studere sammenhenger og mulige årsaker. Et eksempel er å studere sammenhenger mellom konsekvenser av deltakelse (f.eks. verv i idrettslag, aktivt medlemskap) og diskriminering for innvandrere og etterkommere, også sammenlignet med majoritetsgruppen.

Tverrsnittstudie: I en tverrsnittstudie kartlegges konsekvensene for og informasjonen om deltakerne ved *ett* tidspunkt. Sammenhenger som er identifisert på samme tidspunkt, gir utilstrekkelig informasjon om kausale sammenhenger, da årsaken til forskjellen (f.eks., opplevd diskriminering) må ha inntruffet før konsekvens (f.eks., redusert aktivitet). Dette gjør at den interne validiteten til tverrsnittstudier tradisjonelt er lavere enn til studier med longitudinelle design. Vi har valgt å inkludere tverrsnittstudier der det var hensiktsmessig, men i forkortet form.

Kvalitative studier: Kvalitative studier er ofte studier som er basert på intervjuer (individuelle eller gruppeintervjuer) eller observasjoner, der temaet er hvordan mennesker har opplevd diskriminering og rasisme, samt mulige konsekvenser, for eksempel i organisasjonsgrad. Mens etnografiske studier går over tid, har ofte intervjustudier et tverrsnittdesign (men de kan også være longitudinelle). Samtidig muliggjør intervjustudier at deltakerne redegjør for opplevde konsekvenser over tid og vil dermed kunne gi et annet utgangspunkt for å omtale konsekvenser og betydningen av diskriminering og rasisme enn tverrsnittstudier. Intervju-deltakerne kan også redegjøre for mer subtile, komplekse konsekvenser knyttet til for eksempel hvordan identitet og tilhørighet påvirkes over tid. I tillegg kan tidsavgrensede observasjoner muligens fange opp kortsiktige konsekvenser av diskriminering og rasisme, særlig gitt at dette forekommer eksplisitt i løpet av observasjonen.

2.2.2 Litteratursøk og utvalg av studier

Systematisk litteratursøk

Etter å ha definert seleksjonskriteriene og tilsvarende søkebegrep, søkte vi systematisk etter relevant litteratur i internasjonale og nasjonale databaser.

Den tverrfaglige problemstillingen og dens operasjonalisering legger føringer for utarbeidelse av søkestrategi. Søkestrategien innebærer en beskrivelse av i hvilke kilder og på hvilke temaer og stikkord det skulle søkes, og hvilke studier som skulle inkluderes. Gitt oppdragets rammer og ressurser var det viktig å oppnå en viss balanse gjennom søket mellom tilstrekkelig høy «recall» eller kompletthet, og en høy «precision» (Buckland og Gey, 1994). Utarbeidelsen av søkestrategien

ble informert av tidligere kunnskapsoppsummeringer om diskriminering og rasisme (Aksnes mfl., 2021; Wollscheid mfl., 2021).¹

Den forliggende problemstillingen besvares med en systematisk oppsummering av studier om konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i sivilsamfunnet. Forskningslitteraturen kan beskrives som tverrfaglig, med studier fra ulike samfunnsvitenskapelige fag. Dette er fag som sosiologi, sosialantropologi, samfunnsgeografi, migrasjonsstudier og psykologi, og forskningslitteraturen kan karakteriseres som mindre standardisert enn tilsvarende litteratur om arbeidslivsintegrering.

Vi la derfor opp til en søkestrategi der vi kunne veksle mellom systematiske søk i den internasjonale databasen Web of Science (WoS) og nasjonale kilder (Cristin) på den ene siden, og supplerende eller strategiske søk i referanselister til nøkkelpublikasjoner og i Google Scholar på den andre siden.

For det første søkte vi systematisk i WoS etter studier med nordiske bidragsytere og internasjonale kunnskapsoppsummeringer publisert mellom 2012 og 2022. Søkestrengen kombinerer søkeord for de mest sentrale begrepene knyttet til populasjon (innvandrere), konsept (diskriminering og rasisme) og integrasjon.

I forkant av datainnhenting gjennom systematisk litteratursøk gjorde vi flere prøvesøk for å se om vi klarte å identifisere de bidragene som er mest relevant for prosjektet basert på seleksjonskriteriene. Vi gjorde søk basert på sentrale begreper for rasisme og diskriminering i sammenheng med begreper for deltakelse i ulike deler av sivilsamfunnet. Deretter analyserte vi hvilke nøkkelbegreper («key words»), som forfatterne selv hadde knyttet til relevante publikasjoner, fra prøvesøkene for å supplere søkestrengen med mer presise og dekkende begreper i tillegg til de vi startet med. Formålet med prøvesøkingen og supplering av søkebegrep er å innhente mest mulig komplette trefflister som inneholder alt som kan være relevant, men også øke presisjonen i søket for å minske sannsynligheten for såkalt støy, det vil si irrelevante treff. Dette samsvarer med problemstillingen, som i seg selv er bred og dekker mange forskningsfelter.

Nedenfor vises søkestreng i WoS som kombinerer søkeord for de mest sentrale begrepene (etter våre test søk) knyttet til konsept (diskriminering og rasisme) og integrasjon i sivilsamfunnet. Når det gjelder ulike deler av sivilsamfunnet har vi vektlagt spesifikke søketermer for idrettslag og fagforeninger, i samråd med oppdragsgiver. Med andre ord har vi ikke brukt spesifikke søkeord relatert til andre arenaer i sivilsamfunnet, for eksempel korps, friluftsliv (speider).

¹ Med dette som utgangspunkt utarbeidet vi spesifikke søkestrategier for de tre delprosjektene om integrering i arbeidslivet, innen utdanning og i sivilsamfunnet.

- Discrimin* OR oppress* OR subjugat* OR harass* OR prejudice* OR racism* OR micro-aggression* OR antisemitism* OR islamophobia* OR "white privilege*" OR inclusion* OR exclusion* OR stigm* OR "hate spe*" (Topic) and "civic engag*" OR "civic acti*" OR "social movement*" OR "civic participat*" OR "migrant info*" OR "sport* club*" OR "organizational membership*" OR volunteer* OR leisure* OR democracy* OR "labour union*" OR "trade union*" OR "union represent*" (Topic) and 2012-2022 (Year Published) and FINLAND or ICELAND or FAROE ISLANDS or GREENLAND or SWEDEN or DENMARK or NORWAY (Countries/Regions)

Strategisk søk

Vi er klar over problemstillingens bredde og at tverrfaglighet byr på metodiske utfordringer. Vi har derfor supplert og validert det systematiske litteratursøket med et strategisk søk i referanselistene gjennom «snøballmetoden». Snøballmetoden innebærer her en gjennomgang av referanselistene i de mest aktuelle forskningsbidragene (2019–2022) og tematisk relevante forskningspublikasjoner fra Norden, dernest å identifisere flere forskningsbidrag som ikke ble fanget opp gjennom det systematiske søket. I tillegg søkte vi etter relevante begreper for å identifisere europeiske studier av fagforeninger i Google Scholar. Videre søkte vi strategisk i Google Scholar på fire hovedtemaer der vi basert på tidligere kunnskap forventet å finne relevant forskning: diskriminering/rasisme og deltakelse i fritidsforeninger; diskriminering og deltakelse i transnasjonale bevegelser; diskriminering/islamofobi og deltakelse i trossamfunn samt diskriminering/rasisme og sosiale bevegelser. Søkene på disse temaene ble gjort med flere kombinasjoner av begreper som kan indikere eller overlape med opplevd og strukturell diskriminering. For eksempel søkte vi også på begreper som tilhørighet, ekskludering og marginalisering for å fange opp relevante forskningsfelt der vi forventet at disse begrepene oftere ble brukt. De fleste søkene ble gjort på engelsk. Der det var relevant å forvente forskning fra alle de nordiske landene, ble de samme søkeordene brukt i kombinasjon med alle de fem enkeltlandene. For enkelte av undertemaene, for eksempel sammenhenger mellom islamofobi og deltakelse i trossamfunn, forventet vi å finne mindre forskning fra hele Norden, i disse tilfellene ble det kun søkt på de tre skandinaviske landene. Forventningen om å finne mindre forskning fra Island og Finland om noen av undertemaene var basert på den ulike innvandringshistorien til de fem nordiske landene og tidligere kjennskap til forskningsfeltet. Det strategiske søket følger logikken av hensiktsmessighet og metning («saturation») framfor uttømming eller representativitet (se f.eks., Ames mfl., 2019).

Datakilder

Nedenfor presenteres de mest sentrale datakildene som ble brukt i prosjektet. Datakildene er like for alle de tre delprosjektene.

Datakilder: Vi har brukt den internasjonale databasen Web of Sciences (WoS) som primærkilde for innhenting av litteratur. WoS bidro med internasjonal forskning i form av fagfelleverderte artikler fra alle de inkluderte landene. I WoS gjorde vi systematiske søk. Datagrunnlaget ble deretter supplert med nasjonal forskning og grålitteratur, i form av forskningsrapporter som ikke dekkes av WoS. Denne litteraturen ble identifisert gjennom Cristin. Nedenfor gis en kort beskrivelse av datakildene.

- WoS dekker alle fagområder og er en av de fremste forskningsdatabasene i verden. Likevel er det en skjevfordeling i representasjonen av fagene, hvor dekingen av samfunnsvitenskap og humaniora er ufullstendig (Aksnes & Sivertsen, 2019). I tillegg dekker WoS hovedsakelig publikasjoner på engelsk. Dette betyr at forskningslitteratur på norsk – og i andre kanaler enn internasjonale tidsskrifter – i liten grad ble fanget opp i dette søket.
- Cristin er et nasjonalt forskningsregister som benyttes av universitets- og høyskolesektoren, instituttsektoren og helsesektoren. Siden 2011 har den vært den mest komplette oversikten over norsk forskningsaktivitet som også inkluderer forskningsrapporter. Cristin inneholder ofte kun et minimum av metadata for å sikre identifikasjon av publikasjoner, men disse er det mulig å supplere med utfyllende sammendrag og andre metadata fra norske faginstitutioners arkiver der disse er tilgjengelig. Slik kunne vi minimere risikoen for falske negative treff i identifikasjonen av relevante publikasjoner.

Utvalg av relevant litteratur

Utvalget av forskningslitteraturen foregikk i en totrinnsprosess. Referansene ble importert fra ENDNOTE, et referansehåndteringssystem, til EXCEL for videre håndtering.

I det første trinnet ble resultatene fra litteratursøket skimlest av én forsker. Dette innebærer at vedkommende leste tittel og sammendrag opp mot inklusjonskriteriene, for på dette grunnlaget å vurdere bidragets relevans med hensyn til oppdragets problemstilling(er). Ved uenighet ble dette løst gjennom diskusjon med en annen forsker i prosjektteamet til konsensus ble oppnådd. Denne typen screening kan være relativt tidkrevende ved et høyt antall treff. Etter endt screening av titler og sammendrag ble bidragene som ble vurdert som relevante, innhentet i fulltekst.

I det andre trinnet ble forskningsbidragene gjennomgått av én forsker, og hvis dette var nødvendig, validert av en annen med tanke på videre inklusjon eller eventuell eksklusjon. Denne prosedyren resulterte i et utvalg inkluderte bidrag, som i det tredje trinnet ble nærmere vurdert og analysert. I denne fasen ble også enkelte fulltekstartikler ekskludert, på grunn av for eksempel svak metodisk kvalitet.

Den empiriske forskningslitteraturen om konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i sivilsamfunnet kan beskrives som tverrfaglig og lite indeksert med tanke på sentrale begrep og er relativt heterogen metodisk sett. Vi har derfor valgt en mer fleksibel søkestrategi, der vi har brukt systematiske søk i databaser i første omgang, og supplerende strategiske søk i andre kilder. Ved hjelp av bibliometriske metoder er det i tillegg mulig å kartlegge de inkluderte studiene. Med dette antar vi å ha oppnådd en viss metning («saturation») i datamaterialet.

2.2.3 Koding og kvalitetsvurdering

De inkluderte publikasjonene fikk koder (merkelapper), slik at vi kunne gruppere dem basert på innhold. Eksempler på slike koder er type konsekvens av diskriminering og rasisme på integrering i sivilsamfunn, fagfelt og metode (kvantitativ, kvalitativ). For nærmere informasjon se vedlagt kodetabell (Vedlegg 1).

For å vurdere forskningens kvalitet brukte vi tre overordnede kriterier. For den nåværende problemstillingen om konsekvenser av diskriminering og rasisme for integrering innen utdanning brukte vi følgende kriterier om studienes metodiske kvalitet og relevans for problemstillingen:

1. Intern validitet: Har studien et adekvat design for å måle konsekvenser av diskriminering/rasisme?
2. Ekstern validitet: a) Er funnene generaliserbare til andre kontekster? (kvantitative studier) b) Transparens: I hvilken grad er studien rapportert på en transparent måte som gjør det mulig å vurdere overførbarhet til andre kontekster? (kvalitative studier)
3. Relevans for oppdragets problemstilling/tematisk relevans (besvares gjennom inklusjon og eksklusjon)

Detaljnivå på koder, dataauthenting, kvalitetsvurdering og analyse ble tilpasset avhengig av antall inkluderte publikasjoner.

2.2.4 Oppsummering av funn og syntese

De inkluderte studiene presenteres, oppsummeres og analyseres i kapittel 3. Oppsummeringen og analysen omfatter grovt sett to typer data eller studier:

(systematiske) kunnskapsoversikter og primærstudier med kvalitative og kvantitative forskningsdesign. Mens systematiske kunnskapsoversikter kan omfatte primærstudier med ulike geografiske kontekster, er omfanget av primærstudiene i denne rapporten begrenset til nordiske land og Norge især.

I tillegg til en systematisk oppsummering av innholdet i forskningsbidragene gjorde vi også en analyse av de bibliografiske metadataene til publikasjonene. Dette er data om forfatterens institusjonelle tilhørighet, publiseringskanaler og innholdet i publikasjonenes referanselister. Til disse analysene ble den bibliografiske databasen OpenAlex² (tidligere Microsoft Academic Graph) brukt som kilde. OpenAlex inneholder bibliografisk informasjon om rundt 240 millioner vitenskapelige og faglige publikasjoner, samt siteringsrelasjoner mellom dem. Nettverksanalyse og -visualisering ble gjort med programvaren Vos-Viewer³.

Bredden i problemstillingen, som åpner for en inklusjon av primærstudier og kunnskapsoversikter, samt den valgte metoden (forenklet kunnskapsoppsummering) i kombinasjon med enkle bibliometriske analyser, har ikke gitt rom for en detaljert kvalitetsvurdering av individuelle studier ved hjelp av validerte sjekklister.⁴ Generelt har vi i syntesen derfor lagt større vekt på funnene fra tematisk relevante systematiske kunnskapsoversikter enn primærstudier, dette fordi de oppsummerer og vurderer allerede foreliggende primærstudier. De skaper dermed et helhetlig bilde av én problemstilling og har allerede gått gjennom en vurderingsprosess.

Oppsummeringen av allerede eksisterende systematiske kunnskapsoversikter inneholder et sammendrag av de viktigste konklusjonene med hensyn til denne rapportens problemstillinger. Hovedfunn og konklusjoner fra oppsummeringene og analysene vil bli trukket inn i diskusjonskapitlet. Oppsummeringen av primærstudier vil omfatte en kort beskrivelse i tabellform og narrativt. I tillegg drøfter vi de viktigste resultatene og konklusjonene sett i lys av denne rapportens problemstilling.

2.3 Metodiske styrker og begrensninger

For at en kunnskapsoppsummering skal kunne omtales som systematisk, kreves det en klart formulert og operasjonalisert problemstilling med tanke på populasjon (innvandrere og etterkommere), fenomen (som f.eks. diskriminering og rasisme), forskningsdesign og konsekvenser.

Problemstillingen om betydningen og konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i sivilsamfunnet er tverrfaglig og faglig bred og basert på

² <https://docs.openalex.org/>

³ <https://www.vosviewer.com/>

⁴ Et eksempel av en slik sjekkliste er: Critical Appraisal Skills Program. <https://casp-uk.net/casp-tools-checklists/>

tvetydige konsepter som diskriminering, rasisme og integrering. Alle de tre hovedkonseptene – rasisme, diskriminering og integrering – er gjenstand for omfattende diskusjoner og har blitt definert på mange ulike måter innen forskningen. Denne bredden og kompleksiteten i problemstillingen og terminologien har hatt implikasjoner for den metodiske tilnærmingen, det vil si utformingen av søkestrategi, seleksjon av relevante studier og analyse.

Diskriminering og rasisme brukes ofte synonymt med beslektede begreper som trakassering, sosial ekskludering og utestengning. I denne kunnskapsoppsummering har vi satt rasismebegrepet i sammenheng med diskriminering på grunnlag av etnisitet, da mye nordisk forskning bruker begrepet etnisitet for fenotype/hudfarge/«rase» (Führer, 2021).

Samtidig har det tverrfaglige forskningsfeltet lagt begrensninger på den valgte metodiske tilnærmingen med systematiske prosedyrer i litteratursøket. Forskningsfeltet kjennetegnes av en overvekt av kvalitative studier. Begrepsbruken i litteraturen er forholdsvis lite standardisert, og forskningsbidragene er i mindre grad indeksert i internasjonale databaser, noe som hadde implikasjoner for systematiske litteratursøk og analyse. Samtidig prøvde vi å imøtegå denne begrensningen med supplerende og strategiske søk i andre kilder.

Samlet sett gir denne kunnskapsoppsummeringen et overordnet bilde av litteraturen om konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i sivilsamfunnet og bør ses i sammenheng med de to andre delprosjektene om integrering i arbeidslivet og i utdanning, noe som kan betraktes som en metodisk styrke.

En videre metodisk styrke er at rapporten har oppsummert både foreliggende (systematiske) kunnskapsoppsummeringer av tematisk relevans samt primærstudier. Datamaterialet vårt ligger dermed på to nivåer: 1) konklusjoner fra (systematiske) kunnskapsoppsummeringer; 2) funn og konklusjoner fra primærstudier rettet mot vår problemstilling. Med hensyn til kvalitetsvurdering, kan vi rangere systematiske kunnskapsoppsummeringer høyere enn primærstudier, fordi førstnevnte allerede omfatter, vurderer og analyserer funn fra flere primærstudier. De representerer dermed allerede et oppsummert kunnskapsgrunnlag.

Generelle begrensninger ved denne tilnærmingen, som gjelder alle typer litteraturstudier, er at mulig relevante studier kan ha blitt utelatt i litteratursøket og i inklusjonsprosessen på grunn av begrensede ressurser til mer omfattende litteratursøk. I tillegg kan en del relevante studier ikke ha blitt fanget opp i det systematiske søket fordi de ikke er indeksert i de respektive databasene, en svakhet som gjelder spesielt innenfor utdannings- og samfunnsvitenskapelig forskning.

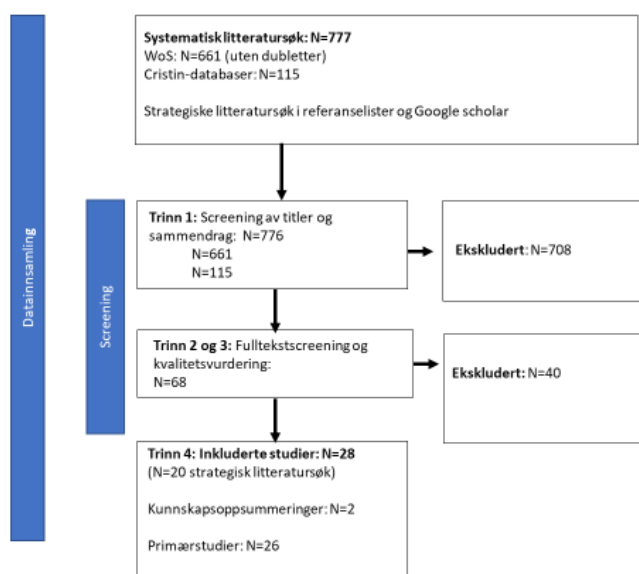
3 Resultater

I dette kapitlet oppsummerer vi litteraturen som studerer betydningen av og konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i sivilsamfunnet. De fleste forskningsbidragene er kvalitative studier. I kapittel 3.1 beskriver vi seleksjon og utvalg av datamaterialet og plasserer de inkluderte studiene i det internasjonale forskningslandskapet. Deretter presenterer vi i kapittel 3.2 og 3.3 en oppsummering av de inkluderte forskningsbidragene – kunnskapsoversikter og primærstudier.

3.1 Utvalg og beskrivelse av datamaterialet

3.1.1 Seleksjon av studier (PRISMA-diagram)

Nedenfor beskriver vi seleksjonen (utvalg) av de inkluderte studiene i et flytdiagram (PRISMA) og gir en kort beskrivelse av studiene i sin helhet.

4

Figur 3.1 Seleksjon av studier

Figur 3.1 viser seleksjonsprosessen for de inkluderte forskningsbidragene fra det systematiske litteratursøket (i iterasjon med et strategisk søk) til inklusjon av studier som utgjør datamaterialet til denne kunnskapsoppsummeringen.

Gjennom det systematiske søket identifiserte vi til sammen 776 referanser, 661 ble identifisert gjennom WoS, og 115 ble identifisert gjennom den nasjonale databasen Cristin/NVI. Screeningen av titler og sammendrag resulterte i 708 ekskluderte referanser (Trinn 1), mens 68 referanser ble lest i fulltekst av én forsker og validert, hvis dette var nødvendig, av en annen. I trinn 3 ble 40 forskningsbidrag ekskludert. Av disse handlet flere studier om valgdeltakelse og politisk deltakelse, altså beslektede temaer, der det finnes mye forskning om. Andre studier som ble ekskludert omhandlet blant annet grupperelasjoner uten tilstrekkelig relevans for denne problemstillingen, og om nasjonal identitet.

Til sammen inkluderte vi 28 forskningsbidrag, herav kun 8 forskningsbidrag identifisert gjennom det systematiske litteratursøket og 20 forskningsbidrag gjennom det strategiske søket. Av de 28 forskningsbidragene har vi inkludert og oppsummert 2 kunnskapsoversikter, én internasjonal kunnskapsoversikt og én norsk kunnskapsoversikt. Basert på tidligere kunnskap om fagfeltet, forventet vi at sammenhengen diskriminering/rasisme og integrering i sivilsamfunnet er et lite studert felt. I så måte er det relativt lave antallet av inkluderte forskningsbidrag ikke overraskende.

Det systematiske litteratursøket hadde liten presisjon; vi identifiserte 8 relevante forskningsbidrag av til sammen 776 referanser gjennom denne søkemethoden. Dette kan henge sammen med at problemstillingen er tematisk bred, tverrfaglig og derfor vanskelig å operasjonalisere med standardiserte søketermer. I tillegg er det lav dekning av samfunnsvitenskap og humaniora og forskningslitteratur på andre språk enn engelsk i WoS (Aksnes & Sivertsen, 2019) og mindre avanserte søkemuligheter i den nasjonale databasen Cristin. Vi ble derfor mer avhengige av strategiske søk enn hva vi opprinnelig forventet.

3.1.2 Bibliometrisk analyse av publikasjonene i studien

Den bibliometriske analysen består av analyser av referansekoblinger, konsepter, institusjonstilhørighet og publiseringskanaler. Med dette gir vi en bred oversikt over datamaterialet og en forankring av problemstillingen i forskningslandskapet. Analysen er basert på studiene som ble identifisert gjennom det systematiske og strategiske litteratursøket.

Bibliometriske analyser supplerer systematiske kunnskapsoppsummeringer på flere måter. For det første kan analyser av publikasjonene som står på referanselistene til de inkluderte publikasjonene i studien, indikere om man har evnet å identifisere et representativt eksempel på fagfeltet som studeres. Et utvalg med få

felles referanser kan både være en indikasjon på at man har et ufullstendig utvalg som bør suppleres med flere dokumenter, men også at kunnskapsoppsummeringen tar for seg temaer som diskuteres i flere fagfelt som ikke har en felles litteratur. På den annen side vil et sterkt koblet dokumentutvalg være en indikasjon på at man i noen grad har klart å identifisere den litteraturen som er relevant for å få en oversikt over hvordan diskusjonen rundt et gitt tema foregår.

For det andre kan analyser av bibliografiske metadata si noe om sammensetningen av fagfeltet som studeres. Dette gjelder både hvilke forfattere som er aktive innen feltet, og hvilke institusjoner de er tilknyttet. Videre kan bibliografiske metadata si noe om valg av publiseringskanaler i utvalget og nøkkelkonsepter, slik forfatterne selv har definert dem.

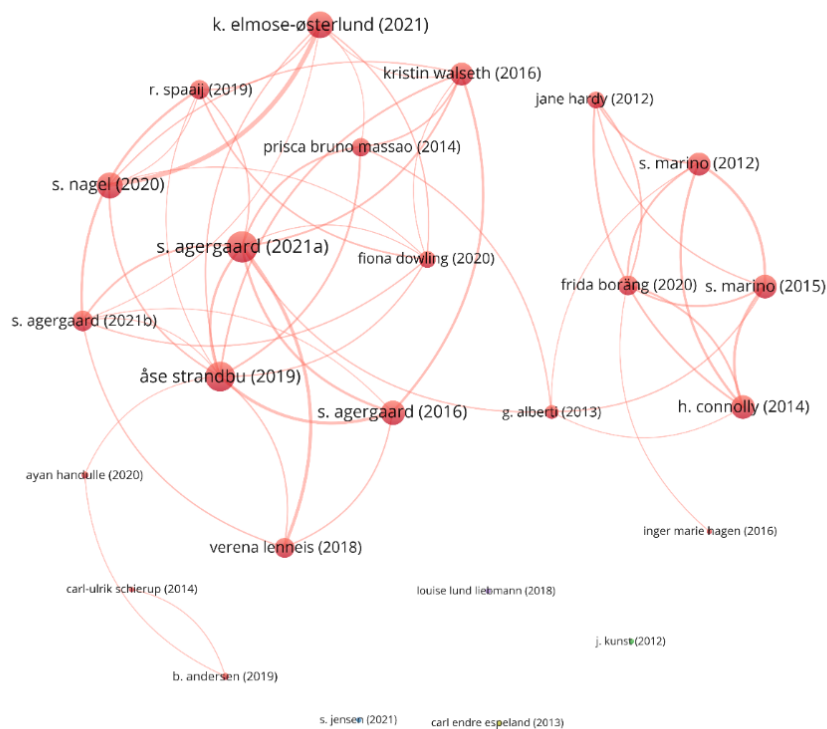
I tillegg til en oppsummering av innholdet i publikasjonene omfattet av denne studien, ble det også gjort en analyse av de bibliografiske metadataene til publikasjonene. Dette er data om forfatterens institusjonelle tilhørighet, publiseringskanaler og innholdet i publikasjonenes referanselister. Til disse analysene ble den bibliografiske databasen OpenAlex (tidligere Microsoft Academic Graph) brukt som kilde. OpenAlex inneholder bibliografisk informasjon om rundt 240 millioner vitenskapelige og faglige publikasjoner, samt siteringsrelasjoner mellom dem.⁵ Nettverksanalyse og -visualisering ble gjort med programvaren VosViewer.⁶

Referansekoblinger

En måte å analysere tematisk samhörighet i et publikasjonssett på er å se på graden av bibliografisk kobling mellom publikasjonene, det vil si i hvilken grad de siterer den samme litteraturen. Figur 3.2 er en visualisering av hvilke publikasjoner som er koblet sammen på denne måten. Tykkelsen på linjene angir antall referanser to publikasjoner deler, og størrelsen på punktene angir andelen av alle samreferanser i settet publikasjonen har:

⁵ <https://docs.openalex.org/>

⁶ <https://www.vosviewer.com/>

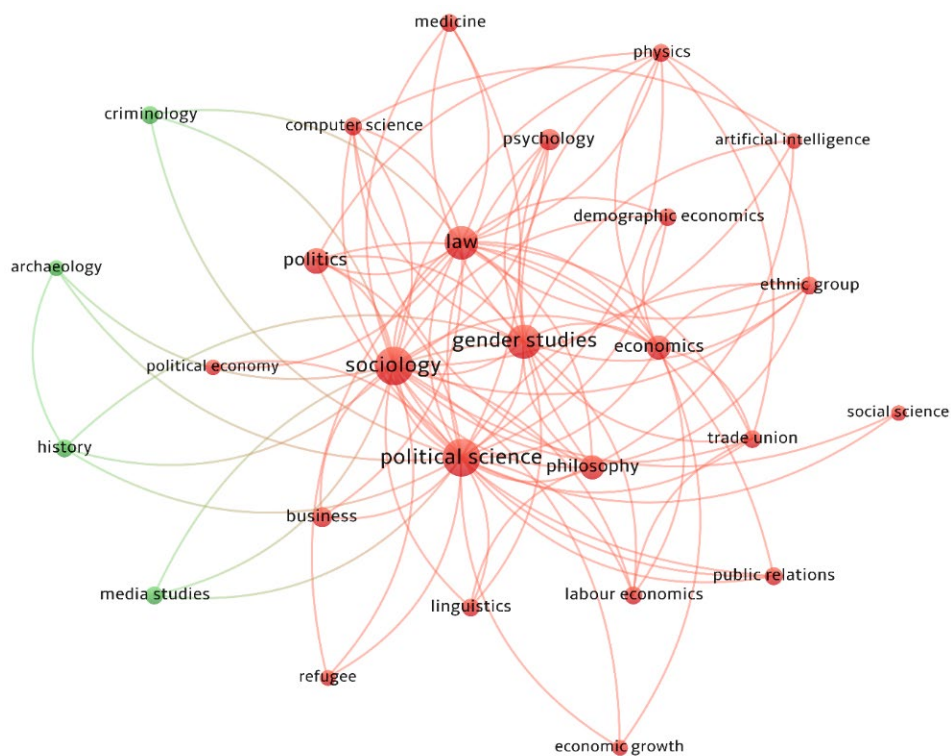
Figur 3.2: Samreferansenettverk for publikasjonssettet. Data: Crossref. Visualse-ring: VOSviewer

Figur 3.2 viser at publikasjonene i stor grad forholder seg til den samme litteraturen, med noen få isolerte punkter i nettverket.

Konseptkart

Det er mulig å kartlegge konseptene som dekkes i publikasjonssettet, ved å se på nøkkelordene som er oppgitt for hver publikasjon. Figur 3.3 visualiserer i hvilken grad et konsept opptrer sammen med et annet på en publikasjon. Den tar utgangspunkt i konsepter som opptrer minst tre ganger i publikasjonssettet, 29 totalt, og viser en kobling mellom konsepter, der konseptene opptrer minst tre ganger sammen.

Størrelsen på punktene angir antallet publikasjoner med det gjeldende konseptet, tykkelsen på strekene angir i hvilken grad konseptene opptrer på de samme publikasjonene, og fargen på klyngen angir konsepter som deler flere koblinger seg imellom enn med tilstøtende konsepter:

Figur 3.3: Konseptkart. Data: OpenAlex. Visualisering: VOSviewer

Figur 3.3 viser hvordan publikasjonene i studien i stor grad tar for seg typiske samfunnsfaglige perspektiver: sosiologi, statsvitenskap, kjønnsstudier og i noe mindre grad juss og forskjellige økonomiske fag dominerer. I tillegg er det en egen liten klynge (grønn farge) for humanistiske fag. De største punktene i hver klynge er selve faget, mens de mindre angir tema eller faglige retninger som er assosiert med disse.

Tidsskrift

Figur 3.3 tar utgangspunkt i fagdisiplinen slik den kan klassifiseres basert på nøkkelordene forfatterne selv tilskriver sin artikkel. Det er også mulig å se på den faglige profilen til tidsskriftene artiklene er publisert, slik som i tabell 3.1:

Tabell 3.1: Fordeling av publikasjoner på fagfelt i det norske kanalregisteret

Fagfelt	Antall artikler
Sosiologi	8
Idrettsforskning	7
Økonomisk-administrative fag	4
Tverrfaglig samfunnsforskning	2
Utviklingsstudier	1
Sosialantropologi	1
Pedagogikk og utdanning	1
Statsvitenskap	1

Den generelle fagfeltinndelingen ser ut til å stemme godt overens med den faglige profilen slik den fremkommer av figur 2. En nærmere beskrivelse av hvilke tidskrift det publiseres i, finnes i tabell 3.2:

Tabell 3.1: Tidsskrift og deres fagfordeling i publikasjonssettet. Kilde: OpenAlex og det norske kanalregisteret.

Tidsskrift	Nivå	Fagfelt	Artikler
<i>Sport in Society</i>	1	Idrettsforskning	3
<i>European Journal of Industrial Relations</i>	1	Økonomisk-administrative fag	3
<i>Leisure Studies</i>	1	Sosiologi	2
<i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i>	1	Sosiologi	2
<i>European Journal for Sport and Society</i>	1	Idrettsforskning	1
<i>Frontiers in Sports and Active Living</i>	1	Tverrfaglig samfunnsforskning	1
<i>International Review for the Sociology of Sport</i>	2	Idrettsforskning	1
<i>Journal of European Social Policy</i>	2	Statsvitenskap	1
<i>Søkelys på arbeidslivet</i>	1	Tverrfaglig samfunnsforskning	1
<i>Sociology</i>	2	Sosiologi	1
<i>Qualitative Research in Sport, Exercise and Health</i>	1	Idrettsforskning	1
<i>Sociology of Sport Journal</i>	1	Idrettsforskning	1
<i>Work, Employment and Society</i>	2	Sosiologi	1
<i>International Journal of Human Resource Management</i>	1	Økonomisk-administrative fag	1
<i>International Journal of Intercultural Relations</i>	1	Sosiologi	1

Tidsskrift	Nivå	Fagfelt	Artikler
<i>International Journal of Qualitative Studies in Education</i>	1	Pedagogikk og utdanning	1
<i>Journal of Civil Society</i>	1	Utviklingsstudier	1
<i>Ethnicities</i>	1	Sosialantropologi	1
<i>Race & Class</i>	1	Sosiologi	1

Ut fra fagprofilen til tidsskriftene ser vi mye forskning på fritid og idrett, men også på spørsmål om sosialpolitikk, arbeidsliv og migrasjon. Her er det viktig å ha i minne at mange tidsskrift publiserer artikler på flere fagfelt enn kategorien det er tildelt i det norske kanalregisteret kanskje skulle tilsi.

Institusjoner

Tabell 3.3 viser den institusjonelle tilhørigheten til forfatterne av publikasjonene i publikasjonssettet, sortert etter antall artikkelbidrag i publikasjonene.⁷ Institusjoner med færre enn ett artikkelbidrag er samlet i kategorien «øvrige»:

Tabell 3.2: Forfatteradresser fra publiseringssettet

Institusjon	Land	Artikkelbidrag
Aalborg Universitet	Danmark	3
Norges idrettshøgskole	Norge	2,33
OsloMet – Storbyuniversitetet	Norge	2,67
University of Manchester	UK	2,67
Aarhus Universitet	Danmark	2
Victoria University	Australia	1
Øvrige	-	8

⁷ Et artikkelbidrag er andelen hver forfatter til en publikasjon har. På en publikasjon med tre forfattere vil hver forfatter få 0,33 artikkelbidrag.

3.2 Internasjonal kunnskap

Spaaij, R., Broerse, J., Oxford, S., Luguetti, C., McLachlan, F., McDonald, B., ... & Pankowiak, A. (2019). Sport, refugees, and forced migration: A critical review of the literature. *Frontiers in sports and active living*, 1, 47.

Vi har identifisert én internasjonal kunnskapsoversikt rettet mot flyktingenes deltakelse i idretten. Dette er en integrativ kritisk kunnskapsoversikt over forskning på idrett og fysisk aktivitet rettet mot mennesker med flyktningsbakgrunn. Forskningsfeltet om idrett, flyktninger og tvungen migrasjon karakteriseres av flytende og plutselig oppståtte grenser og lite enighet når det gjelder nøkkelforsknings spørsmål. Denne kunnskapsoversikten inkluderte internasjonale empiriske studier og teoretiske bidrag uansett forskningsdesign og publiseringsform, som har sett på flyktingers deltakelse i idrett og fysisk aktivitet, enten som deltaker, frivillig eller fan. Ikke-fagfelleverderte bidrag ble ekskludert. Det systematiske søket ble gjennomført i syv elektroniske databaser⁸, og det ble søkt etter publikasjoner på 14 språk. I tillegg søkte oversiktsforfatterne i referanselister og etter relevante publikasjoner. Søket ble ikke begrenset til tidsrom for publisering, og 83 publikasjoner ble inkludert.

Analysen resulterte i noen hovedtemaer som helsetiltak, integrasjon og sosial inklusjon samt barrierer og fremmede faktorer for deltakelse. Med tanke på problemstillingen i denne rapporten er særlig de to sistnevnte relevant. Angående integrasjon og sosial inklusjon viser Spaaij mfl. (2019) til forskning som understøtter antakelsen om at fritidsaktiviteter kan fremme integreringen av flyktninger, og at idrettsaktiviteter kan fungere som et støttende miljø, med muligheter for å knytte sosiale kontakter og bli kjent med kulturen. Samtidig kritiserer de at relativt få studier inntar en kritisk posisjon med tanke på assimilering og å lære seg den dominerende kulturen.

For barrierer og fremmede faktorer refererer Spaaij mfl. (2019) til litteraturen om flyktninger som opplever barrierer mot å delta i idrett og fysisk aktivitet, særlig når det gjelder strukturert, klubbaseret idrett. Kunnskapsoversikten viser at disse barrierene finnes på strukturelle, sosiokulturelle og individuelle nivåer. Forfatterne trekker frem diskriminering som en viktig barriere når det gjelder å delta i idrett og fysisk aktivitet. Selv om deltakelse i idrett ifølge forfatterne kan bidra til inkludering og sosial inklusjon, kan det også ha motsatt effekt ved å eksponere deltakerne for rasistisk eller religiøs diskriminering.

Spaaij mfl. (2019) viser til fire kunnskapshull: dimensjonen ved opplevelse av idrett og fysisk aktivitet, behov for mer kritisk forskning, mangel på innovative metoder og forskningsetikk.

⁸ Scopus, Web of Science, EBSCOhost, J-STAGE, CiNii, Open Access These and Dissertations (AOTD), Google Scholar.

3.3 Kunnskap i Norden

I dette delkapittelet presenteres en oversikt over de inkluderte 27 forskningsbidragene⁹ – 26 primærstudier fra nordiske land og 1 norsk kunnskapsoversikt. I tillegg har vi oppsummert de inkluderte studiene som ble vurdert å være av tilstrekkelig metodisk kvalitet og tematisk relevans. Oppsummeringene av de inkluderte forskningsbidragene er fordelt på fem delkapitler rettet mot integrering i idrettslag, fagforeninger, deltakelse i sosiale bevegelser og deltakelse i trossamfunn.

3.3.1 Integrering i sivilsamfunnet generelt

I dette delkapitlet oppsummerer vi to studier som handler om konsekvenser og strategier knyttet til integrering i sivilsamfunnet generelt. Den ene er en pilotundersøkelse som omhandler flere temaer knyttet til integrering (Dalen mfl., 2022). Den andre studien undersøker sammenhenger mellom sivilsamfunnsdeltakelse og tillit (Eimhjellen mfl., 2020).

Tabell 3.3: Inkluderte studier: Integrering i sivilsamfunnet generelt

Forfattere, År land	Populasjon	Hovedkonsept	Konsekvenser/hovedtemaer	Metode/kvalitetsvurdering
Dalen, K., Flatø, H., Friberg, J.H., 2022, Norge	Innvandrerbefolkningen	Diskriminering bl.a.	Hverdagsintegrering	Pilotundersøkelse: survey, intervjuer
Eimhjellen, I., Bentsen, H.L., Wollebæk, D., 2020, Norge	Innvandrere	Tillit	Sivilsamfunnsdeltakelse	Analyse av data fra SSBs levekårsundersøkelser

I Norge gjennomførte Dalen mfl. (2022) en pilotundersøkelse i innvandrerbefolkningen, der de blant annet undersøkte temaer som tillit, tilhørighet, deltakelse og diskriminering. Respondentene hadde polsk, somalisk, eritreisk og pakistansk bakgrunn. Studien undersøker ulike undergrupper og finner at personer med somalisk bakgrunn opplever mest diskriminering, mens de med polsk bakgrunn opplever minst. Likevel oppga hele 43 prosent av respondentene med polsk bakgrunn at de hadde opplevd diskriminering de siste 12 månedene. Hensikten med denne undersøkelsen var at den skulle danne grunnlag for utvikling av en større nasjonal, representativ undersøkelse om såkalt «hverdagsintegrering». Pilotprosjektet brukte teoretisk utviklede indikatorer på hverdagsintegrering, som hadde

⁹ Av opprinnelig 29 inkluderte forskningsbidrag som var med i de bibliometriske analysene har vi ekskludert 1 bidrag i etterkant.

grunnlag i nasjonale og internasjonale surveyundersøkelser, og ut over det fokusgruppeintervjuer med innvandrere. Som en utfordring trekker Dalen mfl. (2022) frem den lave svarprosenten, særlig for de mest marginaliserte innvandrergruppene.

Med tanke på vår problemstilling finner Dalen mfl. (2022) indikasjoner på noe som omtales som et «integreringsparadoks». På enkelte områder fant de at de innvandrerne som skårer høyt på utdanning, lang botid og gode norskkunnskaper – som man forventet skulle være best integrert – faktisk oppga at de opplevde mer diskriminering enn dem som skåret lavere på disse indikatorene. Ifølge forskerne er forholdet mellom strukturell integrering på den ene siden og opplevelsen av tilhørighet på den andre siden, ikke entydig.

Deltakelse på flere majoritetsarenaer som for eksempel bolig og idrettslag, kan, ifølge forskere, innebære flere muligheter til å føle seg utestengt og diskriminert. Dette kan forklare at den individuelle følelsen av aksept og tilhørighet ikke nødvendigvis er en konsekvens av «objektive» kriterier for integrasjon, som for eksempel faktisk deltakelse i idrettslag (Dalen mfl., 2022). For videre analyser anbefaler de å gjøre mer komplekse analyser av hvordan ulike dimensjoner av hverdagsintegrering er koblet sammen, samt analyser av hvordan definerte utfall har ulike typer årsaker.

Eimhjellen mfl. (2020) har funnet sammenhenger mellom frivillig arbeid og tillit blant innvandrere. Analysen i rapporten er basert på Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2016 og to levekårsundersøkelser av hele befolkningen fra 2014 og 2016. I undersøkelsen er tillit målt med spørsmålet «Vil du stort sett si at folk flest er til å stole på, eller at en ikke kan være for forsiktig når en har med andre å gjøre?», mens spørsmålet om frivillighet handler om respondentenes aktiviteter de siste 12 månedene. Forfatterne argumenterer for at sosial tillit og deltakelse i sivilsamfunnsorganisasjoner kan indikere sosial integrasjon. De bygger på Putnams (2000) teori om sosial kapital, som argumenterer for at sivilt engasjement bidrar til sosial interaksjon mellom personer med ulike bakgrunner, som igjen bidrar til tillit. I tillegg diskuterer forfatterne kontaktteorien (Allport, 1958; Pettigrew et al., 2011), som postulerer at økt direkte kontakt på tvers av grupper kan redusere fordommer. De påpeker at en motsats til kontaktteorien er konfliktteori, der kontakt på tvers av grupper ikke nødvendigvis bidrar til større harmoni på grunn av knapphet på ressurser og kulturell avstand. I tillegg står teorien i kontrast til en senere teori av Putnam («constrict theory») (Putnam, 2007), som argumenterer for at økt etnisk mangfold fører til tilbaketrekning og lavere grad av sosial kapital. Rapportens funn støtter både kontaktteorien og Putnams teori om sosial kapital, ved at den finner en sammenheng mellom frivillighet og tillit. Sammenhengen er særlig sterk når det gjelder deltakelse i organisasjoner der personer med ulike bakgrunner møtes («overskridende organisasjoner»). Mens studier

av befolkningen som helhet ikke støtter Putnams teori om sosial kapital, har tidligere studier av innvandrere støttet teorien, ifølge Eimhjellen mfl. (2020). Samtidig understreker forfatterne at den dokumenterte sammenhengen ikke sier noe om kausalitet: hvorvidt tillit fører til frivillighet eller motsatt. De fremhever at panel-data over tid er en forutsetning for å kunne forstå årsaksretningen bedre.

Selv om Eimhjellen mfl. (2020) finner en sammenheng mellom frivillighet og tillit, finner de at det er *andre* faktorer som i større grad forklarer innvandreres nivå av tillit: landbakgrunn, språkkunnskap, migrasjonsgrunn, opplevd diskriminering, alder og sosioøkonomisk status. For diskriminering finner forfatterne en negativ sammenheng mellom tillit og opplevd diskriminering på arenaer som arbeid, bolig og utesteder; de som hadde opplevd diskriminering, hadde en «markant lavere» tillit (2020; 25). Samlet sett viser funnene at det finnes sammenhenger mellom tillit og sivilsamfunnsdeltakelse, og mellom diskriminering og tillit.

3.3.2 Integrering i idrettslag

I dette delkapitlet oppsummerer vi en gruppe med 12 forskningsbidrag som handler om konsekvenser og strategier knyttet til integrering i idrettslag. Av disse ser 7 bidrag på indirekte eller mulige former for diskriminering og rasisme (Agergaard mfl., 2022; Agergaard, 2016; Dowling, 2020; Elmoose-Østerlund mfl., 2022; Nagel mfl., 2020; Strandbu mfl., 2019). Videre ser 3 studier på etnisk diskriminering (Dalen mfl., 2022; Dur mfl., 2022, Handulle og Vassenden, 2021), 2 studier ser på flerdimensjonal diskriminering (Lenneis og Agergaard, 2018; Massao og Fasting, 2014), og en studie ser på rasisme og sosial ekskludering (Agergaard og Lenneis, 2021).

Tabell 3.4: Inkluderte studier: Integrering i idrettslag

Forfattere, År land	Populasjon	Hovedkonsept	Konsekvenser/ hovedtemaer	Metode/ Kvalitetsvurdering
Agergaard, S., Hansen, J. K., Serritzlew, J. S., Olesen, J. T., & Lenneis, V., 2022, Danmark	Flyktninger	Indirekte diskriminering («undesired others»)	Lavere deltakelse som frivillig i idrettslag	Kvalitativ: Livshistorier med 4 flyktinger, Høy
Agergaard, S., Lenneis, V., 2021, Danmark	Muslimske kvinner	Rasisme; sosial ekskludering	Eksklusjon av grupper til nasjonalstat	Kvalitativ: Politisk diskursanalyse, Middels
Agergaard, S. 2016 Danmark	Muslimske jenter som deltar i idrettsaktiviteter	Indirekte diskriminering (kulturelle barrierer)	Lavere grad av integrering	Kvalitativ: Casestudier med intervjuer og deltakende observasjoner, Lav

Forfattere, År land	Populasjon	Hovedkonsept	Konsekvenser/ hovedtemaer	Metode/ Kvalitetsvurdering
Dalen, K., Flatøy, H., Friberg, J.H., 2022, Norge	Innvandrerbefolkningen	Etnisk diskriminering	«Integreringsparadoks» - mer integrerte innvandrere opplever i større grad diskriminering	Mixed metode: Pilotundersøkelse: survey og fokusgruppeintervjuer, Middels
Dowling, 2020, Norge	Flytninger	(Indirekte) rasisme i idrettslag	Lavere grad av integrering (og sosial ekskludering)	Kvalitativ: Case studie som kombinerer data fra feltarbeid, intervjuer og dokumenter, Middels-høy
Dur, R., Gomez-Gonzalez, C., Nessel, C., 2022, Norge	Mennesker med norsk og utenlandsk klingende navn	Etnisk diskriminering	Lavere rekruttering i amatør fotball	Kvantitativ: Felt-Eksperiment, Høy
Elmose-Østerlund, K., Schlesinger, T., Ehnold, P., Nagel, S., 2022, Norge (og 9 andre europeiske land)	Potensielt interesserte i å være med i et fotballag	Potensielt utsatt for diskriminering og rasisme	Lavere grad av sosial og strukturell integrasjon	Kvantitativ: Korrespondansetest, middels -høy
Handulle, A., Vassenden, A., 2021, Norge	Etterkomme av somaliske innvandrere. Høyt utdannede/studenter	Stigma i stor-samfunnet	Strategier for å unngå komme i barnevernets søkelys. Valg av barns fritidsaktiviteter.	Kvalitativ: Etnografi og dybdeintervjuer (høy)
Lenneis, V., Agergaard, S., 2018, Norge	Muslimske kvinner og deltakere i "women-only" svømming	Flerdimensjonal diskriminering på grunn av etnisitet og religion	(lavere) Integrering i sivilsamfunnet	Litteraturstudie, Middels
Massao, P. B., Fasting, K., 2014, Norge	Profesjonelle idrettsutøvere med mørk hudfarge	Flerdimensjonal diskriminering pga. hudfarge, kjønn og klasse	Mindre opplevd integrering (innen idrett)	Kvalitativ: Dybdeintervjuer, middels-høy
Nagel, S., Elmose-Østerlund, K., Zwahlen, J. A., Schlesinger, T., 2020, 10 europeiske land, derav Norge og Danmark	Medlemmer i idrettslag med minoritets- og majoritetsbakgrunn	Potensielt utsatt for) diskriminering og rasisme	Mindre sosial integrering	Kvantitativ: Stor nasjonal survey, Middels
Strandbu, Å., Bakken, A., Sletten, M. A., 2019, Norge	Etnisk majoritetsungdom vs. minoritetsungdom	(Indirekte) diskriminering og rasisme	Mindre integrering	Kvantitativ: Ung i Norge Survey, Middels

Studiene presenteres under, etter konsekvenser eller hovedtemaer: rekruttering til amatør fotball, frivillig engasjement i idrettslag, integrering av flyktninger gjennom idrett, flerdimensjonalitet: kjønn, religion og klasse.

Rekruttering til amatør fotball

Dur mfl. (2022) rapporterer funn fra et stort felteksperiment i Norge i samarbeid med Norges idrettsforbund (NIF) høsten 2021. Intervensjonen besto av en e-post som ble sendt av NIF for å oppmuntre fotballtrenere til å være åpne overfor personer som var interessert i medlemskap, uavhengig av søkerens etniske bakgrunn. I e-posten beskrives fotballens betydning i å forene mennesker med mangfoldige bakgrunner, og det påpekes at fotballen kan fremme samhandling og være nøkkelen til sosial inkludering (f.eks. Mousa, 2020). Det sies også at fotballen er flerkulturell og reflekterer mangfoldet i samfunnet. I tillegg til denne oppmuntringen, gis noe informasjon om nåværende diskriminering i amatør fotball, og det nevnes at forskning har påvist at spillere med utenlandskklingende navn har lavere sannsynlighet for å få svar når de kontakter en klubb for første gang. Studieforfatterne antok at e-posten fra NIF ville stimulere til positive svar til personer med utenlandskklingende navn som ønsket å delta på en treningsøkt. Samtidig forventet de ingen effekter når det gjaldt tilsvarende e-postbesvarelser fra mennesker med ikke-utenlandskklingende navn. Et positivt svar ble definert som enten en invitasjon til å delta på trening eller som en aksept under visse betingelser.

Felteksperimentet var rettet mot amatørklubber i den laveste divisjonen. På denne tiden hadde 18,5 prosent innvandrerbakgrunn, definert som innvandrere eller etterkommere. De største gruppene kom fra Polen, Litauen og Somalia, med overrepresentasjon i Oslo, Stavanger og Bergen. For å måle effekten av e-posten på diskriminering, ble e-posten sendt til to grupper av tilfeldig utvalgte klubber, dvs. klubbene ble tilfeldig fordelt på tiltaks- og kontrollgruppe ved bruk av blokk-design. For å oppnå balanse mellom tiltaks- og kontrollgruppe med tanke på region og type klubb, ble to bolker satt opp for hver av de 18 regionene til Fotballforbundet, én med alle klubber for bare menn, og én med alle klubber for bare kvinner. Innenfor hver av de 36 bolkene ble halvparten tilfeldig fordelt på tiltaks- og kontrollgruppe.

To uker og tre dager etter at NIF hadde sendt denne e-posten til klubbene i tiltaksgruppen, sendte studieforfatterne fiktive forespørsler til alle klubbene om å delta på trening. Å sende e-post er en vanlig måte å komme i kontakt med en idrettsforening i Europa på. Svarene på de fiktive søknadene ble innhentet i seks uker. Nesten alle svarene kom inn kort tid etter at søknadene ble sendt.

Resultatene bekrefter funn fra tidligere studier der mennesker med utenlandskklingende navn i gjennomsnitt får færre svar (Gomez-Gonzalez mfl., 2021; se også Wollscheid mfl., 2022), noe som særlig gjelder for trenere i tiltaksgruppen

– med et gap på 15 prosentpoeng – men også i kontrollgruppa med et gap på 8 prosent. Når det gjelder selve effekten av tiltaket, er denne forholdsvis liten: 2 prosentpoeng. Samtidig påviser studien en positiv effekt av tiltaket på 10 prosentpoeng for mennesker med ikke-utenlandskklingende navn.

Oppsummert konkluderer artikkelforfatterne med at dette lavterskeltiltaket ikke reduserte diskriminering; tiltaket har heller ført til økt diskriminering. Den økende forskjellen drives av trenere som er åpnere for søkere med ikke-utenlandskklingende navn. Forfatterne tolker resultatene dithen at e-posten kunne ha ført til at noen trenere føler ergrelse og responderer avvisende. Alternativt kan informasjonen i e-posten om at det forekommer diskriminering i amatør fotballen, ha forandret trenernes oppfatning av den rådende normen, noe som fører til at de diskriminerer mer. En tredje tolkning, som forfatterne synes er den mest overbevisende, fokuserer på den delen av e-posten som fremhever fotballens betydning når det gjelder å redusere rasisme. Dette kunne ha oppmuntret trenere av mangfoldige lag til å invitere flere som representerer majoriteten. Ifølge forfatterne understøtter denne tolkningen argumentet om at økningen i positive svar på forespørslers fra personer med ikke-utenlandskklingende navn, skjer blant trenere fra områder med lite diskriminering i amatør fotball.

Ifølge Dur mfl. (2022) er studien begrenset til etnisitet og andre bakgrunnsvariabler hos treneren eller laget, som kan ha betydning for alvorlighetsgraden og retningen på diskrimineringen og effekten av tiltaket. I tillegg kan søkerens etnisitet ha noe betydning for resultatet. Videre bør en undersøke effekten av å variere spesielle elementer i tiltaket ved å supplere eller ta bort spesifikke deler av e-posten (f.eks., med tanke på informasjon om foregående diskriminering i amatør fotball) og hvordan responsraten påvirkes av tidspunkt, det vil si ulike dager eller uker når en søknad sendes.

Frivillig engasjement i idrettslag

Studien til *Elmose-Østerlund mfl.* (2021) viser til tidligere forskning som har identifisert diskrimineringspraksiser knyttet til posisjoner til frivillige i idrettslag. Hensikten var å analysere hvilke faktorer som påvirker innvandrernes frivillige engasjement i idrettslag, og på hvilke måter bestemte posisjoner er vanskeligere å oppnå for innvandrere gjennom diskrimineringspraksiser med tanke på rekruttering av frivillige for ulike oppgaver. Analysene brukte data fra det europeiske prosjektet «Social Inclusion and Volunteering in Sports Clubs in Europe» (SIVSCE), som er den første studien som har samlet inn store sammenlignbare data om europeiske idrettslag. Ti land, inkludert Norge og Danmark, deltok i studien. Data-innsamlingen omfattet tre nivåer: makro-, meso- og mikronivå. Data fra denne studien gjelder mikronivå, og funnene viser at utdanningsnivå synes å være relevant, og at den direkte effekten av innvandrersstatus forsvinner etter kontroll for

«klubbrelatert kapital». Dette tyder, ifølge artikkelforfatterne, på at underrepresentasjon av innvandrere på ulike oppgaveområder ikke er særlig påvirket av diskriminering gjennom klubbens rekrutteringspraksis, og at forskjeller i deltakelse i frivillig arbeid er forbundet med forskjeller knyttet til underliggende individuelle karakteristika, som utdanningsnivå og varigheten av medlemskap. Funnene indikerer at mer individuelle faktorer er relevante. Samtidig klargjør artikkelforfatterne at de ut fra data og det valgte designet, ikke kan si noe om hvorvidt flere diskrimineringspraksiser kan være relevante samtidig.

Funnene fra denne studien bør ses i sammenheng med funn fra en tidligere studie med samme datasett fra prosjektet «Social Inclusion and Volunteering in Sports Clubs in Europe». Nagel mfl. (2020) ønsket å besvare spørsmålet om på hvilken måte medlemmer med innvandrerbakgrunn i en frivillig idrettsforening er sosialt integrert i klubben. De forstår sosial integrasjon som et flerdimensjonalt konsept ved å skille mellom strukturell integrasjon, sosiokulturell integrasjon og sosioaffektiv integrasjon. Det andre spørsmålet de ønsker å besvare er: Hvilke individuelle faktorer spiller en rolle for ulike dimensjoner av sosial integrering av medlemmer med innvandrerbakgrunn?

Generelt viser funnene til Nagel mfl. (2020) at medlemmer i frivillige idrettslag med innvandrerbakgrunn er mindre sosialt integrert sammenlignet med medlemmer uten innvandrerbakgrunn. Samtidig vises det at verdiene av sosial integrering kun er lavere for medlemmer som ikke ble født i det landet de bor i, mens sosial integrasjon synes å være omtrent lik for etterkommere og medlemmer uten innvandrerbakgrunn. Artikkelforfatterne konkluderer med at frivillige idrettslag har et høyt potensial for integrering av mennesker med innvandrerbakgrunn. Funnene støtter opp under studienes antakelser om at både klubben de hører til og mønstre i deltakelse av medlemmer og frivillige viste seg å være nøkkelen til sosial integrering. Medlemmer med innvandrerbakgrunn som bidro som frivillige (regelmessig eller sporadisk) i konkurranseidrett, viste seg å være mer integrert på tvers av alle de tre dimensjonene: samspill, identifisering og forståelse. Varigheten av medlemskapet, hyppigheten i deltakelse og gruppestørrelse viste seg også å være positivt relatert til sosial integrering, men kun med tanke på integrering og identifikasjon. Et overraskende funn er, ifølge artikkelforfatterne, at det å ikke være aktiv i idrett er forbundet med høyere nivåer av sosial integrering. Dette kan forklares med antakelsen om at denne gruppen i hovedsak består av en høy andel frivillige som har sterk tilknytning til klubben, til tross for at de ikke lenger er aktive.

En begrensning er, ifølge Nagel mfl. (2020), at funnene er basert på tverrsnittsdata på mikronivå. Forfatterne peker på et behov for longitudinelle studier for å analysere frivillig engasjement over tid, og samtidig ta høyde for metodologiske

problemer. Dette kan belyse hvorfor innvandrere i mindre grad synes å vurdere bestemte frivillige roller eller hvorfor de har større vansker med å få disse rollene.

I en annen norsk studie, en etnografisk studie, undersøker Handulle og Vassenden (2021) selvpresentasjon i møte med stigma, der én av strategiene er å velge visse fritidsaktiviteter for barna. I dette forskningsbidraget er selvpresentasjonen motivert av å unngå diskriminering og å komme i barnevernets søkelys. Studieforfatterne viser hvordan voksne, høyt utdannede etterkommere av somaliske innvandrere forventer og håndterer stigma mot personer med somalisk bakgrunn i en norsk barnehagekontekst. De forklarer hvordan fordommer i storsamfunnet skaper en forventning blant informantene om å bli feiloppfattet og diskriminert av barnehageansatte. Frykten informantene har er å risikere å komme i en barnevernssak dersom handlingene deres misoppfattes. Informantene håndterer stigmaet i storsamfunnet gjennom bevissthet om egen atferd i møtet med barnehageansatte, i sine refleksjoner etter møtet med barnehagen og i sin atferd utenfor barnehagen. Som en av informantene uttrykker det, kan de ikke tillate seg å ha en dårlig dag, som for eksempel at barna én dag ikke er godt nok kledd. De forventer at dette vil fortolkes på en annen måte enn hvis de ikke hadde somalisk bakgrunn (Handulle og Vassenden, 2021). For å motvirke slike mistanker, legger de stor flid i å tilrettelegge for å bli oppfattet som «en vanlig forelder». Målet er å bli oppfattet som middelklasse, norsk og ressurssterk. Noen kjøper for eksempel relativt dyre klær til barna, er svært bevisst på hva barna får i matboksen, de passer på å framheve sin egen utdanningsbakgrunn i samtaler med personalet, de passer på å ikke snakke for høyt, de husker å smile og velger middelklasseaktiviteter for barna på fritiden, som for eksempel ridning og ballett.

Informantene har vokst opp i Norge og kjenner sine rettigheter. Ifølge studieforfatterens analyse handler ikke frykten til informantene om at barnevernet skal overta omsorgen, men at de skal bli utsatt for en invaderende prosess der de blir mistenkeliggjort, i tillegg til at de frykter å bli utsatt for stigma som forelder. Handulle og Vassenden (2021) understreker at dataene ikke gir innblikk i om de barnehageansatte har fordommene som informantene frykter – dette trengs det i så fall forskning for å kunne si noe om. I stedet gjenspeiler informantenes atferd og strategier snarere hverdagsrasisme og holdninger mot personer med somalisk bakgrunn i Norge. Dermed belyser artikkelen konsekvenser av kumulativ rasisme i den forstand Midtbøen og Lidén (2016) konseptualiserer, hvor en gruppes diskriminering på ulike arenaer over tid i sum påvirker forventninger om videre diskriminering. Her ser vi altså at diskriminering og stigmatisering på gruppenivå kan påvirke hvilke fritidsaktiviteter en ønsker at ens barn skal delta i, som del av en strategi for å oppnå aksept og unngå stigmatisering på individnivå.

Integrering av flyktninger gjennom idrett

Informert av kritisk raseteori og fra et kritisk konstruktivistisk perspektiv undersøker Dowling (2020) hvordan det skrives og snakkes om idrett for integrering av unge flyktninger i en frivillig idrettsforening. Hvilke ideologier understøttet disse realitetene? Artikkelforfatteren argumenterer for at konsepter som «rase» og antirasisme også ble brukt i kritisk diskursanalyse av idrett for integrering i denne studien. Til tross for at begrepet «rase» nedvurderes, ble idrettsutøvere fortsatt karakterisert ved spesifikke trekk, atferd og holdninger knyttet til det dårlig funderte konseptet at mennesker tilhører to ulike «rase»-grupper. Analysen illustrerer at idrett for integrering i frivillige idrettslag ble konstruert som et ideologisk assimileringssprosjekt gjennom diskurs, heller enn en flerkulturell eller toveis integreringsprosess. Integrering ble iscenesatt som å bli som «oss», og det ble ikke bygget på diskurser som ga uttrykk for et potensial for lokale innbyggere til å bli beriket gjennom læring fra de «andre». I noen tekster ble idrett eksplisitt «rasialisert» og konstruert, fordi hegemoniske norske (hvite) kulturelle praksiser (f.eks., turgåing, fising) ble tilskrevet mer status enn andre idretter, som for eksempel cricket. Dette bidro dermed til avgrensingsarbeid i integrering og ekskludering, der flyktninger ble definert som «avvik» som manglet den rette sosiale kapitalen. Samtidig henviser forfatteren til den nåværende diskursen om fremmedfrykt i det norske samfunnet (og globalt) som bidro til å opprettholde ideen om identitet, og som ikke gir rom for flytende («fluid») eller transnasjonale identiteter. Videre viser Dowling (2020) til at mer subtile former for rasisme også kunne identifiseres som den stereotypiske holdningen mot den unge asylsøkeren som mangler tilstrekkelige ferdigheter til å få plass i et fotballag. Mens ordet «rase» ikke ble nevnt, er det heller den unge mannens kulturelle mangel, mangel på fotballferdigheter, som var «problemet». Dette, mente artikkelforfatteren, innebærer ikke at individer som uttrykker slike bekymringer om de unge flyktningene, var rasister individuelt sett, men at den diskursive praksisen om stereotypisering illustrerer hvordan maktutøvelse i hverdagsituasjoner kan forsterke diskriminering basert på etnisitet og «rase».

Flerdimensjonal diskriminering

Fem forskningsbidrag ser på samspillet mellom kjønn, hudfarge eller etnisitet og religion i diskriminering av innvandrere, og hvordan dette kan påvirke integrasjon.

Studien til Massao og Fasting (2014) belyser betydningen av samspillet mellom rase, kjønn og klasse som et system av makt og undertrykkelse som oppleves av mørkhudede kvinnelige og mannlige idrettsutøvere i Norge. Den tar utgangspunkt i at det foreligger få studier som ser på opplevelse av marginalisering blant ulike

etniske minoritetsgrupper i norsk idrett, særlig med tanke på klasse og kjønn. Studieforfatterne ønsker å adressere et kunnskapshull i den nåværende litteraturen ved å utforske hvordan rase, kjønn og klasse spiller sammen for å reprodusere ulike opplevelser av marginalisering og/eller rasisme blant kvinnelige og mannlige mørkhudede norske idrettsutøvere. Studien bruker data fra et doktorgrads-prosjekt med dybdeintervjuer med ni kvinnelige og åtte mannlige norske idrettsutøvere mellom 16 og 29 år. Massao og Fasting (2014) påpeker at begrepet rase er lite brukt i Norge, men at de bruker uvanlige konsepter som rase, mørkhudet og/eller hvit. Deltakerne i studien refererer til seg selv som mørkhudede nordmenn som har delvis eller hel opprinnelse i Afrika. Studien viser at kjønn, rase og klasse påvirker tilgang til idrett og opplevelse av deltakelse for mannlige og kvinnelige idrettsutøvere i Norge.

Ved å bruke interseksjonale analyser i en norsk idrettskontekst, viser artikkelforfatterne hvordan de sammenhengende maktsystemene begrunnet i rase, kjønn og klasse påvirker mørkhudede idrettsutøvere på ulike måter. De påpeker at norske kvinnelige og mannlige idrettsutøvere med mørk hudfarge synes å være eksponert for ulike privilegier, men at de samtidig også møter utfordringer på grunn av hudfarge, også i samspill med kjønn. Dette understøtter svarte feministers argument om at rase, kjønn og klasse ikke kan forstås isolert, men må sees i sammenheng med andre diskrimineringsgrunnlag (Collins, 2000). Mens kvinnelige idrettsutøvere ikke ble eksponert for kommentarer som forbindes med lovbrudd eller oppfattes som problemskapere – som deres mannlige kollegaer, ble de oppfattet som annenrangs idrettsutøvere og som passive objekter. Ifølge forfatterne kommer disse opplevelsene til syne indirekte, noe som gjorde det komplisert for kvinnelige idrettsutøvere å identifisere dem som diskriminerende og/eller rasistiske hendelser og individuelle eller institusjonelle systematiske praksiser. Med bakgrunn i denne kompleksiteten, så Massao og Fasting (2014) at det også er vanskelig å etablere tiltak for å forebygge diskriminering av kvinnelige idrettsutøvere. De konkluderer med at det ikke finnes noen enkel måte for å beskrive hvordan rasisme, kjønnsbasert diskriminering og klassesdiskriminering oppleves, og hvordan disse påvirker hverandre. De mannlige idrettsutøverne i denne studien identifiserte seg selv som ambisiøse individer, der de atletiske ferdighetene blandes med negative forestillinger om rasialisert minoritetsungdom som problematisk og med behov for overvåking. Kvinnelige idrettsutøvere, på den andre siden, identifiserte seg selv som uavhengige og autonome individer, der deres atletiske ferdigheter blandes med forestillinger om å være underlegne, assosiert med rasialiserte minoritetskvinner som passive ofre for enten rasisme og/eller kjønnsbaserte stereotyper/diskriminering.

Ved å bruke flerdimensjonale analyser viser studieforfatterne hvordan rase, kjønn og klasse ikke kan skilles fra hverandre. De hevder at liberale likestillings-

tiltak ikke er nok, fordi de i hovedsak ser på lik tilgang til viktige samfunnsinstitusjoner som idrett, men at de overser marginaliserte sosiale relasjoner som indirekte rasisme og sexisme mot etniske minoritetsidrettsutøvere.

Et annet tema er kompleksiteten i idrettsutøvernes beskrivelser som innebar å utfordre de ulike sosiale relasjonene mellom minoritet og majoritet og demonstrasjonen av betydningen av hvithet i den norske idretten. Flere fortellinger som presenteres av mørkhudede idrettsutøvere, viser at idrett er organisert omkring normene til den dominerende hvite middelklassen. Ifølge Massao og Fasting (2014) betrakter den hvite, dominerende norske kulturen atferden til minoriteten kun som akseptabel, hvis den ikke utfordrer hegemoniske rangeringer med tanke på majoritetens rase og kjønn. Saker og adferd som synes å utfordre den norske middelklassens normer, mistenkes, problematiseres og kontrolleres for å sikre opprettholdelse av den aksepterte orden med tanke på rase og kjønn. Den beste måten for å bli akseptert, synes å være avhengig av ferdighetene til etniske minoriteter når det gjelder å tilpasse seg majoritetenes normer, til tross for at de kan være diskriminerende.

Massao og Fasting (2014) konkluderer med at opplevelsen av å bli diskriminert på grunn av hudfarge er viktige kunnskapskilder. Og det er viktig å stille spørsmål ved eksisterende forestillinger, normer og praksiser som setter mørkhudede mannlige og kvinnelige idrettsutøvere i en underordnet posisjon i dagens Norge. Samtidig påpeker de at individuelle opplevelser ikke kan skilles fra de sosiale strukturene. Disse idrettsutøvernes opplevelser er både subjektive og strukturelle, og derfor avgjørende for å analysere den sosiale posisjoneringen og idrettspraksisen i hverdagen med tanke på rase, kjønn og klasse.

I en annen studie ønsker Strandbu mfl. (2019) å oppnå en forståelse av forskjeller i deltakelse i friidrett mellom unge mennesker med majoritetsbakgrunn og med minoritetsbakgrunn (innvandrere og etterkommere). For det første ønsker de å forstå om religiøs tilhørighet, klassebakgrunn og økonomiske ressurser bidrar til å forstå disse forskjellene, for det andre å identifisere eventuelle kjønnsforskjeller. Studien bruker data fra «Ung i Oslo 2015» som hadde som hensikt å kartlegge ungdommenes levekår i Oslo. Studien inkluderte selvrapportert informasjon om ungdommenes levekår, inkludert deres deltakelse i idrett, familiebakgrunn, religiøs tilhørighet og tro. De trekker frem fire mulige forklaringer når det gjelder forskjellene i idrettsdeltakelse mellom majoritets- og etnisk minoritetsungdom: kultur; religion; sosial klasse og sosioøkonomiske ressurser og diskriminering og rasisme. For diskriminering og rasisme og disses konsekvenser for integrering, som er relevant for denne rapporten, antas det at diskriminering og ekskludering påvirker graden av deltakelse i organisert idrett, og at eksponering for rasisme og diskriminering samspiller med kjønn.

Strandbu mfl. (2019) finner at sannsynligheten for å delta i idrettslag var tydelig lavere for jenter med etnisk minoritetsbakgrunn sammenlignet med majoritetsungdom og sammenlignet med gutter med etnisk minoritetsbakgrunn. Etter kontroll for foreldrenes utdanning, den økonomiske situasjonen i familien og religionstilhørighet, ble forskjellene i sannsynligheten for idrettsdeltakelse redusert mellom jenter med minoritets- og majoritetsbakgrunn. For gutter derimot ble det ikke påvist noen slike forskjeller. Generelt ser man at analysene understøtter antakelsen om at etnisk minoritetsbakgrunn påvirker idrettsdeltakelse ulikt for gutter og jenter. Da sosioøkonomisk bakgrunn kun i begrenset grad kan forklare forskjellen mellom jenter med majoritetsbakgrunn og etnisk minoritetsbakgrunn, peker så forfatterne på mer nyanserte forklaringer. Familiens økonomiske ressurser kan, for eksempel, bidra til eller spille sammen med en forklaring assosiert med kulturelle forskjeller eller diskriminering/ rasisme. Analysene i denne studien indikerer at særlig det å være muslim, spiller sammen med kjønn i forklaringen av deltakelse i idrett blant etnisk minoritetsungdom.

Med utgangspunkt i debatten om at etniske minoriteter, særlig jenter og kvinner, er underrepresentert i fysisk aktivitet og organisert idrett fordi religionen er en barriere, ønsker Agergaard (2016) å skape en motfortelling ved å se på hvordan muslimske jenter samtidig praktiserer religion og idrett. Hun stiller spørsmål om hvordan danske, muslimske jenter kombinerer deltakelse i idrett med islams religiøse kultur. Studien bruker en casestudie-metode med intervjuer av ti 13–17 år gamle danske muslimske jenter, i tillegg til eksplorerende observasjoner i to fotballklubber og intervjuer med fem trenere og klubbledere. Ut fra analysene konkluderer Agergaard (2016) med at det knapt var religionen i seg selv som var en utfordring for de muslimske jentenes deltakelse i fysisk aktivitet og idrett. De danske muslimske jentene som spiller fotball, balanserer mer subtile kjønnsdiskurser. Ifølge forfatteren bidrar artikkelen til en perspektivendring med tanke på danske muslimske jenter og kvinner som religiøse og kulturelle deltakere i den politiske og offentlige diskursen, og oppmuntrer leseren til å øke kunnskapen om denne målgruppen og utvikle varierte tiltak i tilnærmingen til fysisk aktivitet og idrett. Artikkelen handler mer indirekte om diskriminering (fordommer) mot denne gruppen danske muslimske jenter og deres integrering i idretten.

I en annen studie bruker Agergaard mfl. (2022) transnasjonale og postkoloniale perspektiver og en serie av livshistorieintervjuer med fire nylig ankomne flyktninger som har engasjert seg som frivillige i idrettslag i Danmark for å komme seg ut av den opprinnelige tildelte rollen som de «andre». Generelt støtter funnene opp om funn fra tidligere forskning, nemlig at personlige erfaringer og affinitet til idrett er avgjørende både for utøvelse av idrett og som frivillig engasjert. Analysene som var basert på intervjudata, viser at deltakernes første møte med det danske samfunnet var kjennetegnet av opplevelsen av å være annerledes eller

utenfor samfunnet. Idet de inntok rollen som frivillig, konstruerte informantene en «hybrid» eller alternativ måte å forstå frivillighet på, som hjelpsom atferd som de også praktiserte i hjemlandet sitt, i tillegg til organisert frivillighet i Danmark. Forfatterne peker på barrierer og muligheter for flyktninger som frivillige, og de påpeker videre at denne artikkelen retter oppmerksomheten mot måten flyktninger på en implisitt måte kan utfordre dominante diskurser om idrettsspesifikt frivillighetsarbeid på. I tillegg peker de på nye former for involvering i frivillighetsarbeid. For videre forskning foreslår de mer omfattende studier av frivillighetsarbeid med marginaliserte grupper som favner videre enn deltakelse i idrettsaktiviteter.

Et annet tema i forskningsartiklene er et tilbud om kjønnsdelt svømming som gis til muslimske kvinner. I sitt bidrag tar Lenneis og Agergaard (2018) utgangspunkt i medieoppslag fra 2016 om svømmetimer reservert for kvinner, og hvordan dette kunne bidra til sosial integrasjon i det danske samfunnet. Artikkelen dreier seg om debatten i byrådet i Aarhus med tanke på svømming for kvinner, aktiviteten hadde eksistert i ti år, med stor oppslutning. Artikkelforfatterne tar utgangspunkt i populariteten og langvarigheten av tiltaket og spør: Hvorfor og hvordan har svømming kun for kvinner blitt et problem, med andre ord en fritidsaktivitet som utfordrer pågående diskurser om immigrasjon og integrering?

Artikkelen analyserer primært fire sentrale diskusjoner om svømming kun for kvinner i byrådet i Aarhus. Diskusjonene har resultert i et forbud mot svømming kun for kvinner i de vanlige åpningstidene ved Gellerup pool. Diskusjonene foregikk mellom mai 2016 og januar 2017 og varte mellom 35 og 90 minutter. Ifølge forfatterne er forbudet et eksempel på populistisk integreringspolitikk i Europa som i hovedsak er rettet mot muslimer. Analysene av debatten viser hvordan ideer om nasjon, kjønnslikestilling, seksualitet og religion spiller sammen med den politiske debatten og påvirker etniske minoritetskvinnens muligheter og engasjement i fysiske idrettsaktiviteter.

Byrådsmedlemmer omtalte svømming for kvinner som en ikke-dansk og religiøs fritidsaktivitet som de mente ikke var forenlig med kjønnslikestilling og seksuell frigjøring i landet, noe som skaper et hierarkisk skille mellom konservativ islam og progressive vestlige verdier. Ifølge forfatteren kan et forbud mot svømming kun for kvinner ses som en regulering av det religiøse livet, med andre ord en artikulering av sekulær makt (cf. Mahmood, 2005). Ved også å ta i betraktning at politikere åpent erkjenner at de anser forbud mot svømming kun for kvinner som et prinsipp, fungerer denne typen sekulær fritidsregulering som et verktøy i den restriktive tilhørighetspolitikken (cf. Yuval-Davis, 2006).

Samtidig så Lenneis og Agergaard (2018) at innføringen av forbud mot svømming kun for kvinner også hadde ført til ulike motstandsaksjoner. Dette gjaldt særlig dem som falt i målgruppen, men også hvite danske kvinner og danske menn

som sluttet seg til de muslimske kvinnene. Et eksempel på denne motstanden var initiativet «Friends of Women-Only Swimming». Ifølge Lenneis og Agergaard (2018) er motstanden mot forbudet mot svømming kun for kvinner i Aarhus et eksempel på komplekse sosiale allianser mellom ulike grupper i populasjonen som innehar ulike typer og mengde kulturell og sosioøkonomisk kapital. Til tross for at motstand ikke kunne forhindre nedstengning av svømmetimedene i Gellerup, argumenterer artikkelforfatterne for at brukerundersøkelsen førte til andre typer argumenter og tilpasning av et modifisert forslag fra politikere som unntok frivillige idrettslag fra forbudet. Allikevel hevder de at dette forbudet drar grensen mellom oss og dem og sender klare signaler om hvem som hører til, og hvem som ikke hører til. De foreslår at senere studier kan eksplorere hvordan muslimske kvinner har opplevd debatten, og hvilken virkning forbudet kan ha på deres integreringsprosess.

Oppsummering

De 12 studiene som er rettet mot integrering i sivilsamfunnet, tar opp temaer som rekruttering i amatør fotball, frivillig engasjement i idrettslag, integrering av flyktninger gjennom idrett, trossamfunnets rolle i integrering og flerdimensjonal diskriminering.

Rekruttering til amatør fotball var temaet i et felteksperiment rettet mot amatør klubber i den laveste divisjonen. Dette forskningsdesignet anses som best egnet for effektmålinger, herav en e-post for å oppmuntre fotballtrenere til å være åpne for personer interessert i medlemskap, uavhengig av etnisk bakgrunn. E-posten beskriver betydningen av fotball for sosial inkludering. Resultatene bekrefter tidligere funn om at mennesker med utenlandsk klingende navn i gjennomsnitt får færre svar. Dette gjaldt særlig for trenere i tiltaksgruppen. Tiltaket kunne dermed ikke redusere diskriminering, men førte heller til økt diskriminering. Forfatterne tolker resultatene dithen at e-posten kunne ha ført til at noen trenere blir ergerlige og responderer avvisende (Dur mfl., 2022).

Andre studier har sett på mulige diskriminerende faktorer som kan påvirke innvandrernes frivillige engasjement i idrettslag.

Én studie viser at underrepresentasjon av innvandrere på ulike områder innen idrett *ikke* er særlig assosiert med diskriminering gjennom rekrutteringspraksis. Deltakelse i frivillig arbeid henger heller sammen med forskjeller i individuelle karakteristika, som utdanningsnivå og lengde av medlemskap (Elmose-Østerlund mfl., 2021). Dette resultatet kan også ses i sammenheng med funn i en annen studie av Nagel mfl. (2020) som viser at verdien av sosial integrering gjennom frivillig engasjement i idrettslag er lavere for medlemmer som ikke er født i det landet de bor i. Samtidig fant de ikke noen signifikante forskjeller med hensyn til dette mellom etterkommere og medlemmer uten innvandrerbakgrunn. Denne studien

konkluderer faktisk med at frivillige idrettslag tilbyr muligheter for integrering av mennesker med innvandrerbakgrunn. En metodisk begrensning av studien er at den bruker tverrsnittsdata på makronivå (Nagel mfl., 2020). Det pekes derfor på behov for longitudinelle studier for å se på frivillig engasjement over tid. I tillegg foreslås analyser av beslutningsprosesser i frivillige idrettslag mer spesifikt, og av hvorfor noen posisjoner på grunn av diskriminering er vanskeligere å oppnå for innvandrere (Nagel mfl., 2020).

Andre studier bruker kritisk raseteori for å utforske diskurser om idrett og integrering av flyktninger. Analysene i en studie viser at idrett for integrering i frivillige idrettslag primært er et ideologisk assimileringssprosjekt som kan leses som et uttrykk for diskriminering. I studien vises til subtile former for rasisme som ble reflektert gjennom stereotypiske holdninger overfor en ung asylsøker som ikke viser tilstrekkelige ferdigheter til å få en plass på fotballaget (Dowling, 2020).

Annen forskning ser på trossamfunnets rolle i integrering ved hjelp av sosial kapital. Studien til Walseth (2015) påpeker at identitetsarbeid kan knyttes til integreringsarbeid og til betydningen av å være både muslim og godt integrert i det norske samfunnet. Forfatteren understreker trossamfunnets betydning med hensyn til å forebygge marginalisering.

Andre studier igjen tar for seg flerdimensjonal diskriminering og hvordan dette kan påvirke integrering. Ved å bruke interseksjonale analyser i en norsk idrettskontekst viser Massao og Fasting (2014) hvordan sammenhengende maktsystemer begrunnet i rase, kjønn og klasse påvirker de mørkhudede idrettsutøverne på ulike måter. De understreker at liberale likestillingstiltak ikke er nok, fordi de hovedsakelig ser på lik tilgang til idrett, men at de overser marginaliserte sosiale relasjoner som indirekte rasisme og sexism. De konkluderer med at opplevelsen av å bli diskriminert på grunn av hudfarge er en viktig kunnskapskilde, og at det er viktig å stille spørsmål ved eksisterende forestillinger, normer og praksiser som setter mørkhudete mannlige og kvinnelige idrettsutøvere i en underordnet posisjon i dagens Norge. De påpeker også at individuelle opplevelser ikke kan skilles fra de sosiale strukturene. Disse idrettsutøvernes opplevelser er både subjektive og strukturelle og derfor avgjørende for å analysere den sosiale posisjoneringen og idrettspraksis i hverdagen fra et flerdimensjonalt perspektiv.

For Strandbu mfl. (2019) er diskriminering én av fire forklaringsfaktorer for forskjellene i idrettsdeltakelse mellom majoritets- og etnisk minoritetsungdom. I tillegg nevner de religion, sosial klasse og sosioøkonomiske ressurser. Analysene indikerer at religion sammen med kjønn spiller sammen i forklaringen av diskriminering og av idrettsdeltakelse blant etnisk minoritetsungdom. Andre studier handler mer om implisitt diskriminering (fordommer) av muslimske jenter og om barrierer mot flyktninger som frivillige innen idrett.

- Rekruttering til amatør fotball, frivillig engasjement i idrettslag, integrering av flyktninger gjennom idrett, trossamfunnets rolle i integrering og flerdimensjonal diskriminering er sentrale temaer i forskningslitteraturen.
- Et felteksperiment om rekruttering til amatør fotball, det beste designet for å måle effekten av et tiltak, som her var en e-post for å oppmuntre trenere til å være åpne for personer som er interessert i medlemskap. Tiltaket førte til økt diskriminering.
- Funn i en studie viser at underrepresentasjon av innvandrere på ulike oppgaveområder innen idrett ikke er spesielt assosiert med diskriminering gjennom rekrutteringspraksis. Deltakelse i frivillig arbeid henger sammen med forskjeller i ulike individuelle karakteristika.
- Flerdimensjonal diskriminering og subtile former for rasisme synes å påvirke integrering på flere måter, og analysene viser at religion og kjønn ofte spiller inn i forklaringen av diskriminering innenfor idrett.

3.3.3 Integrering og deltakelse i fagforening

I dette delkapitlet oppsummerer vi forskningsbidragene som handler om konsekvenser og strategier knyttet til integrering og deltakelse i fagforeninger. Vi har inkludert 7 studier, derav 5 studier fra land utenfor Norden, der fagbevegelsen har en lang tradisjon: Storbritannia, Tyskland, Italia og Nederland. som presenteres etter temaer. Av disse ser to bidrag på kontekst og representasjon (Hagen og Jensen, 2016; Hardy mfl., 2012), en studie om universalisme/partikularisme og interseksjonalitet (Alberti mfl., 2013), en studie om fagforeninger og nasjonal kontekst (Connolly mfl., 2014), to studier om institusjonell tilknytning og nasjonalt partsforhold (Marino, 2012, 2015) og en studie om fagforeninger som inkluderende/ekskluderende (Boräng mfl., 2020).

Tabell 3.5: Inkluderte studier: Integrering og deltakelse i fagforening

Forfattere, År land	Populasjon	Hovedkonsept	Konsekvens/ Reaksjoner/ teamer	Metode/ kvalitetsvurdering
Alberti, G., Holgate, J., Tapia, M., 2013, UK	Arbeidsinnvandrere	Flerdimensjonal diskriminering	Lavere rekruttering til fagforening	Kvalitativ: Casestudier, høy
Boräng, F., Kalm, S., Lindvall, J., 2020, Sverige	Innvandrere som arbeidstakere	Strukturell diskriminering i arbeidsmarkedet	Mindre innvandrerrettigheter (integrering i arbeidslivet)	Historiske data, Middels-høy
Connolly, H., Marino, S., Lucio M. M. 2014, Nederland, Spania og UK	Fagforeninger og arbeidssinnvandrere	(lavere) representasjon av arbeidssinnvandrere	Representativ handling	Kvalitativ: Komparative casestudier med halvstrukturerte intervjuer og deltakende og ikke-deltakende observasjon, høy
Hagen, I. M., Jensen, R. S., 2016, Norge	Åtte virksomheter med stor andel arbeidstakere med innvandrerbakgrunn	(lavere) representasjon	Tillitsverv	Kvalitativ: Intervjuer i virksomhetene og ved forbundskontorene til fagforeninger med høy innvandrерandel, høy
Hardy, J., Eldring, L., Schulten, T., 2012, UK, Norge, Tyskland	Fagforening som organiserer arbeidssinnvandrere i tre sektorer i UK, Norge og Tyskland	Fagforeningers strategier	Strategier til fagforeninger	Dokumentanalyse: Nasjonal og sektoral sammenligning av fagforeningsstrategier, middels
Marino, S., 2012, Italia	Arbeidere med etnisk minoritetsbakgrunn	Fagforeningers strategier og tiltak	Fagforeningsstrategier og tiltak	Dokumentanalyse: Analyse av fagforeningsdokumenter, middels
Marino, S., 2015, Italia, Nederland	Arbeidssinnvandrere	Demokrati i fagforeningen	Inkludering av arbeidssinnvandrere	Dokumentanalyse og intervjuer, middels

Kontekst og representasjon

Hagen og Jensen (2016) har foretatt en undersøkelse av rekruttering av innvandrere til tillitsverv på ulike nivåer i norsk fagbevegelse. De har brukt kvalitative intervjuer, og de finner manglende språkkunnskaper og innsikt i den norske arbeidslivsmodellen som de mest framtrede forklaringene på hvorfor så få innvandrere er å finne i tillitsverv, mens kollegers oppfordring om å stille til valg er utslagsgivende for medlemmers interesse for slike verv.

Analysen viser at organisasjonsgraden blant innvandrere i Norge sett under ett er noe lavere enn blant etnisk norske arbeidstakere, men at dette like gjerne kan

forklares med forhold som botid, ansettelsesforhold, bransje og hvor mange som er organisert på arbeidsplassen. Hagen og Jensen (2016) argumenterer dermed for at innvandrere gjerne blir medlemmer av norsk fagbevegelse, men de blir ikke tillitsvalgte. I den utstrekning de faktisk blir valgt, er dette på laveste nivå, som arbeidsplassstillitsvalgte. Videre skiller Hagen og Jensen (2016) mellom to forståelser av det å *representere*. Den ene har *gjenspeiling* av medlemsmassen som ideal, noe som i utgangspunktet kan fungere ekskluderende for innvandrere, men som i teorien burde ledet til at andelen tillitsvalgte med innvandrerbakgrunn var lik deres andel av medlemsmassen. Den andre, som kan hevdes å være mer inkluderende, er å være en interesseforvalter, hvor alle har en demokratisk rett til å være organisasjonens representant og ansikt utad i arbeidet med å forvalte medlemsgruppens interesser. Valget av slike interesseforvaltere kan likevel gjøres på bakgrunn av likhet, ut fra en antakelse om at for eksempel arbeidstakere med innvandrerbakgrunn er bedre forvaltere av innvandreres interesser i arbeidslivet. Det er imidlertid også åpent for å velge på annet grunnlag, for eksempel kompetanse eller egnethet i ivaretagelsen av interesser. Tillitsvalgtes legitimitet i medlemsmassens øyne vil, ifølge Hagen og Jensen (2016), bestemmes i skjæringspunktet mellom tiltro, tillit, mandat og «naturlig» representasjon basert på likhet. Hagen og Jensen (2016) konkluderer med at spesielt *tiltroen* til at innvandrere kan fylle den særnorske tillitsvalgtrollen, er for svak.

I kvalitative intervjuer gis det uttrykk for at det ikke er vanskeligere å organisere innvandrere inn i norsk fagbevegelse, og dette til tross for liten eller ingen drahjelp fra forbundet i form av strategi eller materiale. De tillitsvalgte som Hagen og Jensen (2016) intervjuet ga snarere uttrykk for at det var liten interesse fra forbundene for å øke andelen tillitsvalgte med innvandrerbakgrunn.

En sentral forklaringsfaktor handler om rolleforventninger, ikke minst opptreden i møte med arbeidsgiver. Ifølge informantene kan det være utfordrende for innvandrere å fylle den norske tillitsvalgtrollen fordi de mangler den kulturelle forståelsen som den norske arbeidslivsmodellen hviler på. Enkelte har bakgrunn fra land med større respekt for ledelsen og «underdanighet» enn i Norge, mens andre kan bli for militante til å fungere i den norske samarbeidsmodellen. Det er likevel språk som i intervjuene ble trukket fram som den største barrieren, og da ikke bare innvandreres beherskelse av norsk, men også den særegne terminologien i partssamarbeidet og i forhandlinger. Dette blir delvis tilbakevist av Hagen og Jensen (2016), som viser til at også norskfødte med innvandrerforeldre er underrepresentert.

Hagen og Jensen (2016) konkluderer med at spørsmålene om legitimitet, rolleforventninger og representasjon av ulike interesser i større grad bør prege tilnærmingen, og at dersom den norske fagbevegelsen ønsker flere tillitsvalgte med innvandrerbakgrunn, bør den i større grad tilby opplæring og etablere aktiviteter og

arenaer hvor medlemmer med innvandrerbakgrunn kan opparbeide *tiltro* i tillitsvalgtrollen.

Artikkelen til Hardy m.fl. (2012) sammenlikner strategiene til norske, britiske og tyske fagforeninger i møte med arbeidsinnvandrere fra det såkalte «nye Europa» innenfor omsorgssektoren, næringsmiddelindustrien og bygg- og anleggsbransjen. De finner at mens britisk fagbevegelse i hovedsak har vært inkluderende, har norsk fagbevegelse rettet blikket mot en begrensning av arbeidsinnvandringen. Den tyske fagbevegelsen plasseres av Hardy m.fl. (2012) i en mellomposisjon. I Tyskland er fagforeningene avhengige av å sikre tariffavtaler og sørge for at disse følges i bransjer med høy arbeidsinnvandring. De har dermed hatt en tendens til å drive lobbyvirksomhet for statlig regulering, noe som gir dem handlingsrom til å sørge for nettopp dette. Manglende tradisjoner for å drive aktivt organiserings- og mobiliseringsarbeid gjør at den tyske fagbevegelsen i liten grad har hatt blikket rettet mot å rekruttere og engasjere arbeidsinnvandrerne selv i egne rekker. Motsatt har britiske fagforeninger få formelle tariffavtaler, og en sterk tradisjon med organisering og mobilisering. Dette er delvis ut fra nødvendighet, grunnet lav organisasjonsgrad. Dette gjør at britiske fagforeninger har spesifikke strategier for å rekruttere og mobilisere arbeidsmigranter. Den norske konteksten viser, ifølge Hardy m.fl. (2012) betydningen av ulike vilkår og tilnærminger, hvor suksess i å rekruttere og sikre gode vilkår ser ut til å variere mellom ulike bransjer.

Forfatterne konkluderer med at strategiene er påvirket av et komplekst samspill av nasjonale variasjoner i partssamarbeidet, forhold i ulike bransjer, EU-regulering og den enkelte fagforenings handlingsrom. Spesielt bruk av lovfestet minimumslønn, alternativt allmenngjøring av tariffavtaler, reduserer trusselen arbeidsinnvandrere utgjør for nasjonale lønns- og arbeidsvilkår, og kan dermed påvirke hvorvidt fagbevegelsen ønsker restriksjoner på slik innvandring.

Universalisme/partikularisme og interseksjonalitet

Med referanse til forskning som viser den positive rollen fagbevegelsen kan spille i kampen mot diskriminering gjennom deres påvirkning av arbeidsvilkår, hevder Alberti og Holgate (2013) at fagforeningene selv har en lengre vei å gå når det gjelder å endre egen kultur og forståelse av identiteten til migrantarbeidere dersom de skal være oppriktig inkluderende.

Alberti og Holgate (2013) utforsker hvordan fagforeninger rekrutterer og organiserer sårbare migrantarbeidere med lav inntekt i et interseksjonelt perspektiv. Begrunnelsen for å anlegge et slikt perspektiv er at spørsmålet om sosial identitet er for komplekst til å kunne enkelt plassere enkeltindivider i kun én analytisk kategori. Å sortere personer på denne måten vil innebære å gi enkelte

karakteristiske forrang foran andre kjennetegn, som blir oversett eller undervurdert som vesentlige for en persons identitet.

Studien består av casestudier av fire kampanjer gjennomført av tre britiske fagforeninger i bransjer med stort innslag av migrantarbeidere (hotell, renhold, catering, og helse og omsorg). Analysene viser at mens fagforeningene i disse tilfellene evnet å forbedre vilkårene til migrantarbeiderne, var seieren begrenset på grunn av hvordan ulikhet og mangfold som tema ble satt på dagsorden i kampanjene.

Alberti og Holgate (2013) viser hvordan britisk fagbevegelse, i samarbeid med andre organisasjoner i sivilsamfunnet, i økende grad har begynt å reflektere over egen politikk og praksis når det gjelder mangfold, både i egen medlemsmasse og i samfunnet for øvrig. De konkluderer med at fagforeninger har en tendens til å betrakte migrantarbeidere som *arbeidstakere* og dermed anlegge en universalistisk og «fargeblind» tilnærming, og ikke som *innvandrede* arbeidstakere med særskilte og partikulære behov og interesser. I den utstrekning det siste gjøres, blir det ofte i form av å organisere migrantarbeidere som en atskilt gruppe, frakoplet den øvrige medlemsmassen.

En konsekvens av dette er at fagforeningene derigjennom er med på å skape et skisma mellom arbeidslivs- og innvandringspolitikk for inkludering og velferd. Alberti og Holgate (2013) argumenterer dermed for at det er nødvendig å integrere universalistiske og partikulære tilnærminger til rekruttering og organisering om fagbevegelsen skal evne å ivareta migrantarbeidere. Dette gjøres best, ifølge Alberti og Holgate (2013), gjennom å gjøre endringer i organisasjonsstrukturen slik at de blir mer «porøse» i den forstand at de tar høyde for kryssende identiteter og sårbarheter gjennom å bygge ned siloer internt, og å åpne organisasjonene for koalisjonsbygging med andre organisasjoner i sivilsamfunnet.

Fagforeninger og nasjonal kontekst

Connolly m.fl. (2014) sammenlikner fagforeningsstrategier knyttet til innvandring i Nederland, Spania og Storbritannia, med spesielt blikk på hvordan det nasjonale regulatoriske rammeverket og partssamarbeidet påvirker disse strategiene. Disse tre landene er valgt fordi de har ulik innvandringshistorie, noe som gjør at de nasjonale innvandringsgruppene er forskjellige.

Gjennom analysene identifiserer Connolly m.fl. (2014) tre bakenforliggende hovedlogikker i fagbevegelsen: 1) klasse og fagorganisering av *arbeidstakere*, 2) rase/etnisitet og fellesskap blant *innvandrere* og 3) sosiale rettigheter som *borgere* og regulering. Alle disse tre ligger mer eller mindre eksplisitt til grunn i spørsmålet om representativitet. Analysene viser imidlertid også at fagforeningene på tvers av de nasjonale kontekstene ofte gir én av logikkene forrang framfor de andre. På den bakgrunn argumenterer artikkelforfatterne med at fagbevegelsen må gjennomgå en fornyelse, hvor de legger til grunn nye logikker som ikke nødvendigvis

har vært historisk dominerende, og som dermed reduserer faren for stivhengighet.

Connolly m.fl. (2014) konkluderer med at nasjonal kontekst påvirker tilnærmingen fagbevegelsen har til arbeidstakere med innvandrerbakgrunn, fordi det regulatoriske rammeverket og det historiske partssamarbeidet setter rammer rundt deres arbeid opp mot staten, arbeidsgivere og sivilsamfunnet. Ved hjelp av komparasjon velger Connolly m.fl. (2014) å karakterisere tilnærmingen til nederlandsk fagbevegelse som en kamp for likhet og inkludering gjennom sosial regulering, mens den spanske tilnærmingen karakteriseres som fokusert direkte eller indirekte på solidaritet og den britiske som en kamp om å engasjere migrantarbeidere uten at disse har kollektive rettigheter. Alle de tre strategiske tilnærmingene har, ifølge Connolly m.fl. (2014), den slagsiden at de kun tar høyde for to av de tre bakenforliggende hovedlogikkene, selv om det varierer hvilken som blir nedprioritert.

På den andre siden argumenterer Connolly m.fl. (2014) med at fagbevegelsen ikke er fullstendig stivhengig, men snarere kan spille en aktiv rolle i å utvikle nye strategier som løsriver dem fra den nasjonale historiske arven. I dette arbeidet bør fagbevegelsen forsøke å balansere de tre hovedlogikkene, slik at de kan rette oppmerksomheten der deres kontekst gjør dem mest sårbare, om det er institusjonelt, knyttet til organisering og mobilisering eller sosiale rettigheter.

Institusjonell tilknytning, nasjonalt partsforhold

Artikkelen til Marino (2012) utforsker fagforeningsstrategier knyttet til arbeidstakere fra etniske minoriteter i Italia og Nederland. Dette gjøres ved hjelp av dokumentstudier av sentral politikk og intervjuer på ulike organisasjonsnivå.

Marino (2012) konkluderer med at det er et omvendt forhold mellom fagforeningers institusjonelle forankring og oppfattelsen av arbeidstakere med innvandrerbakgrunn som en mulig maktfaktor eller ressurs.

Både nederlandske og italienske fagforeninger har uttalt at arbeidstakere med innvandrerbakgrunn utgjør en «strategisk mulighet». Den komparative analysen tyder imidlertid på at forskjeller i organisasjonsstruktur og intern dynamikk i fagforeningene er utslagsgivende, og finner at avstanden mellom ord og handling er større i Nederland enn i Italia. Dette forklarer Marino (2012) med at italienske fagforeninger har klart å gjøre seg mer attraktive for denne gruppen arbeidstakere ved å i større grad være villige til å gjøre organisatoriske endringer og være mer lydhøre for innvandreres interesser, slik disse springer ut i skjæringspunktet mellom innvandrerstatus og det å være arbeidstaker.

Marino (2012) konkluderer med at jo mer institusjonalisert fagbevegelsen er, jo mer anses innvandrere som en trussel mot majoriteten. Studien viser blant annet hvordan nederlandske fagforeninger ble mer inkluderende når det sosiale

partnerskapet raknet og forholdet til staten og arbeidsgiverne ble mer konfliktfylt. Dette kan, ifølge Marino (2012), skyldes at når det hersker fred i partsrelasjonene anses minoriteter, slik som innvandrere, som mindre sentrale for fagbevegelsens styrke. Når det gjelder inkluderende *handling*, finner imidlertid Marino (2012) at dette avhenger mer av interne og organisatoriske forhold i fagbevegelsen. Spesielt en desentralisert struktur, tilstedeværelse på arbeidsplasser og en likevekt mellom grasrots- og ledelsesprosesser, øker innvandreres deltakelse, og reduserer gapet mellom ord og handling når det gjelder inkluderingspolitikken i fagbevegelsen.

En annen artikkel av Marino (2015) tar utgangspunkt i en komparativ analyse av fagforeningsstrategier i syv europeiske land i perioden 1960–1993, foretatt av Penningx og Roosblad i 2000. Målet er å vurdere om denne fortsatt står seg etter alle endringene som har skjedd i Europa. Dette gjøres gjennom å revurdere perspektivet på fagforeningsinterne spørsmål knyttet til innvandrere, slik som holdninger og handlinger, og perspektiver på fagforeningers utadrettede rolle som en sosial og politisk aktør i innvandrings- og arbeidslivspolitikken. Marino (2015) konkluderer med at de tre dilemmaene som Penningx og Roosblad identifiserte, fortsatt er gjeldende, men at de må forstås noe annerledes.

Det første dilemmaet er knyttet til hvorvidt fagforeninger bør samarbeide om eller motsette seg rekruttering av arbeidsinnvandrere. Gitt endringer i omfanget av arbeidsinnvandring i Europa, ikke minst bevegelsesfriheten i EU, samt fagforeningers svekkede rolle i bedrifters beslutningsprosesser, gjør at Marino hevder at dette dilemmaet må revideres til å omhandle hvorvidt fagforeninger, som sosiale og politiske aktører, bør forsøke å øve innflytelse på innvandringspolitikk og arbeidsinnvandreres adgang til det nasjonale arbeidsmarkedet. Analysene viser at de fleste europeiske fagforeninger har forlatt en restriktiv, og dermed ekskluderende, politikk, og i økende grad blitt liberale i innvandringspolitikken. Det finnes imidlertid fortsatt spor av tilbakeholdenhet, ikke minst når det gjelder spørsmålet om trusler mot nasjonale lønns- og arbeidsvilkår.

Det andre dilemmaet omhandler hvorvidt fagforeningene aktivt bør søke å inkludere arbeidsmigranter i egne rekker. Marino (2015) hevder at det er her den største endringen kan spores, ved at europeiske fagforeninger har søkt en revitalisering gjennom å inkludere arbeidsinnvandrere og andre underrepresenterte grupper. Hvorvidt de lykkes med dette, avhenger på den andre siden også av de øvrige medlemmenes holdninger. Artikkelforfatteren trekker spesielt fram amerikansk, britisk og nederlandsk fagbevegelse som suksesser. Videre hevdes det at bevegelsesfriheten i EU skaper særskilte utfordringer, siden denne innvandringen ofte er av midlertidig karakter, noe som også forsterker det første dilemmaet på grunn av faren for sosial dumping.

Det tredje dilemmaet er knyttet til spørsmålet om representasjon, og hvorvidt fagbevegelsen fortsatt skal forfekte prinsippet om lik behandling eller om det skal

åpnes for ulike strategier og ulik politikk for ulike grupper. Målet med forskjellsbehandling må være å gi innvandrere mer innflytelse og at fagbevegelsen blir mer inkluderende. Ifølge Marino (2015) vil dette kanskje måtte krevet at fagforeninger i større grad blir en aktør i sivilsamfunnet, og ikke bare organisasjoner som begrenser seg til arbeidslivsrelaterte problemstillinger.

Når det gjelder å forklare nasjonale ulikheter, finner Marino (2015) støtte for antagelsen at stor grad av institusjonell integrasjon, gjennom partssamarbeid, ofte medfører en mindre inkluderende fagbevegelse, fordi institusjonaliseringen sikrer dem en formell rolle i sosioøkonomiske beslutningsprosesser. En annen forklaringsfaktor er knyttet til økonomisk situasjon. Ikke overraskende er fagforeningene mer restriktive til arbeidsinnvandring i land med høy grad av konkurranse på arbeidsmarkedet. Til slutt er fagforeninger også et produkt av den sosiale konteksten de inngår i, og vil være preget av nasjonal identitet og ideologi, offentlig diskurs, lovgivning og det politiske klimaet. Selv om fagforeninger som organisasjoner kan føre kritisk og opposisjonell politikk, vil den sosiale konteksten påvirke deres medlemsmasse, noe som i neste omgang påvirker fagforeningene som demokratiske organisasjoner. Artikkelforfatteren foreslår videre å inkludere fagforeningsinterne forklaringsfaktorer, primært knyttet til fagforeningsidentitet, organisasjonsstruktur og internkommunikasjon. Det er spesielt viktig å integrere det sentrale nivået med arbeidsplassene, siden en sentralisert fagbevegelse kanskje har mye makt i trepartssamarbeid, men er lite sensitiv til lokale, arbeidsplassbaserte kontekster og dermed lite lydhøre overfor ulike grupper arbeidstakers behov. Dette handler også om intern kommunikasjon og hvorvidt og hvordan saker medlemmene er opptatt av når opp til fagforeningsledelsen.

Fagforeninger som inkluderende/ekskluderende

Boräng m.fl. (2020) undersøker forholdet mellom fagforeningers styrke og innvandreres rettigheter i vestlige land over tid. Dette gjøres ved hjelp av historiske data på organisasjonsgrad og ved å analysere fagforeningers politikk overfor arbeidsinnvandrere i perioden 1900–2010. De inkluderte landene er Australia, Canada, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Irland, Italia, Japan, Nederland, New Zealand, Norge, Storbritannia, Sverige, Sveits, Tyskland, USA og Østerrike. Innvandreres rettigheter blir konkretisert til å gjelde 1) sosiale rettigheter, slik som tilgang til velferdsgoder, bevegelsesfrihet, eiendomsrett, diskrimineringslovgivning, og 2) arbeidstakerrettigheter knyttet til tilgang på arbeidsmarkedet, 3) familiegjenforening og 4) regulering av statsborgerskap.

Analysen viser overordnet at det ikke er et entydig forhold mellom fagforeningers styrke og innvandreres rettigheter. Forfatterne argumenterer dermed for at vi ikke kan hevde at fagforeninger i seg selv enten er ekskluderende eller inkluderende. Nærmere bestemt viser analysene at det i land med sterke fagforeninger i

lang tid, fram til 1960-tallet, var et økende misforhold mellom innvandreres og statsborgeres rettigheter. Forfatterne argumenterer at dette trolig var fordi statsborgeres rettigheter i denne perioden ble utvidet i svært høyt tempo, og at innvandreres rettigheter ikke hadde tilsvarende rask utvikling. Dette rettighetsgapet vedvarte i perioden hvor velferdsstaten ble utbygget, men forskjellen mellom land med sterk og svak fagbevegelse ble i mellomkrigstiden mindre, og rettighetsgapet var omtrent utjevnet på 1980-tallet. Fra 1990-tallet av har det blitt reversert, slik at gapet nå er noe mindre i land med sterke fagforeninger enn i land med svake. Generelt finner Boräng m.fl. (2020) at rettighetsgapet er veldig stabilt i land med svak fagbevegelse, mens det øker raskt i land med sterke fagforeninger for dernest å minke over få år.

Oppsummering

Vi har i dette underkapitlet sett på forskningsbidrag som omhandler konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering i fagbevegelsen, men også hvordan sistnevnte kan motvirke, redusere eller forsterke rasisme og diskriminering.

Et hovedinntrykk er at fagbevegelsen blir påvirket av sin historisk-geografiske kontekst, spesielt sett i deres holdninger i innvandringspolitikken. Bidragene som omhandler dette, viser hvordan fagforeningene har motsatt seg arbeidsinnvandring og søkt å begrense denne i perioder med stor grad av konkurranse i stramme arbeidsmarkeder. Videre viser bidragene at fagbevegelsen er nasjonalt orienterte ved at arbeidstakere med innvandrerbakgrunn i mindre grad blir gjenstand for deres oppmerksomhet når de framstår som lite strategisk viktige, enten fordi fagforeningene har stor grad av institusjonell makt i kraft av trepartssamarbeid eller fordi organisasjonsgraden er tilstrekkelig høy. Forskningsbidraget om andelen medlemmer med innvandrerbakgrunn i tillitsvalgtsapparatet tyder også på diskriminerende holdninger knyttet til innvandreres evne og kompetanse til å fylle tillitsvalgtrollen, og dermed en manglende tiltro til dem, som kan være utslagsgivende for at disse ikke oppfordres til å stille til valg og heller ikke blir valgt.

På den andre siden er fagforeninger en viktig arena for integrering og en sentral aktør i sivilsamfunnet og dermed demokratiet. Forskningsbidragene vi har gjennomgått, har vist både hvordan sterke fagforeninger over tid har sikret en progressiv utvikling i innvandringspolitikken og en bedring av lønns- og arbeidsvilkår.

Til slutt har vi også sett på spørsmålet om representasjon i fagbevegelsen, hvor forskningsbidragene peker på hvordan fagforeningene rives mellom behovet for en universalistisk og «fargeblind» diskurs om arbeiderklassens felles interesser og solidaritet, og en partikularistisk tilnærming hvor arbeidstakere med ulike bakgrunn, det være seg etnisitet, kjønn eller legning, kan ha særinteresser som kan og bør representeres. I så fall melder spørsmålet seg om disse interessene skal

forvaltes av gruppen selv, basert på likhet, eller av en interesseforvalter som velges på bakgrunn av kompetanse og legitimitet. Vi har her inkludert ett bidrag som forsøker å anlegge et interseksjonelt perspektiv, men vil hevde at dette er en tilnærming med behov for framtidig forskning.

- Fagbevegelsen har i etterkrigstiden spilt en rolle for innvandreres rettigheter.
- Fagforeninger er et produkt av sin historiske og geografiske kontekst, og hvorvidt de aktivt forsøker å rekruttere og representere arbeidstakere med innvandrerbakgrunn og deres interesser, avhenger av hvor strategisk viktig denne gruppen er for fagforeningenes overordnede styrkeposisjon.
- Fagbevegelsen rives mellom en universalistisk arbeidstakerdiskurs og et behov for en partikularistisk tilnærming til gruppers særinteresser.
- Det ser ut til å være spor av diskriminerende holdninger i norsk fagbevegelse knyttet til fagbevegelsens tiltro til at fagforeningsmedlemmer med innvandrerbakgrunn har tilstrekkelig kompetanse og egnethet til å fungere i tillitsverv.

3.3.4 Deltakelse i sosiale bevegelser

I dette delkapitlet oppsummerer vi tre studier som diskuterer sammenhenger mellom rasisme og stigmatisering og sosiale bevegelser. To av studiene omhandler fredelige bevegelser og opptøyer blant unge bosatt i forsteder i Norge og Sverige (Schierup mfl. 2014, Andersen, 2019), mens den tredje omhandler den sosiale bevegelsen som oppsto i kjølvannet av to hendelser i Norge som ble forstått som institusjonell rasisme (Espeland og Rogstad, 2013).

Tabell 3.6: Inkluderte studier: Deltakelse i sosiale bevegelser

Forfattere, År land	Populasjon	Hovedkonsept	Konsekvenser/ Hovedtemaer	Metode/ kvalitetsvurdering
Espeland, C.E., Rogstad, J., 2013, Norge	Deltakere i en sosial bevegelse med minoritets- og majoritetsbakgrunner	Rasisme	Sosial mobilisering	Intervjuer og analyse av tekst og bilder fra publikasjoner til den sosiale bevegelsen, pressemeldinger frå politi og nyhetssaker.
Schierup, C. U., Ålund, A., Kings, L., 2014, Sverige	Unge bosatt i svenske stigmatiserte forsteder	Politiundertrykkelse, institusjonell rasisme, urban ulikhet	Opptøyer og ikke-voldelige sosiale bevegelser	Analyse av forskning, media og en pilotundersøkelse fra 2012 av sosiale bevegelser i svenske forsteder (høy)
Andersen, B. 2019, Norge	Unge bosatt i forsteder i Oslo	Hverdagsliv, kjedsomhet, sosial ulikhet	Demonstrasjoner og voldelige opptøyer	Etnografi

Espeland og Rogstad (2013) har undersøkt sammenhengen mellom rasisme og sosiale bevegelser. I deres artikkel analyseres to hendelser i Norge som skapte sterk sosial mobilisering mot rasisme av personer med både minoritets- og majoritetsbakgrunn. Den ene hendelsen er norsk-nigerianeren Eugene Obioras dødsfall som følge av politivold. Den andre hendelsen var da Ali Farah ikke ble tatt med av ambulansen etter å ha blitt skadet i en park i Oslo. Primærdataene de bruker i artikkelen, er intervjuer med personer med ulike roller i den sosiale bevegelsen som oppsto i kjølvannet av disse to hendelsene. Informantene hadde ulike politiske, etniske og sosioøkonomiske bakgrunner, inkludert majoritetsbakgrunn. I tillegg har de analysert tekst og bilder publisert av bevegelsen, pressemeldinger fra politiet og intervjuer i aviser. Det teoretiske rammeverket de bruker for å forstå disse prosessene, er kritiske hendelser. Espeland og Rogstad (2013) forklarer at «kritiske hendelser» er hendelser som etterfølges av at vedtatte sannheter og forståelsesrammer utfordres kollektivt. I denne prosessen skjer det en kollektiv omformulering av et fenomen fra å være et individuelt fenomen til å bli et offentlig anliggende. Omformuleringen må altså ha gjenklang hos et visst antall personer for at det skal defineres som en kritisk hendelse. Forfatterne viser hvordan de to hendelsene førte til at strukturell og institusjonell rasisme ble satt på dagsorden i det offentlige rom, i motsetning til en langvarig rådende oppfatning i Norge der rasisme oftest blir ansett som et individuelt problem. Forfatterne argumenterer for at måten hendelsene ble definert på av bevegelsen utvidet mulighetsrommet for å snakke om rasisme i Norge. Ved å sette søkelys på offentlige institusjoner og institusjonell rasisme fra offentlige institusjoner, ble hudfarge et mer relevant og legitimt offentlig anliggende. Dermed fikk hendelsene relevans ut over de berørte enkeltindividene i hendelsene. Samtidig konkluderte de med at denne forståelsesmåten ikke fikk varig resonans i det offentlige rom når det gjaldt Ali Farah-saken; da ambulansesjåføren og Ali Farah selv gikk ut i nyhetene, ble andre forståelsesformer igjen mer rådende i det offentlige rom.

Schierup mfl. (2014) har analysert de sosiale, ikke-voldelige bevegelsene som arbeidet samtidig med og i etterkant av opptøyene i Stockholm i 2013. Forfatterne forstår opptøyene som en form for «uartikulert bevegelse for urban sosial rettferdighet, og forklarer at mindre kjent enn opptøyene var en ikke-voldelig bevegelse som også arbeidet for sosial rettferdighet. Denne bevegelsen, særlig eksemplifisert med bevegelsen Megaphone i artikkelen, har arbeidet mot urbant forfall og for inkluderende medborgerskap, sosial velferd og demokrati i Sverige.

Forfatterne skriver at i likhet med flere andre urbane opptøyer i andre land, startet opptøyene i Stockholm i 2013 med politivold og en uforholdsmessig bruk av makt. De påfølgende reaksjonene gjenspeilet en langvarig opplevelse av ydmykelse og overvåking, av manglende demokratiske kanaler for å ettergå

politiets handlinger og at politibrutaliteten ofte blir bredt forstått som forårsaket av ofrene eller lokalsamfunnene (communities) selv i den bredere offentligheten. Da politiets spesialstyrker drepte en 69 år gammel mann i et stigmatisert svensk nabolag i Stockholm, startet fredelige lokale demonstrasjoner og det kom krav om en uavhengig gransking av hendelsen av instanser utenfor politiet. Den sosiale bevegelsen Megaphone var sentral i å støtte demonstrasjonene. Seks dager senere startet opptøyer. Megaphone fortsatte å arbeide for dialog med politiet og andre styresmakter uten hell. Schierup mfl. forklarer at den opplevde mangelen på rettferdighet og dialog ble forverret da noen nasjonale politikere fremstilte opptøyene som å handle om sinte unge menn som trengte å overkomme kulturelle barrierer og forstå de demokratiske spillereglene i Sverige. Schierup mfl. (2014) argumenterer for at bevegelsene og opptøyene må forstås i lys av en langvarig opplevelse av at bydelene har vært forsømt og av en utbredt skepsis mot synlige minoriteter i fattige, belastede nabolag.

Forfatterne fremhever også tidligere negative erfaringer med politiet i form av «raseprofilering» av politiet generelt og en sterk polititilstedeværelse i vanskeligstilte bydeler. Det er en gjensidig mistillit mellom politiet og unge personer bosatt i bydelene. Ifølge forfatterne oppleves politiet som symbol på et opplevd rasistisk samfunn der unge med minoritetsbakgrunn erfarer likegyldighet når det gjelder fattigdom, arbeidsløshet og segregering. En implikasjon av denne opplevelsen er en manglende tillit til at Sverige tilbyr like muligheter, velferd og demokrati.

Schierup mfl. (2014) fremhever særlig den Stockholm-baserte bevegelsen Megaphone (som ble mer kjent i kjølvannet av drapet i 2013) og den Gøteborg-baserte bevegelsen the Panthers som eksempler på urbane bevegelser som arbeider for sosial rettferdighet. Begge bevegelsene har hatt aktiviteter som studiegrupper, seminarer, diskusjonsmøter og deltakelse i media, urbane konferanser og offentlige demonstrasjoner.

Schierup mfl. argumenterer for at i den svenske offentligheten mangler det oppmerksomhet om «den skadelige innvirkningen [...] strukturell rasisme og institusjonell diskriminering har på svenske forsteder [...], [på] økende polarisering [...] og [på] at de mest vanskeligstilte mister troen på demokratiet og sosial rettferdighet gjennom staten» (2014, 17, vår oversettelse). De argumenterer for at segregering som sådan ikke kan forklare opptøyer, men sosial polarisering, der «konflikter om rom, rase, inntekt og makt overlapper» (2014, 17, vår oversettelse).

Andersen (2019) har analysert demonstrasjonene og de voldelige opptøyene i Oslo som oppsto i forbindelse med den israelske invasjonen av Gaza i 2005. Han tar utgangspunkt i sitt langvarige feltarbeid i Oslo øst før, under og etter

hendelsene, og diskuterer egne funn opp mot diskusjoner om hendelsene i media og forskning. Andersen (2019) understreker at hans hensikt ikke er å lage en universell forklaring på urban uro, men skriver at kunnskapen om hverdagslivet til unge som bor i stigmatiserte forsteder, kan bidra til å bedre forstå slike uvanlige hendelser. Mens mange stemmer i media tok til orde for at opptøyene i Oslo kunne forstås som uttrykk for stigmatisering og utenforskap i Norge og Oslo, finner ikke Andersen (2019) støtte for dette basert på sine data. Han viser til annen norsk forskning (Jacobsen og Andersson, 2012) som har funnet at deltakerne i demonstrasjonene var motivert av et politisk engasjement og en reaksjon på hvordan innbyggerne i Gaza ble behandlet. Samtidig gir ikke dataene hans indikasjoner på at å delta i demonstrasjonene var motivert av en opplevelse av å bo i et urettferdig samfunn i Norge. Snarere ga noen av informantene hans uttrykk for at de deltok fordi de søkte spenning og forandring. Handlingene til disse personene kan ikke forstås som å være motivert av etnisk polarisering eller en kamp for urban rettferdighet, kommenterer han. Andersen (2019) understreker at han ikke har gjort feltarbeid der demonstrasjonene og opptøyene fant sted, og at han ikke har snakket med alle som deltok, men viser til informantene han har vært i kontakt med. Han konkluderer med at funnene hans taler mot en deterministisk forståelse av at det å bo i «visse nabolag avgjør sosiale praksiser» (1134) eller at det å være vanskeligstilt automatisk fører til sinne.

Oppsummering

Vi har her presentert tre studier som diskuterer sammenhenger mellom rasisme, marginalisering og stigmatisering på den ene siden og deltakelse i sosiale bevegelser på den andre. Espeland og Rogstad (2013) setter søkelys på den sosiale bevegelsen som oppsto i kjølvannet av Eugene Obioras dødsfall som følge av politivold og Ali Farah-saken da ambulanspersonell ikke tok ham med. De sosiale bevegelsene, som besto av personer med både minoritets- og majoritetsbakgrunn, utfordret rådende oppfatninger i Norge om rasisme som et individuelt fenomen, og satte søkelys på institusjonell og strukturell rasisme.

Studiene til Schierup mfl. (2014) og Andersen (2019) analyserer hvorvidt opp-tøyer og fredelig aktivisme av unge bosatt i vanskeligstilte bydeler kan forklares med opplevd utenforskap og strukturelle forhold som for eksempel sterkt politinærvær, fattigdom, arbeidsløshet og segregering. Schierup mfl. (2014) finner sterk støtte for en slik sammenheng i sin analyse av opptøyer og sosiale bevegelser i Stockholm i 2013. De argumenterer for at det er for lite oppmerksomhet i svensk offentlighet om hvordan strukturell rasisme og institusjonell diskriminering virker inn på polarisering og vanskeligstiltes tro på demokratiet. Dette kan dermed igjen forklare fremveksten av bevegelser som bruker både anerkjente og voldelige midler med mål om å oppnå sosial rettferdighet.

Når det gjelder demonstrasjonene og opptøyene i Oslo etter invasjonen i Gaza i 2005 derimot, finner Andersen (2019) at strukturelle forklaringer, opplevd utenforskap og politisk engasjement ikke er en fullstendig forklaring på hva som motiverte alle som deltok i denne konteksten. For noen handlet det snarere om en søken etter spenning.

- Kritiske hendelser kan forstås som når nye forståelsesformer av et fenomen får utbredelse, og der hendelsen ikke anses som et individuelt anliggende, men som uttrykk for et offentlig anliggende. I kjølvannet av Obioras dødsfall og at Ali Farah ikke mottok ambulanshjelp, startet en sosial bevegelse som satte institusjonell og strukturell rasisme på dagsorden og utfordret rådende forståelser av rasisme som et individuelt fenomen i Norge.
- Det finnes en diskusjon innen forskningen om hvorvidt opprør og fredelig aktivisme blant unge bosatt i stigmatiserte forsteder bør forstås som politisk motivert handling mot rasisme og utenforskap. En svensk artikkel har funnet en sammenheng mellom sosiale bevegelser initiert fra beboere i stigmatiserte forsteder og strukturell rasisme, utenforskap, politivold og sterkt politinærvær.

3.3.5 Deltakelse i trossamfunn og interreligiøse fora

Et tema i forskningen er trossamfunns rolle i Norge når det gjelder å utvikle sosial kapital blant medlemmene og bidra til sosial integrering. I tillegg undersøker forskningen sammenhenger mellom religiøs identitet og praksis og opplevd diskriminering og stigmatisering. Et annet tema i forskningen er deltakelse i interreligiøse fora. Vi har identifisert fire studier. To av studiene (Sparre og Galal, 2019; Kunst mfl., 2016) omhandler sammenhenger mellom stigmatisering og diskriminering og nasjonal og religiøs tilhørighet.

Den siste studien diskuterer hvordan medierepresentasjoner av islam kan virke inn på hvordan muslimer forstår sin deltakelse i interreligiøse fora som dialognettverk.

Tabell 3.7: Inkluderte studier: Deltakelse i trossamfunn og interreligiøse fora

Forfattere, År land	Populasjon	Hovedkonsept	Konsekvenser/Hovedtemaer	Metode/Kvalitetsvurdering
Sparre, S.L., Galal, L., 2019	Kristne flyktninger og etterkommere fra Midtøsten bosatt i Danmark	Diskriminering og fordommer	Deltakelse i trossamfunn	Deltakende observasjon, individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer
Walseth, K., 2016 Norge	Muslimere	Indirekte rasisme	Mindre sosial integrering (gjennom sosial kapital)	Kvalitativ: Intervjuer med representanter av moskeer og deltakende observasjon, Middels
Liebmann, L.L. 2018	Muslimere	Mediepresensjoner av muslimere	Deltakelse i interreligiøse fora	Feltarbeid, intervjuer og analyse av organisasjonsdokumenter og mediedekning Middels
Kunst, J.R., Sadeghi, T., Sam, D., Thomsen, L., 2016, Norge	Muslimere	Fordommer pga. Religion		Kvantitativ: sekundæranalyse/ SEM; N = 210 norsk-pakistanere (medium-høy)

Walseth (2016) ønsker å undersøke rollen til muslimske organisasjoner i Norge med hensyn til å utvikle sosial kapital og bidra til integrering gjennom fridrett. Hun peker på at trossamfunn kan ha en forebyggende funksjon mot marginalisering, gjennom visse former for identitetsarbeid. Studien bruker Putnams konsept og forståelse av sosial kapital (Putnam, 2000) som teoretisk rammeverk, og er basert på intervjuer med representanter fra syv muslimske organisasjoner i Oslo og deltakende observasjon i to feltarbeid. Idrettsaktivitetene som moskeen tilbyr, anses først og fremst som et verktøy for å rekruttere nye muslimer og for sosiale sammenkomster. Walseth (2016) spør hvorfor muslimske organisasjoner i Norge tilbyr idrett, og hvilken rolle de spiller i utviklingen av sosial kapital og integrering. Hun bruker Brochmanns (2003, p.4) relativt åpne definisjon av integrering: en menneskelig prosess om hvordan sosialisering, gjennom normer og uttrykksformer, bidrar til å bygge sosial kohesjon og sosial stabilitet. Med andre ord handler integrering om hvordan sosial orden bygges og opprettholdes.

Artikkelforfatteren viser at studien for det første underbygger en godt dokumentert effekt av sosial kapital som binder individer til en bestemt gruppe («bonding social capital») (Putnam, 2020), ved å understreke at det å møte mennesker med tilsvarende opplevelser som en selv har en positiv effekt på psykisk helse. Dette gjelder særlig mennesker som er traumatiserte av krigshendelser eller isolerte og marginaliserte i nye omgivelser. For det andre påpekes andre effekter av bonding sosial kapital, nemlig betydningen av innvandrersorganisasjoner for unges identitetsarbeid og integrering. Walseth (2016) viser til Putnams (2007) nyere

bidrag, som særlig ser på identitetsdimensjonen av integrering. Putnam (2007) argumenterer for at det å ha en bred forståelse av hvem «vi» er, skaper et velfungerende fleretnisk samfunn.

Dette underbygges ved at muslimske ungdommer avviser assimilering og kritiserer majoriteten for å ha en smal definisjon av hva det vil si å være norsk. Studieforfatteren påpeker betydningen av å støtte og inkludere disse organisasjonene som viktige aktører i integreringspolitikk. Artikkelen konkluderer med at det er viktig å erkjenne at integreringsarbeidet til muslimske organisasjoner, der unge muslimer kommer sammen og skaper en identitet som norske muslimer, bidrar til «limet» som holder samfunnet sammen ved å forebygge marginalisering og skape en videre identitet som muslim og som norsk. Det argumenteres for en økt anerkjennelse av integreringsarbeidet disse minoritetsorganisasjonene gjør, til tross for at arbeidet med tanke på sosiale nettverk har en mer «social bonding» karakter.

I den andre studien vi har inkludert, har Sparre og Galal (2019) studert den religiøse tilhørigheten til kristne flyktninger og etterkommere fra Midtøsten bosatt i Danmark. Dette forskningsbidraget er basert på deltakende observasjon i kirker for kristne fra Midtøsten, 43 intervjuer med og seks fokusgrupper med flyktninger og etterkommere samt 23 intervjuer med representanter for danske institusjoner og organisasjoner. Forfatterne finner at deltakelse i et trossamfunn kan bidra til tilhørighet i Danmark. I tillegg finner de at å være med i et trossamfunn, kan være en måte å håndtere diskriminering og fordommer på i et nytt land.

Kunst mfl. (2016) har studert hvordan muslimers identitet påvirkes av opplevd islamofobi i Norge. Studien testet en hypotese som går ut på at opplevd diskriminering på grunn av islamofobi påvirker muslimers religiøse, nasjonale og etniske identitet. Studien var basert på surveydata med 210 norskpakistanske respondenter, og fant at den religiøse identiteten til muslimer som opplevde høy grad av diskriminering, i mindre grad ble knyttet til norsk nasjonal identitet og i større grad ble knyttet til etnisk engasjement. For dem som oppga at de i *liten* grad opplevde islamofobi, var det nærmest fraværende sammenhenger mellom religiøs identitet og graden av orientering mot det norske. Med andre ord distanserte norskpakistanske muslimer som opplevde en høy grad av islamofobi, seg mer fra en norsk identitet, mens identifikasjon med norskpakistanere økte. Samtidig peker Kunst mfl. (2016) på at studiedesignet ikke tillot kausale slutninger angående majoritets- og minoritetsprosessene som analyseres i artikkelen. Studien undersøker ikke deltakelse i trossamfunn direkte, men funnene av hvordan opplevd islamofobi kan virke inn på religiøs, nasjonal og etnisk identitet, antyder at en *mulig* konsekvens av opplevd stigmatisering og diskriminering er at en søker seg til trossamfunn med andre personer av samme etniske bakgrunn, eller at en øker aktiviteten sin i slike trossamfunn.

I den fjerde inkluderte studien har Liebmann (2018) analysert muslimers deltakelse i tverreligiøst samarbeid. Hun diskuterer hvordan engasjementet deres påvirkes av framstillinger av muslimer i media. Analysen er basert på feltarbeid i Groruddalen og Kristiansand – inkludert 26 intervjuer med deltakere i interreligiøst samarbeid og uformelle samtaler med lokale innbyggere og journalister, samt analyse av organisasjonsdokumenter og media. Studieforfatteren beskriver hvordan et ønske om å være en motvekt mot islamske radikaliseringskrefter, kan påvirke hvordan muslimer ser på egen deltakelse i interreligiøst samarbeid. Hun peker på at myndigheters støtte til interreligiøst samarbeid da også er dels motivert av å være antiradikaliseringstiltak, selv støtte til organisasjonene også er uttrykk for en politisk ambisjon om å støtte religiøst og kulturelt mangfold. I tillegg argumenterer hun for at muslimers deltakelse i interreligiøse fora bevisst eller ubevisst kan være påvirket av medierepresentasjoner av islam og muslimer. Deltakelsen kan utfordre vanlige antakelser om islam og muslimer. Liebmann (2018) påpeker at deltakelse kan være en særlig relevant vei til større anerkjennelse i en norsk kontekst, der interreligiøse dialogfora har oppnådd høy anerkjennelse sammenlignet med i andre skandinaviske land. Deltakelse signaliserer oppslutning om demokratiske verdier og å være fredssøkende, tolerant, sivilisert, ærlig og god – som samtidig signaliserer oppslutning om hva som ofte anses som «norske verdier». I en kontekst der islam og muslimer ofte anses som en sikkerhetstrussel, signaliserer deltakelse i interreligiøse fora tilhørighet og forpliktelse til Norge ved at deltakerne praktiserer verdier som forbindes med å være en god borger i Norge.

Oppsummering

I dette delkapitlet har vi presentert studier som omhandler sammenhenger mellom rasisme og stigmatisering på den ene siden og deltakelse i trossamfunn på den andre siden. Vi har også presentert studier som finner sammenhenger mellom å oppleve diskriminering og fordommer og religiøs, etnisk og nasjonal tilhørighet. Funnene indikerer rollen religion kan ha i nasjonal identitet. De indikerer også at det kan være komplekse samspill mellom nasjonal, etnisk og religiøs identitet og at diskriminering og stigmatisering kan spille en avgjørende rolle i dette samspillet. Sparre og Galal (2019) fant at for kristne fra Midtøsten kan deltakelse i trossamfunn øke opplevd tilhørighet til Danmark. Walseth (2016) argumenterer for at muslimske trossamfunn – dersom en utelukkende ser på medlemsmassen – i praksis og på lengre sikt kan bidra til integrasjon i storsamfunnet gjennom identitetsarbeidet.

Kunst mfl. (2016) fant at det å oppleve en stor grad av islamofobi, er forbundet med at religiøs identitet i mindre grad knyttes til den norske, mens identifikasjonen med andre med samme landbakgrunn øker. For dem som i liten grad opplevde islamofobi, var det knapt noen sammenheng mellom religiøs identitet og grad av

orientering mot Norge, hvilket indikerer den avgjørende rollen holdninger og diskriminering kan ha.

Også Liebmanns (2018) studie av muslimers deltakelse i interreligiøse fora i Oslo og Kristiansand peker på sammenhenger mellom utbredte oppfatninger om islam og trosrelaterte aktiviteter. I et klima der muslimer og islam av mange forbindes med å være en sikkerhetstrussel, kan deltakelse i interreligiøse fora signalisere oppslutning om det som ofte anses som «norske verdier» og demokratiske verdier, slik som toleranse og å være fredssøkende.

- Deltakelse i trossamfunn kan bidra til integrering i storsamfunnet, selv når hovedvekten innad i trossamfunnet er på «bonding social capital».
- Deltakelse i et trossamfunn kan bidra til tilhørighet til et nytt land.
- Å være del av et trossamfunn kan være en måte å håndtere diskriminering og fordommer på i et nytt land.
- Hvordan muslimer forstår sitt eget engasjement i interreligiøse fora, kan formes av medierepresentasjoner av muslimer. Deltakelse kan signalisere tilslutning til Norge og «norske verdier».
- Det kan være et komplekst samspill mellom nasjonal, etnisk og religiøs identitet. Opplevd diskriminering og stigmatisering kan spille en avgjørende rolle i dette samspillet.

4 Diskusjon og konklusjon

I dette kapitlet diskuterer og drøfter vi hovedfunnene fra kunnskapsoppsummeringen. Hensikten med rapporten har vært å besvare følgende problemstilling: Hva sier forskning om betydningen og konsekvensene av rasisme og diskriminering for integrering i sivilsamfunnet? I tillegg vil vi i dette kapitlet komme med forslag til videre forskning på diskriminering for integrering i sivilsamfunnet i Norden.

4.1 Diskusjon av hovedfunn

Vi har oppsummert 28 forskningsbidrag, derav to kunnskapsoversikter og 26 primærstudier. Forskningsbidragene har i hovedsak sett på idrettslag, fagforeninger, sosiale bevegelser og trossamfunn.

Blandede resultater om idrettsorganisasjonens rolle i å fremme integrering

Oppsummert indikerer funnene i vår kunnskapsoversikt at idrettslag både kan bidra til integrering av innvandrere i sivilsamfunnet og motsatt til diskriminering og sosial ekskludering.

I en internasjonal kunnskapsoversikt trekker Spaaij mfl. (2019) frem diskriminering på flere nivåer som en viktig barriere for å delta i idrett og fysisk aktivitet. Økende diskriminering av utenlandske personer med interesse for medlemskap i en amatør fotballklubb ble også påvist i et nyere felteksperiment (Dur mfl., 2022), noe som er i tråd med funn i lignende felteksperiment om rekruttering i arbeidslivet (se f.eks. Wollscheid mfl., 2022). Funnene er derimot langt fra entydige. Så er det indikasjoner på at en underrepresentasjon av innvandrere i idretten *ikke* er særlig assosiert med diskriminering gjennom rekrutteringspraksis. Deltakelse i frivillig arbeid henger heller sammen med forskjeller i individuelle karakteristika, som utdanningsnivå og lengde på medlemskap (Elmose-Østerlund mfl., 2021). Dette kan også ses i sammenheng med funn i en annen studie som viser at verdien for sosial integrering kun er lavere for medlemmer som er ikke født i det landet de bor i, mens det ikke var noen signifikant forskjell for etterkommere og medlemmer

uten innvandrerbakgrunn. Frivillige idrettslag synes å tilby muligheter for integrering av mennesker med innvandrerbakgrunn. En metodisk begrensning av denne studien er at den bruker tverrsnittsdata på makronivå (Nagel mfl., 2020).

Andre studier som vi inkluderte i vår kunnskapsoversikt, bruker kritisk rase-teori for å utforske diskurser om idrett og integrering av flyktninger. Analysene påpeker at idrett for integrering i frivillige idrettslag primært er en konstruksjon av et ideologisk assimileringssprosjekt som kan leses som et uttrykk for diskriminering. Det vises til subtile former for rasisme som ble reflektert gjennom stereotypiske holdninger overfor en ung asylsøker som ikke har tilstrekkelige ferdigheter til å få en plass på fotballaget (Dowling, 2020).

Flerdimensjonal diskriminering (interseksjonalitet)

Andre studier igjen tar for seg flerdimensjonal diskriminering (interseksjonalitet) og hvordan dette kan påvirke integrering. Én studie brukte interseksjonale analyser i en norsk idrettskontekst og viste hvordan sammenhengende maktsystemer begrunnet i rase, kjønn og klasse påvirket de mørkhudede idrettsutøverne på ulike måter. De påstår at liberale likestillingstiltak ikke er tilstrekkelig, fordi de hovedsakelig ser på lik tilgang til idrett, men overser marginaliserte sosiale relasjoner som indirekte rasisme og sexisme. De konkluderer med at opplevelsen av å bli diskriminert på grunn av hudfarge er en viktig kunnskapskilde, og at det er viktig å stille spørsmål ved eksisterende forestillinger, normer og praksiser som setter mørkhudete mannlige og kvinnelige idrettsutøvere i en underordnet posisjon i dagens Norge. De påpeker også at individuelle opplevelser ikke kan skilles fra de sosiale strukturene. Disse idrettsutøvernes opplevelser er både subjektive og strukturelle og derfor avgjørende for å analysere den sosiale posisjonen og idrettspraksis i hverdagen fra et flerdimensjonalt perspektiv (Massao og Fasting, 2014).

En annen studie ser på diskriminering som én av fire forklaringsfaktorer til forskjellene i idrettsdeltakelse mellom majoritets- og etnisk minoritetsungdom. I tillegg nevner de religion, sosial klasse og sosioøkonomiske ressurser. Analysene indikerer at religion sammen med kjønn spiller sammen i forklaringen av diskriminering og av idrettsdeltakelse blant etnisk minoritetsungdom. Andre studier handler mer om implisitt diskriminering (fordommer) av muslimske jenter og om barrierer mot flyktninger som frivillige innen idrett (Strandbu mfl., 2019).

Fagforeningens tvetydige rolle i integrering

Forskningen viser at fagforeninger til nå har hatt en tvetydig rolle i integrering av innvandrere. Forskningsbidrag viser hvordan fagbevegelsen gjennom sine strategier både kan både motvirke og redusere, men også forsterke, rasisme og diskriminering.

Et hovedpoeng er at fagbevegelsen blir påvirket av sin historisk-geografiske kontekst, spesielt sett i deres holdninger i innvandringspolitikken. Bidragene som omhandler dette, viser hvordan fagforeningene har motsatt seg arbeidsinnvandring og søkt å begrense denne, i perioder med stor grad av konkurranse på stramme arbeidsmarkeder. Videre viser bidragene at fagbevegelsen er nasjonalt orientert, ved at arbeidstakere med innvandringsbakgrunn i mindre grad blir gjenstand for deres oppmerksomhet når de framstår som lite strategisk viktige, enten fordi fagforeningene har stor grad av institusjonell makt i kraft av trepartssamarbeid eller fordi organisasjonsgraden er tilstrekkelig høy. Forskningsbidraget om andelen medlemmer med innvandrerbakgrunn i tillitsvalgtapparatet tyder også på diskriminerende holdninger knyttet til innvandreres evne og kompetanse til å fylle tillitsvalgtrollen. Det kan se ut til å være manglende tiltro til dem, noe som kan være utslagsgivende for at medlemmer med innvandrerbakgrunn ikke oppfordres til å stille til valg, og heller ikke blir valgt om de stiller.

På den andre siden er fagforeninger en viktig arena for integrering og en sentral aktør i sivilsamfunnet, og dermed i demokratiet. Forskningsbidragene vi har gjennomgått, har vist både hvordan sterke fagforeninger over tid har sikret en progressiv utvikling i innvandringspolitikken, og en bedring av lønns- og arbeidsvilkår.

For det tredje har vi også sett på representasjon i fagbevegelsen, hvor forskningsbidragene peker på hvordan fagforeningene rives mellom behovet for en universalistisk og «fargeblind» diskurs om arbeiderklassens felles interesser og solidaritet, og en partikularistisk tilnærming hvor arbeidstakere med ulike bakgrunn, det være seg knyttet til etnisitet, kjønn eller legning, kan ha særinteresser som kan og bør representeres. I sistnevnte tilfelle melder spørsmålet seg om hvorvidt disse interessene skal forvaltes av gruppen selv, basert på likhet, eller av en interesseforvalter, som velges på bakgrunn av kompetanse og legitimitet. Vi har her inkludert et bidrag som forsøker å anlegge et interseksjonelt perspektiv, men vil hevde at dette er en tilnærming med behov for framtidig forskning.

Sammenhenger mellom stigmatisering og deltakelse i trossamfunn

Vi har omtalt studier som omhandler sammenhenger mellom rasisme og stigmatisering på den ene siden og deltakelse i trossamfunn på den andre siden. Vi har også presentert studier som finner sammenhenger mellom å oppleve diskriminering og fordommer og religiøs, etnisk og nasjonal tilhørighet. Funnene viser at det kan være komplekse samspill mellom nasjonal, etnisk og religiøs identitet og at diskriminering og stigmatisering kan ha en avgjørende rolle i dette samspillet. Vi har også identifisert forskning som undersøker hvordan islamofobi virker inn på hvordan muslimers deltakelse i interreligiøse fora forstås. Vi så her hvordan det å delta i slike fora kan signalisere oppslutning om det som ofte oppfattes som

«norske verdier». Videre har vi presentert trossamfunnets rolle i integrering i storsamfunnet. En analyse i en av studiene belyser at også «bonding social capital» i et trossamfunn kan bidra til integrering i storsamfunnet og forebygge marginalisering.

Deltakelse i sosiale bevegelser

Vi har identifisert tre studier som omhandler sammenhenger mellom diskriminering, rasisme og deltakelse i sosiale bevegelser. Artikkelen diskuterer rollen strukturell og institusjonell rasisme kan ha for fremveksten og arbeidet til sosiale bevegelser. To av artiklene diskuterer hvorvidt det er sammenhenger mellom utenforskap i marginaliserte bydeler i Norge og Sverige og sosiale bevegelser. Funnene som analyseres i den norske studien, støtter ikke en slik sammenheng når det gjelder demonstrasjoner og opptøyer i Oslo etter invasjonen av Gaza i 2005. Den svenske studien om opptøyer og lovlige sosiale bevegelser i Stockholm i 2013 fant derimot en sammenheng. Artikkelen forklarer at bakgrunnen for de sosiale bevegelsene var strukturell rasisme, utenforskap, politivold og et sterkt politinærvær.

4.2 Implikasjoner for videre forskning

Denne rapporten har systematisk oppsummert forskning om betydningen og konsekvenser av diskriminering og rasisme for integrering i sivilsamfunnet i Norden. Vi har identifisert forholdsvis få studier som eksplisitt undersøker *konsekvenser* av rasisme og diskriminering, som indikerer behov for mer forskning (se også: Wollscheid mfl., 2022b; Wollscheid mfl., 2021). Videre er det behov for forskning som muliggjør mer avanserte analyser av konsekvenser av diskriminering og rasisme i sivilsamfunnet. Det gjelder særlig å undersøke ulike utfall for undergrupper og flerdimensjonal diskriminering samt komplekse analyser av koblinger mellom rasisme, diskriminering og integrering. Det er også behov for en kritisk analyse av norsk offentlighet hva angår forståelsen av sammenhenger mellom diskriminering, rasisme og dens konsekvenser for samfunnsdeltakelse.

Behov for flere studier om flerdimensjonal diskriminering (interseksjonalitet) i sivilsamfunnet

Når det gjelder ulike deler av sivilsamfunn, for eksempel idrett, er det behov for flere studier som undersøker hvorvidt diskriminering på grunn av etnisitet og rasisme, også i samspill med andre diskrimineringsgrunnlag, som for eksempel kjønn, seksuell orientering og religion, kan ha ulike konsekvenser. I tillegg er det behov for å bedre forstå om undergrupper av innvandrere og etterkommere opplever ulike konsekvenser av diskriminering og rasisme på ulike områder, og samspillet av ulike diskrimineringsgrunnlag og dens konsekvenser og strategier. Vi

kan anta at dette er et forskningsfelt i dynamisk utvikling, også med tanke på Black Lives Matter-bevegelsen og andre hendelser som har satt diskriminering av minoritetsgrupper på dagsorden (Wig, 2021). Dette kan være grupper som diskrimineres for eksempel på grunn av hudfarge, seksuell orientering og/ eller nedsatt funksjonsevne. Kunnskapsoppsummeringen om arbeidslivsintegrering har påvist at det finnes forholdsvis lite forskning på arbeidstakere med mørk hudfarge i en europeisk kontekst, mens det foreligger mye forskning på denne gruppen i USA (Wollscheid mfl., 2022). Dette peker på behov for forskning som ser på spesifikke grupper innvandrere i en bredere kontekst.

Populasjonen i vår kunnskapsoppsummering er bred, innvandrere og etterkommere. Mange studier handler om synlige minoriteter som ikke er overraskende, gitt tidligere kunnskap om rasisme og diskriminering. Få studier omhandler diskriminering og rasisme av personer med europeisk bakgrunn. Et unntak er Dalen mfl. (2022) som også hadde med personer med polsk bakgrunn. Funnene fra studien tilsier at det også er relevant å utforske om personer med polsk bakgrunn opplever diskriminering og manglende tilhørighet innen sivilsamfunnsorganisasjoner¹⁰. Det er også et åpent spørsmål hvorvidt og i hvilken grad personer med andre europeiske landbakgrunner opplever forskjellsbehandling og manglende tilhørighet i norske sivilsamfunnsorganisasjoner.

Behov for flere studier om direkte konsekvenser av rasisme og diskriminering

Vi har identifisert relativt få studier som eksplisitt analyserer konsekvenser av rasisme i sivilsamfunnet. I innledningen har vi vist til at det er en rekke forhold som kan virke inn på forskjellene i deltakelse i sivilsamfunn blant personer med innvandrerbakgrunn og majoritetsbefolkningen. Samtidig tyder forskning på diskriminering og rasisme på at det er relevant å undersøke hvorvidt dette *også* kan innvirke på sivilsamfunnsdeltakelse. Når vi finner relativt få studier i Norden som er direkte relevante for å svare på vår problemstilling, kan dette gjenspeile flere forhold. For det første brukes begrepene rasisme og rase sjelden i forskningspublikasjoner i de fleste europeiske land, med unntak av Storbritannia, grunnet begrepets nåtidige og historiske belastede konnotasjoner (Führer, 2021; Anderson, 2018). Samtidig har vi, for å demme opp for dette, søkt på studier som bruker etnisitetsbegrepet, som ofte brukes for «rase» i en norsk kontekst (Führer, 2021). På denne måten har vi fanget opp en rekke relevante publikasjoner. For det andre ser vi at diskrimineringsbegrepet sjelden brukes eksplisitt innen forskningen. Én av flere årsaker til dette er at det kan være vanskelig å avgrense når (opplevd) ekskludering skyldes diskriminering og når andre forhold spiller inn. Noen

¹⁰ Se også: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/9zK7Jr/er-du-fra-polen-men-du-er-jopen> [Nedlasting: 1. desember 2022]

forskere velger å bruke bredere begreper som ekskludering og inkludering, som kan innbefatte både diskriminering og andre former for ekskludering (Fangen og Paasche, 2013). Tilsvarende brukes begreper som stigmatisering og utenforskap oftere innen nordisk forskning enn diskriminering på etnisk grunnlag og rasisme.

Kunnskapsbehov om verv innen frivilligheten

Våre funn indikerer et kunnskapshull når det gjelder deltakelse av innvandrere og etterkommere i verv og funksjoner på ulike samfunnsarenaer, slik som for eksempel innen idrettslag og fagforeninger. Dette kan også utvides til å undersøke deltakelse og erfaringer fra verv på andre arenaer, som for eksempel borettslag, kulturliv og politiske partier. Et viktig analytisk fokus vil i så fall være majoritetsbefolkningens tiltro til innvandrere og etterkommere, og sistnevntes legitimitet i utøvelsen av vervet eller funksjonen. Det er også relevant å empirisk undersøke hvorvidt internalisering av rasisme og andre negative holdninger påvirker innvandreres og etterkommeres interesse for å ha verv og funksjoner.

Behov for mer komplekse analyser av koblinger mellom rasisme, diskriminering og integrering i sivilsamfunnet

For videre analyser anbefaler rapporten til Dalen mfl. (2022) å gjøre mer komplekse analyser av hvordan ulike dimensjoner av hverdagsintegrering er koblet sammen, samt analyser av hvordan definerte utfall er resultat av ulike typer årsaker.

Få studier er longitudinelle eller kontrollerer for andre faktorer enn rasisme og diskriminering. Dette betyr at hovedkonsepter som (opplevd) rasisme og diskriminering, og antatte konsekvenser av disse, for eksempel lav selvtillit, ofte studeres samtidig. Det er derfor vanskelig å påvise kausale sammenhenger, noe som også ble vist i en lignende tidligere kunnskapsoversikt (Wollscheid mfl., 2021). Ut over det er det behov for longitudinelle studier som også undersøker konsekvenser og strategier kvalitativt. Et eksempel på et velegnet kvalitativt design vil være en narrativ analyse av innvandrernes og etterkommeres deltakelse i sivilsamfunnet, enten i samtid eller i framtid.

Vi så at Eimhjellen mfl. (2020) fant at det er sammenhenger mellom tillit og deltakelse i sivilsamfunnet, og mellom diskriminering og tillit, men at den dokumenterte sammenhengen ikke sier noe om kausalitet. Selv om vi ser en sammenheng mellom tillit og frivillighet, ser vi ikke hvorvidt tillit fører til frivillighet eller motsatt. For å forstå kausalitet bedre, er det behov for longitudinelle kvantitative studier om sivilsamfunnsdeltakelse og tillit og/eller kvalitative studier som undersøker hva som motiverer og hemmer innvandreres og etterkommeres sivilsamfunnsdeltakelse fra et selvopplevd ståsted.

Referanser

Referanser inkludert i kunnskapsoppsummeringer er markert med *

- *Agergaard, S., Hansen, J. K., Serritzlew, J. S., Olesen, J. T., & Lenneis, V. (2022). Escaping the position as 'other': a postcolonial perspective on refugees' trajectories into volunteering in Danish sports clubs. *Sport in Society*, 25(3), 619-635. <https://doi.org/10.1080/17430437.2022.2017822>
- *Agergaard, S., & Lenneis, V. (2021). Everyday bordering. Theoretical perspectives on national 'others' in sport and leisure time physical activity. *Sport in Society*, 24(11), 1971-1986. <https://doi.org/10.1080/17430437.2021.1904904>
- *Agergaard, S. (2016). Religious culture as a barrier? A counter-narrative of Danish Muslim girls' participation in sports. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 8(2), 213-224. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2015.1121914>
- Aksnes, D. W.; Bergene, A. C.; Fossum, L. W.; Wollscheid, S. (2021). *Nordisk forskning om diskriminering, trakassering og likestilling: En forenklet kunnskapsoversikt*. NIFU-rapport 2021:14. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Aksnes, D. W., & Sivertsen, G. (2019). A Criteria-based Assessment of the Coverage of Scopus and Web of Science. *Journal of Data and Information Science*, 4(1), 1-21. <https://doi.org/10.2478/jdis-2019-0001>
- *Alberti, G., Holgate, J., & Tapia, M. (2013). Organising migrants as workers or as migrant workers? Intersectionality, trade unions and precarious work. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(22), 4132-4148. <https://doi.org/10.1080/09585192.2013.845429>
- Ames, H., Glenton, C., & Lewin, S. (2019). Purposive sampling in a qualitative evidence synthesis: A worked example from a synthesis on parental perceptions of vaccination communication. *BMC medical research methodology*, 19(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/s12874-019-0665-4>
- Allport, G. W., Clark, K., & Pettigrew, T. (1958). *The nature of prejudice*. Garden City NY: Double Day Ancor Books.

- *Andersen, B. (2019). Marginality and banality in the segregated city: Reflections on the 'riots' in Oslo. *Ethnicities*, 19(6), 1121-1137.
<https://doi.org/10.1177/1468796819866334>
- Banafsheh, A., Ellefsen, R., Sandberg, S. (2021). "Jævla terrorist!" Muslimhets og hverdagsmotstand. I G. Ødegård og W. Pedersen (Red.), *UNGDOMMEN*, 317-335. Cappelen Damm Akademisk.
- Bangstad, S. (2021). *Strukturell rasisme. Et forskningsnotat*. KIFO Rapport 2021:1. Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning.
- Bangstad, S. og Døving, C.A. (2015). *Hva er rasisme?* Universitetsforlaget.
- Bender, M. Osch, Y. van, He, L., He, J. & Güngör, A.E. (2022). The role of perceived discrimination in linking religious practices and well-being: A study among Muslim Afghan refugees in the Netherlands. *International Journal of Psychology*, 57(4). 445-455. <https://doi.org/10.1002/ijop.12854>
- Bendixsen, S., Bringslid, M. B., & Vike, H. (2018). Introduction: Egalitarianism in a Scandinavian Context. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid & H. Vike (Red.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and Contemporary Perspectives*, (1-44). Palgrave Macmillan.
- *Boräng, F., Kalm, S., & Lindvall, J. (2020). Unions and the rights of migrants in the long run. *Journal of European Social Policy*, 30(5), 557-570.
<https://doi.org/10.1177/0958928720954699>
- Bosswick, W., & Heckmann, F. (2006). *Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Bratt, C. (2022). Is it racism? The belief in cultural superiority across Europe. *European Societies*, 24(2), 207-228.
<https://doi.org/10.1080/14616696.2022.2059098>
- Brekke, J.-P. Fladmoe, A. og Wollebæk, D. (2020). *Holdninger til innvandring, integrering og mangfold i Norge. Integreringsbarometeret 2020*. Rapport 2020:8. Institutt for samfunnsforskning.
- Brekke, J.-P. og Fladmoe, A. (2022). *Holdninger til innvandring, integrering og mangfold i Norge. Integreringsbarometeret 2022*. Rapport. 2022:6. Institutt for samfunnsforskning.
- Buckland, M. & Gey, F. (1994). The relationship between recall and precision. *Journal of the American Society for Information Science*, 45(1), 12-19.
[https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199401\)45:1<12::AID-ASI2>3.0.CO;2-L](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199401)45:1<12::AID-ASI2>3.0.CO;2-L)
- *Connolly, H., Marino, S. & Lucio M. M. (2014). "Trade union renewal and the challenges of representation: Strategies towards migrant and ethnic minority workers in the Netherlands, Spain and the United Kingdom". *European Journal*

- of *Industrial Relations*, 20(1), 5-20.
<https://doi.org/10.1177/0959680113516848>
- Craig, R. L. (2007). *Systemic discrimination in employment and the promotion of ethnic equality* (Vol. 91). Martinus Nijhoff Publishers.
- Daae-Quale, M. og Meyer, F. (2013). *LO og fagforbundenes arbeid med innvandring og innvandrere 1970 – 2004*. I *Arbeiderhistorie 2013*, (146–166).
- *Dalen, K., Flatø, H. og Friberg, J.H. (2022). *Hverdagsintegrering. En pilotundersøkelse om tillit, tilhørighet, deltakelse og diskriminering i innvandrerbefolkningen*. Fafo-rapport 2022-15. Fafo.
- Degele, N. (2020). Naming matters: Black lives matter in Germany. *European Journal of Women's Studies*. doi.org/10.1177/1350506820978895
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
<https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- *Dowling, F. (2020). A critical discourse analysis of a local enactment of sport for integration policy: Helping young refugees or self-help for voluntary sports clubs? *International Review for the Sociology of sport*, 55(8), 1152-1166.
<https://doi.org/10.1177/1012690219874437>
- *Dur, R., Gomez-Gonzalez, C., & Nesseler, C. (2022). How to reduce discrimination? Evidence from a field experiment in amateur soccer. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-17.
<https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2071688>
- *Eimhjellen, I., Bentsen, H. L., & Wollebæk, D. (2020). *Sivilsamfunnsdeltaking blant innvandrere i Noreg*. Rapport fra Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Eimhjellen, I., Espegren, A., & Nærland, T. U. (2021). *Sivilsamfunn og integrering. En kunnskapsoppsummering*. Rapport fra Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Institutt for samfunnsforskning.
- Eimhjellen, I. og Arnesen, S. (2018). *Organisasjonsengasjement blant innvandrere*. Rapport 2018:3. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- *Elmose-Østerlund, K., Schlesinger, T., Ehnold, P., & Nagel, S. (2021). The relevance of migration status for voluntary tasks in sports clubs. *Journal of civil society*, 17(3-4), 323-344.
<https://doi.org/10.1080/17448689.2021.2018805>
- Eriksen, T.H. (2007). Complexity in social and cultural integration: Some analytical dimensions. *Ethnic and Racial Studies* 30 (6):1055-1069.
<https://doi.org/10.1080/01419870701599481>

- Eriksen, T.H. (2015). Ethnicity. I Smith, A.D., Hou, X., Stone, J. Dennis, R. og Rizova, P. (red.). *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism*. <https://doi.org/10.1002/9781118663202.wberen062>
- Eriksen, T.H. (2022). «Hypermangfold» Miniforelesning. NAFO - Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring. <https://film.oslomet.no/hypermangfold>
- *Espeland, C. E., & Rogstad, J. (2013). Antiracism and social movements in Norway: the importance of critical events. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(1), 125-142. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.723251>
- Evans, A. B., Agergaard, S., Campbell, P. I., Hylton, K., & Lenneis, V. (2021). Sport, race and ethnicity in the wake of black lives matter: Introduction to the special issue. *European Journal for Sport and Society*, 18(3), 187-191. <https://doi.org/10.1080/16138171.2021.1966283>
- Faist, T. (2007). Migrants as transnational development agents: an inquiry into the newest round of the migration–development nexus. *Population, Space and Place*, 14(1), 21-42. <https://doi.org/10.1002/psp.471>
- Fibbi, R., Midtbøen, A., Simon, P. (2021). *Migration and Discrimination: IMISCOE Short Reader*. Cham: Springer International Publishing.
- Führer, L. (2021). “The Social Meaning of Skin Color”: Interrogating the Interrelation of Phenotype/Race and Nation in Norway. PhD avhandling. Universitetet i Oslo.
- *Hagen, I. M., & Jensen, R. S. (2016). –Kan du representere meg? Rekruttering av tillitsvalgte blant innvandrere i Norge. *Søkelys på arbeidslivet*, 33(3), 208-227. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2016-03-02>
- *Handulle, A. & Vassenden, A. (2021) “The art of kindergarten drop off”: how young Norwegian-Somali parents perform ethnicity to avoid reports to Child Welfare Services, *European Journal of Social Work*, 24(3), 469-480, DOI: [10.1080/13691457.2020.1713053](https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1713053)
- *Hardy, J., Eldring, L., & Schulten, T. (2012). Trade union responses to migrant workers from the ‘new Europe’: A three sector comparison in the UK, Norway and Germany. *European Journal of Industrial Relations*, 18(4), 347-363. <https://doi.org/10.1177/0959680112461464>
- Heckmann, F. (2005). *Integration and integration policies*. Imiscoe network feasibility study. Bamberg: EFMS Intpol Team.
- Horst, C.; Erdal, M. B. & Jdid, N. (2020) The “good citizen”: asserting and contesting norms of participation and belonging in Oslo. *Ethnic and Racial Studies*, 43(16): 76–95. <https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1671599>
- Jacobsen C.M. og Andersson M. (2012). ‘Gaza in Oslo’: Social imaginaries in the political engagement of Norwegian minority youth. *Ethnicities*, 12, 821–843. <https://doi.org/10.1177/1468796812451097>

- *Kunst, J. R., Sadeghi, T., Tahir, H., Sam, D., & Thomsen, L. (2016). The vicious circle of religious prejudice: Islamophobia makes the acculturation attitudes of majority and minority members clash. *European Journal of Social Psychology, 46*(2), 249-259. doi:10.1002/ejsp.2174
- Lang, K., & Kahn-Lang Spitzer, A. (2020). Race discrimination: An economic perspective. *Journal of Economic Perspectives, 34*(2), 68-89. DOI: 10.1257/jep.34.2.68
- Leirvik, M.S., Hernes, V., Liodden T.M. & Tronstad, K. (2021) *Rasisme, diskriminering og tilhørighet blant utenlandsadopterte i Norge*. NIBR-rapport 2021:15. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- *Lenneis, V., & Agergaard, S. (2018). Enacting and resisting the politics of belonging through leisure. The debate about gender-segregated swimming sessions targeting Muslim women in Denmark. *Leisure studies, 37*(6), 706-720.
- *Liebmann, L. L. (2018). Media, Muslims and minority tactics: Compelling dialogues in Norway. I K. Lundby (Red.) *Contesting Religion: The Media Dynamics of Cultural Conflicts in Scandinavia, (187-204)*. De Gruyter.
- Likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51)*. Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>
- Lynnebakke, B., Fangen, K. (2011). "Tre oppfatninger av norskhet: Opphav, kulturell praksis og statsborgerskap." *Sosiologi i dag, 41*(3-4):133-155.
<http://ojs.novus.no/index.php/SID/article/view/1033>
- Lynnebakke, B. (2020). *Belonging, inclusion and local identity. A study on internal and international in-migration in three Norwegian rural municipalities*. PhD avhandling. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo
- *Marino, S. (2012). Trade union inclusion of migrant and ethnic minority workers: Comparing Italy and the Netherlands. *European Journal of Industrial Relations, 18*(1), 5-20. <https://doi.org/10.1177/095968011142975>
- *Marino, S. (2015). Trade unions, special structures and the inclusion of migrant workers: On the role of union democracy. *Work, employment and society, 29*(5), 826-842. <https://doi.org/10.1177/0950017015575866>
- *Massao, P. B., & Fasting, K. (2014). Mapping race, class and gender: Experiences from black Norwegian athletes. *European Journal for Sport and Society, 11*(4), 331-352. <https://doi.org/10.1080/16138171.2014.11687971>
- Midtbøen, A.H. og Lidén, H. (2016) Kumulativ diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift, 1*, 3-26. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2928-2016-01-01>
- Midtbøen, A.H. (2018). Etnisk diskriminering i arbeidsmarkedet. *Tidsskrift for samfunnsforskning, 55*(1), 3-30. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2015-01-01>

- Minotenk. (2022). *Kunnskapsoppsummering om rasisme og diskriminering. Hva vet vi, blindsoner og veien videre*. Minotenk – minoritetspolitisk tenketank.
- Munthe, E., Bergene, A. C., Braak, D. T., Furenes, M. I., Gilje, T. M., Keles, S., ... & Wollscheid, S. (2022). Systematisk kunnskapsoppsummering utdanningssektoren. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 106(2), 131-144. <https://doi.org/10.18261/npt.106.2.5>
- *Nagel, S., Elmoose-Østerlund, K., Zwahlen, J. A., & Schlesinger, T. (2020). Social integration of people with a migration background in European sports clubs. *Sociology of sport journal*, 37(4), 355-365. <https://doi.org/10.1123/ssj.2019-0106>
- Nafstad, K. (2022). Black Lives Matter and Defund the Police in a Norwegian context. *Justice, Power and Resistance*, 5(1-2), 181-187. doi.org/10.1332/FEJB3960
- Nystedt, T. A., Rosvall, M., & Lindstrom, M. (2019). The association of self-reported discrimination to all-cause mortality: A population-based prospective cohort study. *Ssm-Population Health*, 7, 9. [doi:10.1016/j.ssmph.2019.100360](https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100360)
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2008). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. John Wiley & Sons.
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International journal of intercultural relations*, 35(3), 271-280. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2011.03.001>
- Portes, A. Escobar, C.E. og Radford, A.W. (2007). Immigrant Transnational Organizations and Development: A Comparative Study. *The International Migration Review*, Vol. 41 (1), 242-281. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2007.00063.x>
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster Paperback
- Putnam, Robert D. (2007): «E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century – The 2006 Johan Skytte Prize Lecture». *Scandinavian Political Studies*, 30. 137–174. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2007.00176.x>
- Quillian, L., & Midtboen, A. H. (2021). Comparative Perspectives on Racial Discrimination in Hiring: The Rise of Field Experiments. In K. S. Cook & D. S. Massey (Eds.), *Annual Review of Sociology*, Vol 47, pp. 391-415).
- Regjeringen. (2019). *Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020–2023*. Oslo. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/589aa9f4e14540b5a5a6144aaea7b518/handlingsplan-mot-rasisme-uu-des-2019.pdf>

- Rosenberg, T. (2021). We Are Still Not Being Heard: Making Black Lives Matter in Contemporary Swedish Performance. *Nordic Theatre Studies*, 33(2), 6-20. DOI: 10.7146/nts.v33i2.132869
- *Schierup, C. U., Ålund, A., & Kings, L. (2014). Reading the Stockholm riots—a moment for social justice? *Race & class*, 55(3), 1-21. <https://doi.org/10.1177/0306396813509191>
- Selle, P. & Strømsnes, K. (2001). Membership and Democracy: Should We Take Passive Support Seriously? I Dekker, P. og Uslaner, E.M. (red). *Social Capital and Politics in Everyday Life*. London: Routledge.
- Sirin, S.K. & Katsiaficas, D. (2011). Religiosity, Discrimination, and Community Engagement: Gendered Pathways of Muslim American Emerging Adults. *Youth and Society*, 43(4), 1524-1546. <https://doi.org/10.1177/0044118X10388218>
- *Spaaij, R., Broerse, J., Oxford, S., Luguetti, C., McLachlan, F., & McDonald, B. & Pankowiak, A. (2019). Sport, refugees, and forced migration: A critical review of the literature. *Frontiers in Sports and Active Living*, 1, 47. <https://doi.org/10.3389/fspor.2019.00047>
- *Sparre, S. L., & Galal, L. P. (2019). Routes to Christianity and religious belonging among Middle Eastern Christian refugees in Denmark. In: M.J. Petersen og S. Jensen (Red.): *Faith in the system? Religion in the Danish Asylum System*, 41-52. Aalborg University Press.
- *Strandbu, Å., Bakken, A., & Sletten, M. A. (2019). Exploring the minority–majority gap in sport participation: different patterns for boys and girls? *Sport in society*, 22(4), 606-624.
- Thomas, J., Newman, M., & Oliver, S. (2013). Rapid evidence assessments of research to inform social policy: taking stock and moving forward. *Evidence & Policy: A Journal of Research, Debate and Practice*, 9(1), 5-27.
- Vike, H. (2013). Egalitarianisme og byråkratisk individualisme. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 24(3), 181-193. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2898-2013-03-04-04>
- Vogt, K. C. (2020). Prosessuell interseksjonalitet: gutter, posisjoner og prosesser. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 44(2), 118-131. doi:10.18261/issn.1891-1781-2020-02-03 ER
- *Walseth, K. (2016). Sport within Muslim organizations in Norway: Ethnic segregated activities as arena for integration. *Leisure Studies*, 35(1), 78-99. <https://doi.org/10.1080/02614367.2015.1055293>
- Wig, T. (2021). Structural racism: a political science perspective. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 62(1), 121-127.
- Wollebæk, D. og Sivesund, K.H. (2010). *Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge 1997-2009*. Rapport 2010:3. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

- Wollscheid, S., Lynnebakke, Fossum, W.L. & Bergene (2021). *Konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn – En kunnskapsoversikt*. NIFU-rapport 2021:22. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Wollscheid, S. & Tripney, J. (2021) 'Rapid reviews as an emerging approach to evidence synthesis in education'. *London Review of Education*, 19(1), 1–17. DOI: <https://doi.org/10.14324/LRE.19.1.32>.
- Wollscheid, S., Alne, R., Bergene, A. C., Karlstrøm, H., & Fossum, L. W. (2022). *Effekter av rasisme og diskriminering på integrering i arbeidslivet: En kunnskapsoversikt*. NIFU-rapport 2022:20. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Wollscheid, S., Lynnebakke, B., Takvam, M. K., Karlstrøm, H. og Fossum, L. W. (2022). *Konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering innen utdanning. En kunnskapsoversikt*. NIFU-rapport 2022:22. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.

Vedlegg 1: Kodeskjema

Kategorier	Beskrivelse
Forfattere (førsteforfatter), år, land	
Publikasjonskanal	
Populasjon	Innvandrere og etterkommere som blir diskriminert eller risikerer å bli utsatt for diskriminering og rasisme
Konsept	Etnisk diskriminering/ rasisme, multipel diskriminering, kumulativ diskriminering
Utfall	Relatert til identitetsmessig, sosial og strukturell integrasjon i ulike deler av sivilsamfunnet, her særlig forstått som idrettslag og fagforening.
Fagfelt	Samfunnsvitenskapelige fag, f.eks., samfunnsøkonomi, sosiologi, psykologi og pedagogikk
Metode/ forskningsdesign	Empiriske studier med kvantitative og kvalitative data Primærstudier og internasjonale kunnskapsoppsummeringer
N	
Hovedresultater	Med tanke på denne problemstillingen
Forskningshull	
Kommentar (eventuelt eksklusjon etter fulltekstlesing)	
Forskningskvalitet	
Tematisk relevans	Middels, høy
Intern validitet (adekvat design)	Lav, middels, høy
Ekstern validitet (overførbarhet til norsk/nordisk kontekst)	Lav, middels, høy
Kvalitetsvurdering samlet (høy; medium; lav)- hvis lavt (metodisk) og/eller lavt bidrag til litteraturen, omtales studien kun i tabell	Lav, middels, høy

Tabelloversikt

Tabell 2.1: Seleksjonskriterier: Hva sier forskning om konsekvenser av rasisme og diskriminering på integrering i sivilsamfunnet?	30
Tabell 3.1: Fordeling av publikasjoner på fagfelt i det norske kanalregisteret.....	43
Tabell 3.2: Tidsskrift og deres fagfordeling i publikasjonssettet. Kilde: OpenAlex og det norske kanalregisteret	43
Tabell 3.3: Forfatteradresser fra publiseringssettet	44
Tabell 3.4: Inkluderte studier: Integrering i sivilsamfunnet generelt	46
Tabell 3.5: Inkluderte studier: Integrering i idrettslag	48
Tabell 3.6: Inkluderte studier: Integrering og deltakelse i fagforening	62
Tabell 3.7: Inkluderte studier: Deltakelse i sosiale bevegelser.....	70
Tabell 3.8: Inkluderte studier: Deltakelse i trossamfunn og interreligiøse fora.....	75

Figuroversikt

Figur 2.1: Prosedyrer i systematisk kunnskapsoppsummering.....	28
Figur 3.1 Seleksjon av studier	38
Figur 3.2: Samreferansenettverk for publikasjonssettet. Data: Crossref. Visualisering: VOSviewer	41
Figur 3.3: Konseptkart. Data: OpenAlex. Visualisering: VOSviewer	42

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic institute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no